

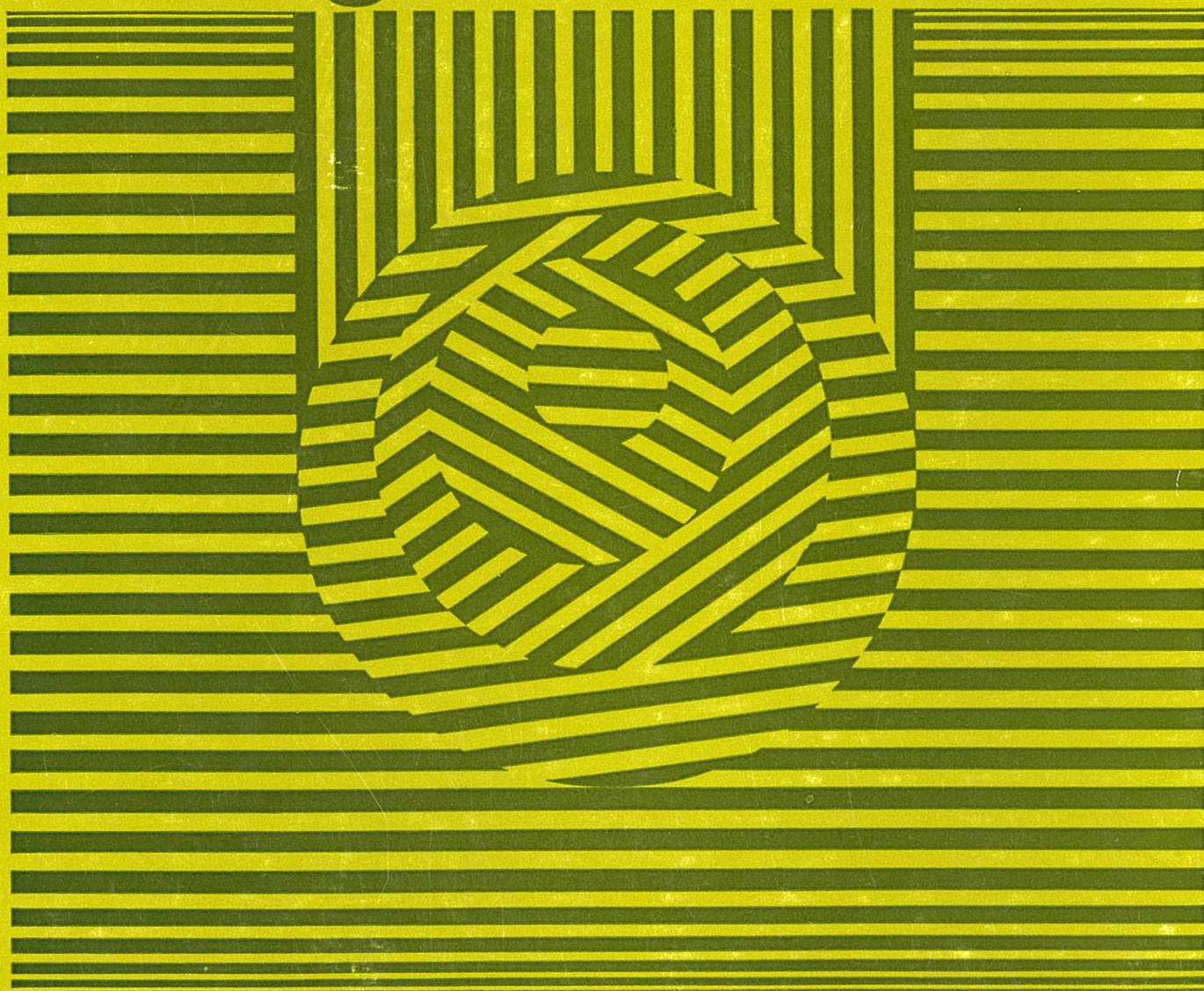

DRUŠTVO
DEFEKTOLOGOV
SLOVENIJE

SEKCIJA
MVO

ptički
brez
gnezda

13

VSEBINA	Stran
ZIDOVI. (Franjo Frančič)	1
KAZEN V VZGOJI (dr. Vinko Skalar)	1a-1h
RAZLIČNI MODELI RAZUMEVANJA IN OBRAVNAVANJA ODKLONKEGA VEDENJA (Leon Lojk)	2
KAZEN - TEORIJA IN PRAKSA (Marija Kremenšek)	12
PSIHOLOŠKA (RAFINIRANA) KAZEN (Jože Sukič)	22
KAJ DOŽIVLJA TISTI KI KAZNUJE (Marjan Vončina)	26
KAZEN IN KRITERIJI ZA NJENO USPEŠNOST (Lago Hočevnar)	29
PRAKSA O KAZNI IN KAZNOVANJE V DOMU MALČI BELIČEVE (Milena Žužek)	32
KAJ SE V VZGOJNIM IN PREVZGOJNIM DOMOVIM ŠTEJE KOT KAZEN (Franc Porenta)	35
SODELOVANJE UČENCEV - GOJENCEV PRI KAZNOVANJU IN NAGRAJEVANJU (Alenka Kobolt)	39
VZGOJNI UKREPI - ADMINISTRATIVNE KAZNI (Teze za koreferat) (Miha Pajk)	43
KAZEN IN NADOMESTILA (Darja Truden)	46
PRAKSA KAZNOVANJA V VZGOJNEM ZAVODU GOR- LOGATEC (Štefan Kociper)	50
VLOGA SODNIKA ZA MLADOLETNIKE IN SOCIALNEGA DELAVCA V PREVZGOJNEM PROCESU PO IZREKU VZGOJNEGA UKREPA (mgr. Ludvik Vidmar, Nada Bradan)	54
KAZEN V PRAKSI VPD RADEČE (Stane Lošdorfer)	57
KRITERIJI USPEŠNEGA KAZNOVANJA (Franc Imperl)	61
KAZNOVANJE IN PRITISKI MED GOJENCI IN NAŠE REAKCIJE NANJE (Gena Pupis)	68
ODNOS DO KAZNI IN VRSTE KAZNI V VZ SLIVNICA (Živorad Makragič, Jožica Tolar, Adela Smonig)	73
REZULTATI ANKETE O STALIŠKIH DO KAZNOVANJA (Irena Prelovšek-Faganeli)	76

PREGLED ZAKLJUČKOV, MNENJ IN PREDLOGOV, DILEM IN ODPRTIH PROBLEMOV, KI SO SE POJAVILI TEKOM ZASEDANJA VSEH SIMPOZIJEV (Marija Kremenšek)	79
PROBLEMATIKA KATEGORIJE MOTENIH V VEDENJU IN OSEBNOSTI V REFORMNIH POGOJIH VZGOJNO-IZ BRA- ŽEVALNEGA SISTEMA (Ferdo Vaupotič)	82
SKLEPI I. KONFERENCE SDDJ V OPATIJI (Ferdo Vaupotič)	87
ZA PRIVLAČNOST IN LEPOTO NAŠEGA GOVORA Bogo Jakopič)	90
SLUŠNO IN GOVORNO PRIZADETI IN GLEDALIŠČE (Bogo Jakopič)	95

PTIČKI BREZ GNEZDA izhajajo 5-krat letno. Izdaja ga sekcija MVO
Ljubljana, Jarška c. 36 (PMD)

IZDAJATELJSKI SVET: Irena Bizjak, Frenk Kočever, Metka Lokovšek,
Franci Ravnikar, Franc Pupis, Vinko Skalar, Ivan Škoflek in
Janez Vivod.

UREDNIŠKI ODBOR: Irena Bizjak, Metka Lokovšek, Njuša Sever,
Franc Pupis, Franci Ravnikar, Ivan Škoflek, Janez Vivod in
Franc Zupan.

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK: Janez Vivod

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo je glasilo oproščeno
temeljnega davka od prometa proizvodov.

Ovitek: J. Gorinšek, akademski slikar

Razmnoženo v 500 izvodih v razmnoževalnici sekretariatov v
Ljubljani.

ZIDOVI

Grajski zidovi so v meni. V vsem telesu, v možganih pregrade, druga ob drugi. Spoznanje boja, ki muči in veseli obenem. Zmaga je neusmiljen, neskončen boj. Čas mora biti poln doživljanja, hrepenenja dogodkov, ker praznina ubija vse kar je človeškega.

Ob tihih večerih pridrve spomini na mogočnih konjih mladosti. Nekaterih stvari čas ne obledi, mnogi obrazi ostanejo. Takrat, ko si sam, v trenutkih samega sebe. Težko ti je, iščeš nekaj, kar je za vedno odšlo, ne moreš verjeti, da ostaja za gorami. Obrazi so tako živi, med njimi toliko prijateljev. Ni očeta, ni matere, le obrazi mojih vzgojiteljev. Večerni trenutki, hvala vam, da mi prinašate očete in mame. Tu in tam temna senca, ki kliče k maščevanju. Spomini v zidovih pobegle mladosti ovite v vejah vrbe žalujke.

Prosim, šepetam, toda niti košček tega se ne ponovi. Sicer pa je mnogo bolje tako, drugače ne bi bilo zanimivo.

Mnogo ljudi svoje mladosti sovražim z dna duše, mnoge ljubim z vsem kar imam. Rad bi, da zvedo to oboji, še veliko večerov bomo skupaj. Grajski zidovi, dali ste mi očeta, hvala vam. Močno ga ljubim. Dali ste mi mladostne dni, moji so, naj bodo kakršnikoli. Tudi ljubezen sem dobil, morda premalo. Ljubezni je vedno premalo in včasih te zaboli, ko ljudje tega ne vidijo.

Dnevi beže, listje zeleni, zidovi ostajajo. Zdijo se mi tako polni hrepenenja po soncu. Morda bo nekoč za vse dovdj srca.

Franjo Frančič
(nekoč za grajskimi zidovi)

KAZEN V VZGOJI

Na seminarjih o "Novih izhodiščih" leta 1974 in 1975, kjer smo razpravljali o permissivni naravnosti pri delu z vedenjsko in osebnostno moteno mladino, smo v delovnih skupinah, še bolj pa na plenarnih sestankih, vedno znova načenjali temo o kazni in kaznovanju. V razpravah so se ob različnem času in v različnih skupinah pojavljala skoraj identična vprašanja: Ali je kazen, pa naj bo takšna ali drugačna, ob permissivni vzgojni usmerjenosti, sploh umestna? Ali jo sploh smemo dovoljevati, če smo se že odločili za permissivnost? Udeleženci seminarja so imeli o postavljenem problemu zelo različna stališča. Nekateri so bili mnenja, da o kazni ni smiselno niti govoriti, kaj šele, da bi jo smeli dovoljevati, četudi v umiljeni inačici. Drugo skrajnost so predstavljali posamezniki, ki so videli v novih pristopih več vrzeli, kot prednosti in so se jim zdele diskusije o kazni in novih izhodiščih popoln nesmisel. Zadnje ekstremno stališče večinoma ni bilo "uradno" in glasno izraženo, vendar pa je bilo dokaj močno prisotno v prikriti obliki. Kakorkoli že, na zaključkih seminarjev smo ugotavljali, da bi kazalo problemu kaznovanja posvetiti posebno pozornost, na posebnih seminarjih. Obljubo smo realizirali. Pobuda je prišla iz prakse in to posvetovanje smo tudi pripravili z namenom, da bi koristili praksi.

Pripravo seminarja je sprejela v svoj program študijska skupina, ki smo jo formirali v soglasju z ravnateljmi vzgojnih zavodov. Skupina se je konstituirala 13. 1. 1975 v okviru Sekcije vzgojiteljev neprilagojene mladine in društva defektologov Slovenije. Priprava za seminar je trajala približno eno leto. V tem času je bilo opravljeno mnogo dela. Člani skupine so prevajali tujo literaturo in zbirali domačo, študirali to literaturo in pripravljali koreferate za seminar.

.....

Problem kazni in kaznovanja v vzgoji, se ori nas ni prvič in verjetno tudi ne zadnjič, zaostri na seminarjih o novih izhodiščih. Na področju specialne pedagogike, pri obravnavanju otrok z motnjami vedenja in osebnosti, smo se problema lotevali že mnogo prej in to na republiškem in zveznem nivoju. Omenili bomo z ozirom na vire, ki jih imamo, najpomembnejše

mejnike: Beograd 1955¹ - telesna kazen v vzgojnih domovih je uradno prepovedana, Radeče 1957.² - skupina psihologov Državnega sekretariata za notranje zadeve predstavi rezultate raziskave o delinkventnih mladostnikih in predlaga nov model obravnavanja, ki ni represiven, posebej pa poudarja škodljivost kazni pri nekaterih kategorijah delinkventov, Struga 1961³ - Kotor 1962⁴ - izstopata referata V. Trohe in M. Pavčiča, Celje 1964⁵ - Bled 1965⁶.

Kazen in kaznovanje so pogosto obravnavali tudi penološki delavci, npr. na posvetovanju na Golem otoku 1960, v Lepoglavi 1965, v Sremski Mitrovici 1966 in v Banja Luki 1976.

Po drugi svetovni vojni je kazen aktualna tema v evropskem in ameriškem strokovnem prostoru, izredno pomemben je bil npr. seminar o nagrajevanju in kaznovanju v Ottawi 1970, na katerem so se zbrali ugledni strokovnjaki vsega sveta, dalje posvetovanje v Kasslu 1974, ki je v razpravah o tretmanu delinkventov in vedenjsko motene mladine, posvetil precejšnjo pozornost problematiki kaznovanja.

Po drugi svetovni vojni se je o upravičenosti in neupravičenosti kazni in kaznovanja nasploh mnogo razpravljalo v zvezi z ideologijo tretmana, katere nosilci so bili kriminologi mednarodnega gibanja "Defence Social" vodilne kriminološke šole v Evropi do leta 1970. To gibanje je dajalo celih 20 let ton celotni evropski in deloma tudi ameriški kriminologiji. Velike zasluge o širjenju humanih idej v zvezi s problematiko kaznovanja, ima tudi Sekcija za preprečevanje kriminalitete in za boj proti kriminaliteti pri Združenih narodih.

Že iz površnega pregleda dogodkov in stroškovnih razprav po drugi svetovni vojni lahko sklepamo, da je kaznovanje in kazen aktualna tema na področju penologije, kot na področju specialne pedagogike in pedagogike sploh. V polemiki lahko zasledujemo ves čas dve smeri - na eni strani dosledno nasprotovanje kazni (F. Gramattica, K. Menninger, O. Kinberg, E. Fromm, A. S. Neill), na drugi strani pa opravičevanje kazni in iskanje argumentov za njeno uvajanje in vzdrževanje. Med teoretiki, ki v novejšem času zagovarjajo kazni pri obravnavanju delinkventov v imenu humanosti in človekovega dostojanstva, so nekateri predstavniki antipsihiatrije, npr. T. Szasz, D. Cooper, R. Laing, Armstrong in predstavniki kriminološke šole interakcionizma S. Shoham, N. Christie, A. Inkeri in drugi.

Obe gibanji ogorčeno nasprotujeta tretmanu, češ da je manipulativen in nehuman, zastopata stališče, da pomeni kaznovalna orientacija spoštljiv odnos do človeka, ker ga dviga na nivo odgovornega bitja. Tretman pa po mnenju teh avtorjev človeka degradira na nivo živali in hudo umsko defektnih posameznikov.

Razprave o kazni potekajo in so potekale tudi v preteklosti v znamenju zbiranja argumentov za in proti. Pristaši obeh smeri utemeljujejo svoja stališča z eksperimentalno podprtimi podatki, ki izhajajo pretežno iz behaviorističnih psiholoških šol. Pri tem se vsiljuje občutek, da so utemeljitve kazni več ali manj racionalizacije, boj proti kazni, pa razbijanje teh reeionalizacij. Težava je v tem, da razčlenjujemo izrazito emocionalne danosti z racionalnimi pristopi.

Kaznovalno usmerjenost pogojujejo emocionalno obremenjujoče situacije, ki razgibajo čustva razočaranja, jeze, strahu, stiske, napetosti, negotovosti in konfliktna stanja. Kakor za praktike, velja to tudi za teoretike, ko so v vlogi naravnih ali poklicnih vzgojiteljev. Mnogo laže razpravljamo proti kazni kot nekaznovalna stališča v praksi realiziramo.

Iracionalni izvori kaznovalne naravnosti se pokažejo v vsaki kaznovalni situaciji, če jo analiziramo. To nam dokazujejo evidentni primeri iz pedagoške prakse, npr.:

- bolj pogosto kaznuje pedagog, če je slabo razpoložen, razdražen, če je čustveno napet ali pa v osebni stiski. V šoli so npr. zelo obremenilne situacije pred redovalnimi konferencami, pred zaključkom šolskega leta ipd.
- največ jeze in kaznovalnih tendenc zbujaajo otroci, ki so težko vodljivi, ki so nemirni (motijo, čeprav se ne vedejo asocialno ali antisocialno) in na tak ali drugačen način obremenjujejo pedagoge. Kljub temu, da strokovne institucije ali svetovalna služba v šoli opozarja nanje in priporoča toleranten odnos, ker so običajno ti učenci psihično moteni, učitelji niso tolerantno razpoloženi do njih, ker so jim "požirali živce",
- v šoli najbolj pogosto kaznujejo učence, ki so "nesramni" do učiteljev, čeprav bi kazen mnogo bolj zaslužili njihovi starši, ki otrok niso vzgojili v skladu s pričakovanji šole.
- Čim bolj otroci prizadevajo avtoriteto odraslega, tem raje odrasli uporabi kazen "v dobro otroku", pri čemer postane vzrok otrokovega vedenja povsem nepomemben.

Prepričan sem, da bi lahko vsakdo izmed nas navedel cel niz podobnih primerov iz prakse. Naj teoretično zastopamo takšno ali drugačno stališče, v praksi se obnašamo v skladu s človeško naravo.

Kaznujemo torej mnogokrat iz emocionalnih nagibov, ki jih moramo upoštevati kot realitete, kot tendence, ki so lastne človeku. Smo pač samo ljudje. Toda, vprašanje je, ali se smemo prepustiti temu dejstvu, tej tendenci, tudi kot vzgojitelji. V tej zvezi pravi E. Hanselmann, ko obravnava fizično kazen, da je razumljivo, da je človek takrat, ko uporablja fizično kazen, samo človek, ni in ne more pa biti razumljivo, da je ta človek vzgojitelj. Od vzgojitelja pričakujemo drugačno vedenje.

Kaj je kazen?

Ko razpravljamo na seminarjih in sestankih o kazni, se mnogokrat ne razumemo, ker si pod pojmom kazni predstavljamo zelo različne vsebine. Različna pretekla doživetja povezana s kaznijo, pogojujejo različna stališča. Ob pojmu kazni lahko podživljamo strah, jezo, maščevanje itd. Zaradi zasičenosti pojma z emocionalnimi elementi, je za smiselno diskusijo, tem bolj pomembno, da ga kolikor je mogoče natančno opredelimo. Na žalost pa so tudi strokovno upoštrevane definicije dokaj široke in neenotne. Zdi se, da takšne kot so, le malo prispevajo k razjasnjevanju stališč. Vsekakor pa nam dajejo neke smernice za sporazumevanje.

Oglejmo si nekaj definicij:

- Kazen je najmočnejše sredstva prisiljevanja pri vzgoji z aplombom in pričakovanjem korekcije vedenja. Vzgojno delovanje pričakujemo od neugodnih čustev, od občutij krivde in od občutij sramu, ki jih izzove kazen, kar naj bi odvrčalo človeka od slabega ravnanja in od neaktivnosti" (Enciklopedijski rječnik pedagogije, 1963, str. 366 in 766).
- Kazen je vsaka neprijetna posledica, ki sledi kršitvam reda, zakonov in običajev. Je vsak dražljaj z negativno valenco, ki izzove v subjektu neugodje in nezadovoljstvo. (A. English, H. English: A Comprehensive Dictionary of Psychological and Psychoanalytical Terms, 1958).

Predstavniki teorij učenja kot npr. H. Mowrer in N. Maier se zavzemajo še za širšo definicijo; pod kaznijo razumejo že neuspeh pri realizaciji motivov in kazen istovetijo s frustracijo.

Še najbolj opredeljena in uporabna je definicija, ki pojmuje kazen kot neugodno posledico, ki sledi kršitvam moralnih norm in zakonov. Vključuje subjektivna doživetja - uvid kaznovanega, da se je prekršil proti veljavnim normam in da je posledica tega prestopka neugodno doživetje.

Poskušajmo se pojmu kazni približati še po drugi poti. Izdvojimo posamezne elemente in jih analizirajmo.

East Norwood (1951) pravi, da vsebuje kazen predvsem tri pomembne elemente, in sicer: povračilo, zastrašitev in reformacijo oz. spremembo osebnosti.

McCalden (1970) pa omenja štiri elemente, to je povračilo, opomin, zastrašitev in reformacijo.

M. Elliott-ova (1962) dodaja prevencijo kot poseben element. Na splošno so glede elementov, ki jih vsebuje kazen, bolj ali manj enotni številni kriminologi in penologi.

Vsebina posameznih elementov:

a) Retribucija, povračilo ali sorazmernost kazni s prestopkom ali kaznivim dejanjem, je vsebovano že v starem talionskem načelu "zob za zob in oko za oko", opisano je že v Hamurabijevem zakoniku in na več mestih v Svetem pismu. Je bistveni element krvne osvete, upoštevajo pa ga tudi starejši in nekateri novejši kazenski zakonitiki. Za manjši prestopok ali kaznivo dejanje je kazen sorazmerno majhna, za večjega večja, za najhujša kazniva dejanja pa je v številnih državah danes še vedno v veljavi smrtna kazen. Retribucijo so zagovarjali in teoretično utemeljevali mnogi idealistično usmerjeni filozofi: Platon, T. Akvinski, E. Kant, F. Hegel in drugi.

Retribucija naj bi bila po mnenju teoretikov pomembno sredstvo moralne diferenciacije in integracije. S oomočjo retribucije človek spoznava in doživlja razliko med dobrim in zlim, med dovoljenim in nedovoljenim, med socialno sprejemljivim in asocialnim vedenjem. Vidik je bolj podrobno izdelan v filozofiji krščanstva, teoretično ga je utemeljevala tudi psihoanaliza. V procesu internalizacije normativnega sistema, simbolizira kazen antivrednoto, ki pospešuje proces čustvene in racionalne diferenciacije pri oblikovanju vrednot oz. superega.

J. Whiting in I.L. Child (1953) sta ugotovila pomembno pozitivno korelacijo med kaznijo (odtegotvanje ljubezni otroku) in razvitostjo vesti oz. občutkom krivde. H. Rahn (1974) pravi v tej zvezi, da poskušajo nekateri teoretiki danes s predpostavko, da kazen utrjuje in ustvarja etos, izbojevati kazni družbeno sprejemljivo legitimacijo.

Mehanizem internalizacije, ki temelji na kazni, vpleten v proces primarne in sekundarne socializacije, je verjetno dobro funkcioniral v tipično patriarhalnih odnosih, v doslednih in trdnih vertikalnih strukturah. Verjetno pa je demokratizacija vzgoje, ki postavlja otroka vse bolj v vlogo subjekta sprožila (proces se nadaljuje) drugačne psihološke procese. Eksperimentalno še ni dokazano, ali so domnevne razlike vzgojnim ciljem v škodo ali v korist. Predpostavljamo pa lahko drugačne mehanizme internalizacije vrednot. Evidentno je le, da se demokratizacija vzgoje ni izrodila v dezorganizacijo, v totalno nemoralo in anarhijo, kot so napovedovali pred leti črnogledi teoretiki in praktiki. Dovoljujemo si paralelo: tudi ukinitve smrtne kazni v številnih razvitih državah ni vplivala na povečanje števila kaznivih dejanj, tudi ne na povečanje tistih kaznivih dejanj, za katere je bila predvidena smrtna kazen.

Natančnejša analiza retribucije kaže, da je izredno kompleksno pogojena. Njena razredna vloga je povsem očitna, predpostavlja npr. dosledno odnos nadrejeni - podrejeni in absolutno poslušnost podrejenega.

b) Opomin in zastrašitev. Zastrašiti in opomniti je treba kršilca norm, da v prihodnje ne bo več delal prekrškov zaradi neprijetnih izkušenj ob kazni. Princip predvideva, da bodo s tem istočasno zastrašeni potencialni storilci kaznivih dejanj. Sklep je preprost, ljudje, ki nameravajo storiti kaznivo dejanje, ga bodo opustili zaradi negativne izkušnje drugih.

Na opominu in zastrašitvi temelji pojem specialne in generalne prevencije v kazenskem pravu. S principom zastrašitve utemeljujemo kazen tudi v vzgojni praksi, saj opravičujejo naravni in poklicni vzgojitelji kazen večkrat z besedami: "Da si boš za drugič zapomnil" ali "upam, da te bo to izmodrilo in česa podobnega ne boš več počenjal" ali "moral sem ga kaznovati zaradi drugih, naj vsi vidijo, kaj jih čaka, če ne bodo ubogali".

Pri principu zastraševanja prezremo, da mnogokrat kaznujemo vedenje, ki izhaja iz bioloških potreb ali socialnih motivov, ker mu je nedovoljeno vedenje privlačno, ker prinaša določeno ugodje, ker predstavlja za posameznika utečen vedajski vzorec ali pa gre za vedenje, ki je vtakano v kompleksno človekovo odzivanje na dražljaje in ga posameznik zlepa ne more opustiti.

Mnoge zelo ilustrativne primere lahko najdemo v zaprtih institucijah kot so npr. vzgojni zavodi, vzgojnopoboljševalni domovi in zaporji. V takih institucijah je že ustaljena praksa, da se preprečujejo moteče oblike vedenja (moteče za osebje) s pritiskom in kaznijo. Mariskje je pretežni del internega kaznovanja namenjen vzdrževanju discipline in prisiljevanju, da bi se kaznovani obnašali tako, kot jih predvideva interni hišni red. Okvirji pa so lahko zelo utesnjujoči, ker ne upoštevajo osnovnih življenjskih potreb. Togi pravilniki skoraj silijo gojence ali kaznjence, da jih kršijo. V takih primerih seveda ni mogoče pričakovati, da bodo učinki kaznovanja pozitivni. Dosežemo lahko le, da se bodo kaznovani začasno pritajili ali bodo reagirali z regresom, obupom ali pa z agresivnim vedenjem, kot pravi N. Maier.

Od omenjenih načinov reagiranja na kazen, je posebej zanimiv regres. To je neke vrste prilagoditev kazni in kaznovalni situaciji. Posameznik se s kaznijo sprijazni, vkalkulira jo v svoj življenjski stil, s čimer pa zniža svoje aspiracije in menja podobo o samem sebi. S tem je kazen kot subjektivno doživetje izgubila na ostrini, kaznovani je ne doživlja več kot nekaj neprijetnega, ne doživlja je več kot kazen. Kaznovani se je na ta način osebno reintegiral, toda na nižjem nivoju. Nov kaznovalni dražljaj, ki sledi, sproži nov proces prilagajanja novi situaciji, mehanizem se krepi v obliki začaranega kroga, ki čedalje bolj utrjuje nezaželjene vedenjske vzorce.

c) Naslednji vidik kazni, imanenten pedagogiki, v kazenskih teorijah pa utemeljen šele v kriminološki šoli pozitivizma (C. Lombroso in R. Ferri) je vidik reformacije, to je poboljšanja

in pozitivnih vedenjskih in osebnostnih sprememb. "Kazen naj bi otroka odvrčala od slabega ravnanja in od neaktivnosti", navaja Enciklopedijski rječnik pedagogije.

Princip reformacije predvideva prenehanje nezaželenega vedenja in vedenje, ki je v skladu s pričakovanji, normami in zakoni. Na princip reformacije se danes teoretiki, tako v pedagogiki in specialni pedagogiki, kot tudi v kazenskem pravu in v penologiji, najbolj pogosto sklicujejo. S predpostavko, da se bo človek zaradi kazni osebnostno spremenil in vedenjsko izboljšal, opravičujejo kazen pri obravnavanju mladine in odraslih v kazenskih institucijah in na sploh v vzgoji.

Ali s kaznijo res dosegamo vedenjske in osebnostne spremembe? Ali je ta metoda res odločilna? Ali z njeno pomočjo res realiziramo pričakovane vzgojne cilje? Ali ni boljših in bolj zanesljivih metod, ki bi privedle do izboljšanja?

Pedagoška in penološka praksa v zvezi s pričakovanjem, da se bo človek zaradi kazni osebnostno in vedenjsko spremenil, ne daje spodbudnih rezultatov. Predpostavke tudi niso potrdili eksperimenti, ki so jih izvedli behavioristi, čeprav so prav behavioristi metodo negativnega ojačevanja (kaznovanja) podrobno izdelali. Zlasti se je pokazalo kot neutemeljeno in neupravičeno pričakovanje, da pospešuje kazen pozitivno vedenje in večjo aktivnost. To je motivacijska zmota, pravi A. Trstenjak (1971). Kazen ne motivira. Od kazni ni mogoče pričakovati večje prizadevnosti in bolj pozitivnega vedenja, s kaznijo kvečjemu preprečimo nezaželeno vedenje, ga oviramo in ga potisnemo v ozadje za tisti čas, ko je prisotna dejanska ali potencialna grožnja.

Doslej smo torej ugotovili, da izhajá kaznovalna naravnost iz emocionalnih pobud in da jo je s človeškega vidika mogoče v neki meri razumeti in jo opravičiti. V vse bistvene sestavine kazni, s katerimi bi jo bilo mogoče utemeljiti tudi racionalno in ji dati legitimacijo za pedagoško prakso, pa smo izrazili dvome. To ne pomeni, da bi morali kazen iz pedagoške prakse izriniti in se zavzemati za vzgojno delo brez kazni. To bi bilo nerealno, idealistično in utopično. Ne le zato, ker je vera v kazen in v njene pozitivne učinke trdno zasidrana v naši zavesti in ker je vpletena v ves sistem našega življenja in nas spremlja vsepovsod; tudi ne zato, ker izhaja iz čustvenih pobud in nedovmno pomaga (vsaj k sprostitvi) tistemu, ki kaznuje, manj zanesljivo pa je, da pomaga tudi kaznovanju; prav tako ne, ker učinkuje kazen v vzgojnih situacijah tu in tam pozitivno glede na pričakovanja, čeprav so ti učinki kratkotrajni in ob njih pozabljamo na stranske posledice. Menimo, da kazen moramo sprejeti v sistem vzgoje in prevzgoje ne glede na zgoraj navedene razloge, ker predstavlja vsaj za sedaj nujni sestavni del vzgojnega procesa. Toda ne vsakršna kazen in tudi ne kazen na sploh.

Poglejmo si поблиže dvoje vrst ravnanja reakcij in postopkov pri vzgojiteljih.

V prvo kategorijo uvrščamo sledeče: nesoglasje z otrokovim vedenjem (nestrinjanje), pojasnjevanje (interpretiranje) neustreznosti otrokovega vedenja, razgovor s posameznikom ali skupino o prestopku z razčiščevanjem vzrokov in možnih posledic za storjen prekršek, zaustavljanje in odvracanje gojenca od neustreznega ravnanja, usmerjanje, preusmerjanje, oviranje, preprečevanje, opozarjanje itd. Vsi ti ukrepi, so lahko smiselni sestavni del vzgojnega procesa. Vpleteni so v vsakršno vzgojno delo (razen v laissez faire sistem), ki je naravnano k uresničevanju normativnih ciljev oziroma vzgojnih smotrov.

Če izhajamo iz prej omenjenih definicij kazni, potem je vsak od navedenih postopkov kazen, vsaj za tistega, kateremu je namenjena. Prizadeti ga občuti kot neprijetno posledico, ki sledi neustreznemu in nezaželenemu vedenju. Vseeno pa so ti ukrepi pri vzgojnem delu nujni, vzgojitelj jih po potrebi vpleta v delo z otroki in mladostniki. Zanje se večinoma ne odloča iz racionalnih razlogov, pač pa bolj ali manj premišljeno.

Seveda se lahko vsak od navedenih postopkov spremeni tudi v destruktiven ukrep. Če prehaja npr. argumentiranje in interpretiranje v pridiganje in moraliziranje; ali če je nesoglasje z gojenčevim vedenjem pri vzgojitelju spremljano z emocionalno distanco in motnjami v kontaktu in komuniciranju; nadalje, če se razgovor v skupini o prestopku posameznika spremeni v manipuliranje s pritiskom skupine na posameznega člana; če postaja odvracanje od nezaželenega vedenja pikolovsko in mučno nadlegovanje, če prerašča oviranje v psihične pritiske, prisiljevanje in v fizično izolacijo. To se lahko zgodi tedaj, če se vzgojitelj odloči za vzgojni ukrep, ne da bi pri tem upošteval kompleksnost vzgojne situacije. Lahko da ima v mislih pri izbiri ukrepa samo prestopok in njegovo težo, ne da bi upošteval gojenca, njegovo stopnjo zrelosti in sposobnost razumevanja kot tudi njegovo osebnostno strukturo. Lahko pa da misli le na gojenca in preveč zanemarja prestopok. Morda mu je bolj v mislih konkretna situacija v zavodu, v kateri mora nekaj storiti, da bi zaščitil veljavna pravila in predpise ali pa so mu pomembnejši dolgoročnejši vzgojni smotri, ki jih poskuša uresničiti pri posameznem gojencu. Vsako, ne dovolj kompleksno izhodišče pri izbiri ukrepa lahko vzgojitelja zavede v napačno ravnanje.

Poglejmo si sedaj še nekatere druge prestopke, ki jih tudi uvrščamo v kaznovalne ukrepe, vendar pa se od prejšnjih razlikujejo, npr.: prisiliti, prestrašiti, osramotiti, razvrednotiti, prizadeti bolečino, razkrinkati, ožigosati, ponižati, izolirati, onemogočiti, osmešiti, spraviti na kolena, potisniti stranski tir itd. Pobuda takim ukrepom je naščevalnost, agresija, zaničevanje, podcenjevanje, avtoritarnost, nadrejen in vzvišen odnos do otroka. Te vrste kazni ne bi mogli na noben način opravičevati z vzgojnimi cilji. Služi formalni

zaščiti avtoritete in tradicije, zaščiti reda in discipline v instituciji, pospešuje socialno diferenciacijo, predpostavlja nadrejene in podrejene, pojavlja se v vlogi zaščite razrednih interesov, če bi razmišljanja iz vzgojnih situacij prenesli na širše družbene odnose.

Kazni torej po našem mnenju iz vzgoje ne moremo izključiti, zlasti ne kazni, od katere pričakujemo pozitivne vzgojne učinke, kazni, ki je sestavni del kompleksnega vzgojnega procesa, kazni, ki ni odtujena otroku in vzgojnim ciljem in ni sama sebi namen. Vzgojni ukrepi, ki bi jih lahko uvrstili med kazenske in ki so nujen sestavni del vzgojnega procesa, pomagajo vzdrževati okvire vedenja v skladu z normami in zakoni. Varujejo hkrati družbene vrednote, ščitijo pa tudi posameznika, katerim so namenjeni pred konflikti z družbenim okoljem in so s tem posameznikom v pomoč pri procesu prilagajanja in socialne integracije. Kazni pa, ki izhajajo pretežno iz iracionalnih razlogov, ki so posledica strasti in afektov, četudi človeško razumljive v pedagoško prakso ne sodijo in jih ni mogoče z ničemer zagovarjati.

dr. Vinko Skalar

RAZLIČNI MODELI RAZU EVANJA IN OBRAVNAVANJA ODKLONKEGA VEDENJA

Študijska skupina, ki je pripravila seminar o kaznovanju, me je ljubeznivo povabila k sodelovanju. Referat naj bi bil zasnovan tako, da bi dal pregled več modelov razumevanja in obravnavanja odklonskega vedenja. Upam, da s tem ne bom vnesel še več zmede v že tako pestra razmišljanja o kazni.

Če izpustimo motive, ki so nas že pred leti gnali v ostre dialoge o kaznovanju in ki so bili pogojeni deloma z nepoznavanjem teorije in prakse kolegov v drugem zavodu, deloma pa z našo slovensko pravdarsko naturo (jaz imam prav, ti pa ne, jaz sem bolj human kot ti in sploh boljši), če to spustimo, in prav je, da bi, potem mislim da nas v razprave o kaznovanju danes žene širša problematika, ki se nam je zdi vredno osvetliti.

V tem je ta seminar očiten napredek. Okrog problema, ki smo si ga zastavili (t.j. kaznovanje), se v glavnem ne borimo več z dogmatskih pozicij (npr. kazen absolutno da - kazen absolutno ne), ampak se vprašujemo: kaj je pravzaprav kazen, kakšne kazni zadržati, kako kaznovati, vprašujemo se o preverljivosti učinka kaznovanja, vprašujemo se o etičnosti naših kaznovalnih postopkov in ne o sosedovih, pa spet o tem, s kakšno pravico in v imenu česa posredujemo sočloveku razna neugodna itd. Vsa ta vprašanja izvirajo iz temeljnih dvomov sodobnika: Kako gledati na človeka? Kot na determinirano (in s tem odvezano vsake odgovornosti) bitje, ali na indeterminirano (odgovorno) bitje? Ali poudarjati bolj znanstveni, nomotetski pristop, ali bolj humanistični, ideografski? Ali imamo pravico sistematično, organizirano vplivati na sočloveka? In če, koliko, kdaj, v katero smer vplivati? Seveda na ta filozofska - antropološka vprašanja ne bom mogel odgovoriti.

Naslov "Različni modeli" sem vzel zato, ker lahko v grobem orišem nekaj osnovnih pristopov k odklonskemu vedenju.

Primerjali bomo različne modele razumevanja odklonskega vedenja in pokazali, kakšno mesto zavzema kazen v vsakem od njih.

Spremljali bomo od modela do modela različne postopke, ki jih zagovorniki posameznega modela skoraj nikoli ne priznajo kot povračilno ali nepotrebno kazen, nasprotniki pa najdejo takoj opravičilo za kritiko, ki očita istemu postopku povračilnost, nepotrebno, neuspešnost, nehumanost itd.

V modelih, ki jih bom opisal, bomo naleteli na zelo širok spekter pojavov, ki jih vsaj eden od modelov krsti za kazen ali pa jih primerja s kaznijo, zato si za "domačo rabo" definirajmo pojme kot so kazen in pojme, ki so kazni blizu po tem, ker se jim v kritikah pripisujejo značilnosti kazni.

1. Kot kazen bomo v tem referatu šteli vsak averzivni dražljaj v manifestni ali latentni (grožnja) obliki, ki ga neka oseba ali več oseb - bolj ali manj namenoma - posreduje drugi osebi zaradi spreminjanja oz. opustitve nekega vedenja pri tej drugi osebi. Kaznovani se zaveda, da gre za postopek, ki izvira iz kaznovalca. Kaznovalec predpostavlja, da kaznovani razume zvezo med neželenim vedenjem in neugodnim dražljajem.

Tu bi se zvrstile vse administrativne kazni, vse kazni, ki jih objavljamo kot grožnjo ali kot posledico za neko dejanje.

Nagrado bi lahko definirali s smiselno obrnjeno definicijo.

2. Kot načrtno vplivanje bomo imenovali kakršnokoli delovanje ene osebe na drugo brez objavljanja s pozitivnimi ali negativnimi dražljaji z izključnim namenom spremeniti vedenje neke osebe. Oseba se lahko pa tudi ne, v kakšnem postopku je.

V to kategorijo gredo lahko vse terapije (neugodno odstranjevanje odpadkov pri psihoanalizi, neugodno sprejemanje odgovornosti pri humanističnih terapijah, averzivno kondicioniranje pri vedenjski terapiji, elektro-šoki v psihiatriji) pa pedagoško "ignoriranje" (ki ga tudi ne objavljamo tako, kot z druge strani ne objavimo otroku: "Tako zdaj te bom pa emocionalno navezal", kadar se mu želimo približati).

3. Posredno vplivanje na osebnost je vplivanje na celotno za osebnost relevantno okolje, ki je sposobno spremeniti vedenje neke osebe. Dražljaji so lahko pozitivni ali negativni, doživljanje osebe ugodno ali neugodno.

To 3. kategorijo omenjam ne le zato, da bi jo razlikovali od prvih dveh, ampak tudi zato, ker ekološko usmerjene teorije o psihopatoloških pojavih žele predvsem spremeniti to relevantno okolje, vse druge neposredne vplive na osebnost pa zavračajo.

Preden preidemo na modele, si razložimo še pojme iz naslova.

Definirajmo, kaj je to odklonsko vedenje (odklonsko, deviantno, abnormno, bolno, tu enačimo). Uporabljajo se zelo različni kriteriji za razločevanje odklonskega in normalnega vedenja (po Brendan Mahler-ju):

- a) če oseba izrazi, da je nesrečna, da je v stiski, pa čeprav zunanji opazovalec ne vidi nič neobičajnega, za kar bi bilo potrebno nuditi pomoč; odklonsko vedenje definiramo s prihodom k psihiatru, psihologu ali zdravniku;

- b) če vidimo, ali če oseba sama vidi, da je zaradi nekkih oblik vedenja nekompetentna v nekaterih vsakdanjih življenjskih situacijah (fobije, prisilne misli, huda pasivnost itd.), hudi spori z okolico. Te pojave imamo za patološke, ker običajno sprožijo nove težave posamezniku. Pri teh težavah ne gre za resno izkrivljanje doživljanja resničnosti; (nevrotiki, prestopniki).
- c) slabše zaznavanje resničnosti. Podatki o neustreznem vedenju pridejo vedno iz okolja in ne od motene osebe (motnje mišljenja, percepcije, orientacije itd.);
- d) včasih imamo za odklonsko tudi tisto vedenje, ki se statistično redkeje pojavlja.

Vedenje definiramo: vsak odziv osebe motorične ali verbalne zvrsti smatramo za vedenje. Preko posrednih observacij pa za vedenje smatramo tudi konstrukte kot so: emocije, nagoni, zavestno izkušstva, itd...

Model je neke vrste analogija (prispodoba). Razvijajoč model teoretik predpostavlja neki proces ali strukturo, ki naj bi bila bistven element fenomena, ki ga skuša razumeti.

Za odklonilno vedenje poznamo predvsem štiri modele: medicinski model, dinamični, morali in vedenjski model. Nadnaravne razlage odklonskega vedenja so v civiliziranih deželah v glavnem izginile (ne pa še v naši vsakdanji govorici "hudič je v njem").

Medicinski model ali model telesnih bolezni najdemo danes zelo pogosto v razlagah odklonskega vedenja. Odklonsko vedenje se smatra za patološko in se opredeljuje na podlagi simptomov. Te opredelitve, klasifikacije se imenujejo diagnoze. Postopki za spremembo takega vedenja se imenujejo terapije in te se aplicirajo na pacientih v bolnišnicah. Kadar slišimo, da je prijatelj ali celo sovražnik zbolel, ga odvežemo večine odgovornosti za njegova dejanja in skrbimo zanj. Tretiranje odklonskega vedenja v okviru medicine je vlilo ljudem optimizem: medicina je ozdravila mnoge bolezni, ki so bile stoletja neozdravljive, torej bo "ozdravila" tudi odklonsko vedenje.

Čeprav bo marsikdo od nas dvomil v koristnost somatske orientacije pri obravnavanju odklonskega vedenja, moramo priznati, da je medicinski model prinesel zelo pomembna odkritja. Iskanje organskih vzrokov odklonskega vedenja je bilo nedvomno spočeto, ali pa vsaj pospešeno, prav s tem modelom. Skratka čas po Pinelu je prinesel ogromen napredek. Vendar tudi svoje senčne strani.

Kako klasificirati duševno bolezen po modelu telesne bolezni? Po slovarju je bolezen: stanje telesa, kakega njegovega dela, telesnega organa, v katerem je njegovo funkcioniranje moteno ali neurejeno. Ali gre pri duševnih boleznih npr. shizofreniji za motnje v telesnem funkcioniranju? Danes na to ne moremo zanesljivo

odgovoriti. Na shizofrenijo sklepamo preko vedenja osebe, ne pa preko telesnih funkcij. Torej v smislu definicije iz slovarja, shizofrenije ne moremo razvrstiti v bolezen. Medicinski model le sklepa na moteno funkcioniranje nekaterih telesnih organov. Stvar se že bolj zamota, če se zavemo, da nimamo niti definicije vedenjskega vzorca shizofrenije. Nekateri avtorji menijo, da dokler ne identificiramo sindroma bolezni, torej dokler ga nismo vsaj za silo sposobni spoznati in ga razlikovati od drugih sindromov, je nesmiselno ugotavljati njegovo etiologijo. Težave so že z definkcijo shizofrenije, za katero se vendarle smatra, da je dovolj tipična in dovolj težka bolezen. Lahko si mislimo, kakšne so težave s prepoznavanjem, razlikovanjem in definiranjem psihopatije kot bolezni itd. (Kdo je psihopat? Enkrat je to večkratni morilec, drugič pa kolega, ki ti gre na živce!)

Ker medicinski model pristopa k človeku z odklonskim vedenjem kot k duševnemu bolniku, ga s tem odvezuje odgovornosti in ga hkrati rešuje pred povračilom, maščevanjem, moralnim obsojanjem in kaznovanjem s strani družbe. Skoraj do današnjih dni (danes je že drugače), ni nikomur prišlo na misel, da bi oblike medicinskega tretmana kot so: prisilni jpcič, elektrokonvulzivne, insulinske in druge šok terapije, psihokirurške posege, kaj šele, kemoterapijo - imel za kazen. Medicinski tudi ne govore: ta bolnik zasluži močno bolečo terapijo. Ali pa: za okolico nevaren bolnik s hudo nalézljivo boleznijo si je "zaslužil" dva meseca izolirnice za kazen. Preprosto smatrajo, da se bo pacientu in okolju stanje poslabšalo brez terapije. Zaradi uspešnosti medicine pri zdravljenju na mnogih področjih in zaradi neobremenjenosti s problemom kaznovanja so se kritiki od vseh treh institucij, kjer skuša družba spreminjati vedenje svojih članov (šolstvo, zapori, bolnišnice za duševno bolne) - šele nazadnje lotili bolnišnic. (Medicinci so najbrž zaradi te "zapoznelosti" še povsem neodporni za kritiko njihovega dela. To smo morda lahko občutili v neustreznih odgovorih Ivanu Ilichu na članek "Medicinska nemeza" in vznemirjenosti ob filmu "Let nad Kuka- vičjim gnezdrom").

S tem, ko se je tudi medicinskim ustanovam pričelo očitati kaznovanost njihovih terapevtskih postopkov, je tudi drugima dvema vrstama ustanov (šolam in zaporom) propadlo eno zadnjih pribežališč pred kritiki kaznovanja. Tema dvema vrstama ustanov se nič več ne splača prekrščevati v terapevtske ustanove. Padla je zadnja trdnjava, kjer se je odklonsko vedenje skušalo preusmerjati z bolečinami, neugodnimi oblikami ravnanja, ne da bi bili nosilci tega ravnanja kaznovani z ostro kritiko. Nezdostni uspehi zdravljenja, nepotrebno trpljenje in neprostovoljna ali navidezna prostovoljna podvržba takemu tretmanu so omogočili kritično parolo: bolje v zapor kot zaradi neprištevnosti v bolnišnico; bolje nekako živeti s shizofrenijo kot iti v bolnišnico.

Dinamični model je v bistvu sinteza medicinskega in psihoanalitičnega modela. Vedenje rezultira iz različnih oblik uravnoteženja potreb. Poteka preko energetskega sistema znotraj posameznika. Kadar je delovanje energetskega sistema nemoteno, je vedenje napovedljivo. Kadar pa je tak energetski sistem moten s strani drugega energetskega sistema v posamezniku ali pa, da je oviran z zaprekami v okolju, pride do preprečitve direktnega izražanja običajnega vedenja. Zapreke povzročijo, da energija producira neko drugo obliko vedenja, ki je rezultanta istočasno delujočih sil (po fizikalnem zakonu o neuničljivosti energije).

Splošno znane značilnosti tega modela so poleg dinamičnosti še: topografija (podzavestni, predzavestni, zavestni procesi so locirani tako, da so različno dostopni zavesti posameznika), mentalni aparat (id, ego, superego) ter genetičnost (pomembnost telesnih funkcij v posameznih obdobjih: oralna, analna, genitalna).

Ta model je prevzel od medicinskega modela podmeno, da je odklonsko vedenje bolezen. Od psihoanalitične teorije pa je prevzel to, da je premaknil iskanje vzrokov bolezni z motenega funkcioniranja telesnih organov na motnje funkcioniranja mentalnega aparata. Mentalni aparat je delno prirojen, delno pa zgrajen v najugodnejši dobi otroštva, ko je človek maksimalno odvisen od svojega okolja. Torej, za svoje odklonsko vedenje tudi v tem modelu človek ni odgovoren. Njegovo vedenje determinirata ONO (prirojene instinkti) in NAD JAZ (od staršev ponastranjene moralne norme). Prejšnje oblike terapije nadomestijo v tem modelu psihoterapije v ožjem smislu besede (tu mislimo predvsem na psihoanalitične postopke in variante, ki so jim blizu; v širšem smislu psihoterapija lahko zajema praktično vse postopke razen konvulzivnih terapij, kemoterapij in psihokirurgije).

Psihoterapiji se ne more več očitati, da povzroča telesne bolečine, zato pa se toliko bolj poudarja, da po nepotrebnem brska po človekovi notranjosti, preteklosti, odpira stare rane, žali človeško dostojanstvo, je le navidezno prostovoljna, ker pacient ne ve, kaj se bo z njim dogajalo, je manipulatorska itd.

K temu dodajamo še zgubo časa in denarja, pa bomo razumeli odpor do psihoterapije. Vsekakor tudi psihoterapevti nimajo svojih postopkov za kaznovalne. Kritiki sicer psihoterapijo redko razvrščajo med kaznovanje, vendar jo z očitki kratenja človeškega dostojanstva itd., obsojajo skoraj še huje (Spomnimo se spet filma "Let nad kukavičjim gnezdrom".)

Vedenjski model v bistvu pomeni, da nam normalno vedenje služi kot model za razlago psihopatološkega. Vedenje živega organizma naj bi bil rezultat predvsem:

- 1) preteklega učenja v podobnih situacijah
- 2) zdajšnjega stanja motivacije, ki vpliva na ravni aktivnosti in občutljivosti,

- 3) individualnih razlik, ki so biološkega izvora. Razlike so lahko genetske ali negenetske in se kažejo v različnem delovanju bioloških sistemov, ki posredujejo učenje, motivacijo in percepcijo.

Odklonsko vedenje nastopi, če se pojavijo anomalije pri kateremkoli od teh faktorjev: biološko intaktna oseba ob posebnih izkušnjah kaže deviantno odzivnost; še tako normalno okolje ob bioloških anomalijah ne more nuditi normalne percepcije tega okolja in normalne reakcije nanj.

Odklonsko vedenje je torej lahko posledica preteklega učenja, zato so terapevtski napori tu usmerjeni predvsem v modifikacijo vedenja.

Tako kot pri medicinskih terapijah se tudi tu ne podstavlja nosilcu odklonskega vedenja, da se je sam odločil za tako vedenje in da mora biti zato kaznovan. Modifikacija vedenja vsebuje tudi metode, ki se imenujejo averzivno kondicioniranje in kazni. Kaj lepšega za kritiko!

Če so videli kritiki v modelih, ki so nastali kot odpor proti kaznovanju, še vedno neko prikrito kaznovanje, potem kaznovalnosti pri modifikaciji vedenja sploh ni težko najti. Kazen je maščevanje, modifikacija je manipuliranje in nasilje, pogojevanje je dresura. Sami modifikatorji vedenja vedno poudarjajo, da uporabljajo te tehnike, ki so razmeroma uspešne za nekatere oblike odklonskega vedenja brez kakršnekoli povračilnosti. Vendar za kritike je to brez haska. Prav pri tem modelu bi želel pokazati, kako se lahko razlikuje navadno, primitivno kaznovanje od nekega izdelanega postopka za spreminjanje vedenja oziroma za vzpostavljanje nekega vedenja.

Tako ena od teorij, ki sodijo v ta model trdi, da pri človeku obstaja dvoje vrst učenja: instrumentalno (sredstveno) in pa učenje preko klasičnega pogojevanja. Učenje prve vrste, ki ga nekateri imenujejo tudi racionalno učenje, poteka po hedonističnem principu. Najraje delamo tisto, kar nas pripelje do nekega ugodja. Ta vrsta učenja se ravna po principu učinka; če se učimo voziti kolo ali smučati, sčasoma opuščamo vse naše nepravilne postopke, korake, gibe in se oprimemo pravilnih gibov, pravilnih postopkov. Druga vrsta učenja, ki smo ga imenovali klasično pogojevanje, pa poteka po principu realnosti. V življenju se moramo naučiti veliko oblik vedenja, veliko število odzivov, ki sami po sebi niso ugodni, vendar bi brez takih oblik vedenja in brez takšnih odzivov težko živeli, včasih pa sploh ne bi preživeli. Starši nas lahko naučijo še kot otroka, da ne vtikamo prstov v električne vtičnice, čeprav bi nas, ko smo bili še otroci, zelo mikalo to početje. Od te vrste dejavnosti (vtikanje prstov v električne vtičnice), ki je za nas bila

v otroštvu lahko zelo zanimiva, so nas starši odvadili s sočasnim kaznovanjem: bodisi z udarci, bodisi z grozečim opominjanjem, če nas ni kar električni tok sam kaznoval. Po principu stičnosti so nam ob nekem ugodnem ravnanju (vtikanje prstov v električno vtičnico) servirali vedno še zelo neugoden strah vzbujajoč dražljaj udarca ali groženj in mi smo sčasoma povezali ta dva dražljaja: odslej se nismo več bali samo udarca ali groženj, ampak tudi približevanja električnim napravam. Na ta način so nas navadili mnoge stvari: da nismo brskali po mamini torbici, da nismo mazali s šminkami zidov, da nismo jemali igrčk sosedom itd. Ti teoretiki pravijo: ni čudno, če človek krade ali če je nemoralen, čudno je, če ne krade, in če je moralen. Zakaj se čudijo? Da bi to razumeli, si moramo ogledati še neko zakonitost v zvezi s tema dvema vrstama učenja, ki smo ju pravkar opisali. Gre za zvezo med vrednostjo, ki ga ima za nas nek cilj in pa prostorsko ali časovno bližino tega cilja. Ugotovilo se je, da bliže ko smo nekemu pozitivnemu cilju, večjo vrednost ima ta cilj za nas (večjo skušnjava nam predstavlja). Isto velja za negativne cilje: dalj ko so od nas, manj nas skrbijo in obratno. Kaj to pomeni v vsakdanjem življenju? Izpita, ki je daleč, se ne bojimo. Bojimo se pa, če vemo, da imamo izpit jutri. Pri prestopniku, npr. tatu, se oddaljena negativna posledica (zapor) in bližnji pozitivni cilj (denar, ki leži na mizi tujega stanovanja) nerodno kombinirata. Vsa težavnost večletnega zapora ne odtehta majhnega dobička, ki ga bo dobil s krajo. Ne odtehta zato, ker je ta dobiček tu in zdaj, za morebitno zaporno kazn, ki jo bo dobil, če ga bodo ujeli, pa ve, da ga bo doletela ne nekoč v prihodnosti. Sredstveno, racionalno učenje tu ne pomaga. Zaradi groženj z zapori najbrž res nismo moralni ("ne-tatovi"). In vendar večina ljudi ne krade. Teorija odgovarja, da zato, ker so nas starši ali drugi vzgojitelji že kot otroke vedno učili po principu stičnosti (pogojevanja), kaj se sme in kaj se ne sme. Tako smo npr. jemanje sosedovih igrčk počasi povezali s strahom pred starševskimi kaznimi in sčasoma posplošili kakršnokoli jemanje tujih stvari kot nekaj zelo neugodnega. Odtlej se nam je odziv strahu pojavil vedno, kadarkoli smo bili v skušnjavi, da bi vzeli nekaj tujega, kadarkoli smo sploh pomislili na to, da bi vzeli nekaj, kar ni bilo naše. Odziv tega strahu je bil časovno vedno hkraten z namenjenim prestopkom in zato tudi dovolj močan. Vrstni red je tu pogosto celo obrnjen. Strah smo občutili, še predno smo dejanje storili. Že občuteni strah je imel za nas večjo vrednost kot pa še neukraden denar na mizi v tujem stanovanju. Ta strah smo kasneje, ker so nas poučili, da je krasti grdo, da zato obstajajo kazni, moralne obsodbe naše okolice itd., poimenovali kot vest. Čeprav menim, da vest ni proizvod samo takšnega učenja, sem hkrati prepričan, da vesti ni brez takšnega učenja.

Primere sem navedel zato, da bi začutili razliko med kaznovanjem in kaznovanjem. Najbrž ni na svetu staršev, ki bi jim prišlo na misel, da bi svojemu dveletnemu otroku zagrozili s tako kaznijo: če boš vzel sosedu igračko, ne boš cel teden dobival mleka. Vsi starši vedo, da bi bila to popolnoma neučinkovita kazen.

Danes je že precej gotovo, da je tudi kaznovanje odraslih neučinkovita metoda v borbi proti zločinstvu in prestopništvu. Sredstveno učenje moralnega vedenja ni uspešno. Oblike pogojevanja, kot jih uporabljamo pri majhnih otrokih, niso uporabne pri odraslih osebah. Odraslih ne moremo sproti kaznovati za njihove prestopke, jih sproti opominjati ali jih krcati po roki. Ko človeško bitje odraste, ne da bi razvilo vest, je nekaj zamujeno in tega ne znamo več nadomestiti. Govorimo sicer, da pri obsojenih osebah ni kazen primarna ampak vzgoja in prevzgoja. Toda problem obstaja: z vidika vedenjskega modela ostajamo pri sredstveni "racionalni" obliki učenja, ki je neučinkovita. Le fizične in zaporne kazni smo zamenjali z moralnimi pridigami in z igro, v kateri se prikazujemo humani, upajoč, da bodo odrasli odsotnost vesti nadomestili s posnemanjem našega humanega vedenja.

Opisali smo tri modele (medicinskega, dinamičnega in vedenjskega), ki smatrajo, da je človekovo odklonsko vedenje neodvisno od njegove volje (napadla ga je bolezen ali pa je imel slabe izkušnje itd.) in da je zato povračilno kaznovanje povsem neumestno. Vsem trem modelom se očita - ne glede na to, kakšne postopke uporabljajo - da kratijo človekovo dostojanstvo, ker ga tretirajo kot determinirano, nesvobodno bitje. Ta očitek ima pogosto večjo težo kot odpor proti kaznovanju. (Proti-tretmanska penološka smer: naj obsojenec prebije svojo kazen in postane spet "čist", ne pa ga siliti v sumljive oblike tretmana in spreminjanje osebnosti).

S tem smo prišli do enega najbolj zanimivih modelov razumevanja in obravnavanja odklonskega vedenja, ki pa je hkrati tudi najbolj pester in protisloven.

Moralni model V psihopatologiji ima ta model svoj izvor v odporu, do kratenja človekovega dostojanstva. Človeku, ki mu ne pripisujemo odgovornosti za njegovo vedenje, pa četudi izkazuje odklonsko vedenje, ne priznavamo človeškega dostojanstva.

Filozofske izvore moralnega modela je treba iskati v eksistencialistični filozofiji. Podmena eksistencialistične filozofije, da ima eksistenca prednost pred esenco (bivanje pred bistvom), zanika običajno gledanje na človeka. Na človeka se namreč običajno gleda, kot da njegovo bistvo že vnaprej nekje počiva. V kaki nadnaravni sili, bogu. Če črtamo boga, vidimo, da je človek vržen v svet, da najprej biva in šele potem postaja takšen, kakršen hoče biti. Človek ni nič drugega kot tisto, kar iz sebe naredi. S tem pa se pojavi absolutna svoboda v filozofskem smislu in odgovornost za kreiranje lastnega bistva. Človek je projekt samega sebe.

Sledeč takim in podobnim razmišljanjem se spet poudarja - kljub bojazni, da bomo zapadli v staro povračilno kaznovanje - odgovornost osebe z odklonskim vedenjem, moralne norme so spet pridobile na pomenu, človekova stiska se vse pogosteje osvetljuje tudi z bivanjskega vidika.

Thomas Szasz trdi, da z duševno boleznijo zakrinkamo prave človekove potrebe in probleme, ki se v življenju morajo nujno pojaviti. Čimbolj namreč narašča znanje in zavest o svetu in o sebi, bolj se človek zaveda problemov, ki jih mora rešiti in pred tem večkrat klone. Osnovni človekov cilj ni preživetje ampak iskanje širšega smisla človekovega žitja. "Človek je produkt dednosti in okolja", pravi Viktor E. Frankl, "toda: je tudi produkt tretjega faktorja - odločitve!"

Mowrer pa pravi, da ima nalepka boleznijo za vedenjsko odklonskost škodljiv vpliv na človekovo percepcijo lastne vrednosti. Pušča nas nemočne, da bi si odgovorili: kdo smo, kaj je naša usoda, kakšen smisel ima življenje. Z moralnega vidika postajamo živi mrličji. Odklonsko vedenje je "greh" in osnova psihoterapije bi morala ležati s prejemanjem odgovornosti s strani osebe s takim vedenjem.

W. Glasser pravi v svoji knjigi "Terapija nestvarnega ravnanja" (Reality Therapy): "Odgovorna oseba... je motivirana za napore, zdrži pomanjkanje. Neodgovorna oseba... pa nima nikakšnega ugleda niti pred drugimi niti pred seboj in prej ali slej bo tak človek trpel ali povzročil trpljenje drugim. Ni res, da človek zato ravna napačno, ker je bolan, ampak je bolan zato, ker napačno ravna!"

Obravnavanje odklonskega vedenja je pri pristaših moralnega modela zelo raznovrstno. Načrtno usmerjanje na neugodne posledice po nepravilnem dejanju je en način. To seveda avtorji spet ne imenujejo kazni (Glasserjeva terapija nestvarnega ravnanja). RAZNE fenomenološke terapije (humanistične) slonijo na podmeni o človekovi težnji po samouresničevanju in zato terapevt le pomaga najti klientu še neodkrite možnosti razvoja v njem (na klienta osredotočena terapija Rogersa). Potem poznamo predvsem v novejšem času odrekanje vrednosti kakršnemukoli institucionalnemu tretmanu. Zahteva se, da tako psihotik kot okolje sprejmeta psihotično izkustvo, ki lahko človeka in okolico obogati. (Nekakšno ekološko razumevanje odklonskega vedenja s strani anti-psihatrije). Podobna so tudi stališča v penologiji, ki se bore proti tretmanu obsojencev. Pustimo človeku dostojanstvo in ga kaznujemo za storjeno dejanje, nikar pa ga ne tretirajmo, ne prevzgapajmo, ne modificirajmo. (Pravica do kazni, ki jo ima obsojenec).

Če ne bi šlo za tako resne stvari, bi bil sklep dosedanjega izvajanja kar komičen. Ni še dolgo (slabih 200 let), kar je Pinel snel verige osebam z odklonskim vedenjem. To veliko humano

dejanje se končuje z idejo, ki hoče biti še bolj humana: natakните osebam z odklonskim vedenjem verige nazaj, če že morate, sicer pa jih pustite pri miru.

Ali se vrtimo v začaranem krogu? Vidimo, da ne gre več samo za vprašanje: kazen da - kazen ne. Tudi pri vseh drugih oblikah obravnavanja človeka, v katerih skušamo vplivati na človeka, prej ali slej nekdo oceni kot nekaj kar ni vredno človeka. V ideji "bolje kazen kot tretman" slutimo stisko sodobnega človeka. Boji se razvoja tehnike na sploh, ker bi ga lahko prerasl. Predvsem se boji tehnik vplivanja, ki bi omogočile drugim, da bi manipulirali z njim. Tehnike vplivanja so se na terapevtskem področju razvijale prav v uporabi do kaznovanja. Tehnika primitivnega kaznovanja je postala zdaj prava igračka proti drugim tehnikam vplivanja. Proti kaznovanju je človek razmeroma odporen. Kaznovanje je neuspešno, torej ga lahko brez škode uporabljamo!? Sodobni človek zapadne družbe je tako bolešno neodvisen, da si lahko pusti rasti lase do kolen, da se mu ni treba umivati, če noče itd. Vsakršnemu poskusu vplivanja (ki se ga seveda zaveda), se zelo bučno upira. Pa mu to kaj pomaga, da ne bi z njim manipulirale npr. multinacionalne družbe? Mi. slim, da ne. Ta človek sanja utopične sanje, ki so mu jih vsilili "močni"; to so sanje o utopični demokraciji, kjer se naj ne bi nihče v nikogar vtikal, posebno on ne v "močne".

Človek je svobodno, samouresničuje se bitje, odgovorno za svoja dejanja itd. Krasno! In res, tudi takšen je človek. Toda hkrati se pusti na milijone teh ljudi v nekaj letih prepričati, da so nadljudje. Torej, tudi takšen je človek. Ali pa se lahko priuči to čudovito svobodno bitje, da navdušeno vzklika in prisega zvestobo Visarionoviču skozi zanko na vešalih, za katero ve, da mu jo je nataknil Visarionovič sam. Ni čudno, da se je sodobni človek. ob tako hitro razvijajoči se tehnologiji vplivanja na ljudi, pričel spraševati, ali ni vsako vplivanje že manipuliranje.

Vsekakor rešitev ni v tem, da bi se sodobnik slepil češ, da vplivanje sploh ni mogoče. Prav tako ni rešitev v tem, da bi skušal zavreti razvoj tehnologije vplivanja. V tem primeru bi se obnašal kot delavci, ki so zaradi brezposelnosti razbili tehnično bolj dovršene stroje in niso razumeli, da niso bili tehnično izpopolnjeni stroji krivi njihove brezposelnosti ampak proizvajalni odnosi v okviru katerih ni bilo prostora za "pravico do dela" in še manj za "pravico odločanja o dohodku".

Razvoj tehnologije vplivanja, je prav tako nezaustavljiv kot tehnični razvoj. Nesmiselno ga je zavirati. Treba ga je poznati in razvijati "pravico do vplivanja" ter "pravico do odločanja o smotrih vplivanja". Te pravice so seveda tesno povezane s proizvajalnimi odnosi oz. družbeno-političnim sistemom. Za našo družbo torej - svetle perspektive!

Namesto zaključka

Če sprejmemo tezo, da je v vzgojnem in prevzgojnem procesu nujno tudi neposredno vplivanje na osebnost z odklonskim vedenjem (s tem ne zanikamo možnosti in nujnosti posrednega vplivanja na osebnost preko širšega okolja), še vedno ostane vprašanje, s kakšnimi metodami doseči cilje, h katerim teži socialistična družba.

Ne bomo se opredeljevali za ta ali oni model razumevanja in obravnavanja odklonskega vedenja. To je naloga ki jo bodo v prihodnosti reševale znanosti o človeku kot bio-psiho-socialnem bitju.

Vendar vsakdo, ki dela z ljudmi, se mora, ne glede na pomanjkljivo znanje o človeku, moralno opredeliti ob vsakem cilju in ob vsakem sredstvu, s katerim skuša doseči cilj.

Kot se ne moremo strinjati s srednjeveško inkvizicijo, da cilj posvečuje še tako nehumano sredstvo, se tudi ne moremo strinjati z mislijo, da humana sredstva posvečujejo zgrešitev zastavljenega cilja.

Razumevanje dialektične povezanosti sredstev in cilja nas pripelje do tega, da ne absolutiziramo niti humanosti sredstev niti doseganja humanega cilja! Treba je najti mero: s kolikor mogoče humanimi sredstvi doseči še zadovoljivo približanje humanemu cilju!

Leon Lojk

KAZEN - TEORIJA IN PRAKSA

S pričujočim prispevkom se ne nameravam spuščati v neke kompleksnejše razprave o tem, kakšne meje postavlja praksa teoriji in obratno. Gotovo je, da te meje obstajajo na obeh straneh. Vprašanje je seveda, v kolikšni meri ima vzgojitelj praktik možnosti ali sposobnosti, da te meje pravilno ugotovi in na tej podlagi v načrtanem okviru ravna še pametno in koristno.

Za začetek se mi zdi dobro, da si ponovno osvežimo spomin o tem, kaj je značilno za prakso in kaj je tisto, kar je značilno za teorijo. Če postavimo, da je za prakso značilno, da le-ta predstavlja skupek miselnih hipotez, ki so lahko takoj preverjene, potem bi lahko rekli, da je za teorijo značilno, da sicer postavlja preverljive hipoteze, za katere pa ni nujno, da so takoj preverjene ali preverljive.

Ne mislim trditi, da je navedeno edino, po čemer se praksa in teorija med seboj razlikujeta. Je pa precej tipično in kot tako vredno naše pozornosti.

Vzemimo npr. misel (ali hipotezo!), da so neki simptomi - npr. težnja po uničevanju predmetov okoli sebe (ne glede na to, ali gre za lastno ali družbeno imovino) - znak protesta mladostnika proti pomanjkanju prave naklonjenosti s strani odraslih.

Lahko pa hipotezo o vzrokih uničevalnih nagibov postavimo tudi drugače: da so simptomi izraz mladostnikove nekonfrontiranosti z zahtevami odraslih, s katerimi doslej ni uspel vzpostaviti pozitivnega čustvenega odnosa.

Tako ena kot druga formulacija silita vzgojitelja ali učitelja v teoretično predpostavko, da z direktnim delovanjem na simptome (uničevalnost) ne bomo dosti dosegli. Predpostavljamo, da bi v tem primeru npr. s kaznijo kot eno od oblik direktnega delovanja na simptom, samo še bolj utrdili slabe odnose tega mladostnika z odraslimi. Če skušamo biti v svojem teoretičnem razmišljanju bolj temeljiti, se nam bo zdela važna tudi tale možnost: tudi če bi z neposrednim delovanjem na simptom (uničevanje) - naj bo to recimo kazen! - dosegli tisto, kar smo hoteli, je čisto možno, da bo namesto dosedanjih uničevalnih namer prišla na dan neka drugačna oblika neprilagojenosti. Lahko se pojavi npr. enureza, grizenje nohtov ali pa čisto navadno bojkotiranje šolskih obveznosti.

Seveda se nam ob tem vsiljuje misel, da je nekaj vendar treba storiti! Samo KAJ in KAKO? Morda bomo poiskali osebo (ali grupo oseb), za katero menimo, da bi s svojimi osebnostnimi značilnostmi lahko delovale terapevtsko v tem smislu, da bi pripomogle k postopnemu vzpostavljanju pozitivnih čustvenih vezi med

njo in gojencem. To bi bil en del. Drugi del predpostavke bi bil v pričakovanju nekega rezultata: da zaradi vzpostavljenega pozitivnega čustvenega odnosa ta mladostnik ne bo čutil več potrebe po uničevanju kot obliko protesta proti osovraženim odraslim.

S tem smo se nekako opredelili, KAJ naj bi bilo tisto, kar naj bi mladostnika odvrnilo od njegove neprilagojenosti.

Bolj ali manj ostaja odprto vprašanje, KAKO bomo to zadevo izvajali!

Vsekakor bi vzelo preveč časa, če na tem mestu skušali najti in ovrednotiti različne vsebine in načine, ki so nam na razpolago ali ki nam tudi niso.

Precej jasno je, da prenos te ideje z vsemi njenimi teoretičnimi predpostavkami v našo ljubo prakso še zdaleč ni nekaj tako lepo zvenečega kot je bilo to, dokler smo ostajali na teoretičnem nivoju. Predvsem je težava v tem, da ta mladostnik nikakor ne preneha takoj z uničevanjem stvari. Glede na to, da ta škodljiva in za okolje izredno neugodna navada še kar traja, je apliciranje preje imenovanega pristopa vprašljiva. Pravilnost predpostavke, ki smo jo teoretično tako lepo oblikovali in postavili, v praksi ni preverljiva takoj.

Glede na to, da take stvari običajno zahtevajo določen čas, se večkrat pokaže, da toliko časa sploh nimamo na razpolago. Torej ugotavljamo, da postavljena hipoteza oz. predpostavka ni preverljiva pravočasno.

Ob vsem tem vzgojitelj (kot vsi ljudje) ne more brez težav odstopati od lastnega sistema dela. Takozvane intuitivne teorije so pogosto izvor vzgojiteljevega subjektivnega zadovoljstva nad samim seboj.

In še ena težava je: zaradi obilice dela, ki bi se pojavljalo ob preverjanju omenjene predpostavke, neko teorijo pogosto apriori odklonimo kot neprikladno. Ali še boljše: ker ni hitrih rezultatov, jo sčasoma opustimo kot neustrezno.

V nobenem primeru pa ne moremo trditi, da je pozitivna čustvena zveza med vzgojiteljem in gojencem nekaj nepomembnega - ravno nasprotno! Vendar se nam ob tem poraja cela vrsta vprašanj, na katere bi bil odgovor nujen! Npr.: kako sploh doseči pozitivne čustvene stike s takim gojencem, kot je bil pravkar opisani? Ali s takozvanim približevanjem gojenčevemu nivoju? Ali pa vsaj z delčki vzgojiteljevega vedenja ostajati ideal, ki bi ga gojenec moral doseči? Kako sploh doseči, da bo tak gojenec postal občutljiv za vzgojiteljevo vedenje? Tudi vprašanje ohranjenosti distance med gojencem in vzgojiteljem bi bilo vredno naše pozornosti. Morda ne bo odveč, če se ustavimo tudi pri dokaj znani ugotovitvi: da namreč vsaka metoda ali pristop - ne glede na to, ali gre za permisivnost ali avtoritarnost - vsebuje tudi svoje ●

nasprotje. Tako je emocionalna odklonitev lahko redni sopotnik v sicer pozitivni emocionalni povezanosti, ko npr. eden od partnerjev ne izpolnjuje pogojev.

Še in še bi se dalo naštevati probleme, ovire in pomisleke, ki stojijo na poti doslednemu izvajanju neke teoretično oblikovane misli v konkretni praksi.

Vprašanje je seveda, ali so omenjene težave in s tem v zvezi tudi pomisleki vedno res tako tehtni oziroma take narave, da povečujejo razkorak med teorijo in prakso? Ali pa je navajanje ovir s strani praktikov morda bolj odraz njihovi pripadnosti tradiciji in ne tudi vloženih naporov v nekoliko drugače koncipirane vzgojne metode?

Kako je v praksi s kaznovanjem, kateri miselni tokovi se porajajo ob praktičnih problemih, ki terjajo hitro in učinkovito reševanje? Da so tzv. nujne in hitre in učinkovite intervencije pogosto največkrat negativne - torej kaznovalne narave, bi bilo nesmiselno zanikati. Uničevanje stvari, žalitve, fizične napadalnosti, kraje in razne druge oblike neprilagojenosti je treba ustaviti - hitro in učinkovito! Menimo, da bi dopuščanje takih oblik vedenja škodovalo celotnemu okolju, ki bi smatralo, da gre za dovoljene - torej družbeno priznane načine.

Morda ne bo odveč, če še enkrat v miru razmislimo, kako in v koliki meri bi v našem primeru lahko ustvarili pozitivno vzdušje. Ob tem seveda predpostavljamo, da ugodno čustveno vzdušje med ljudmi zmanjšuje potrebo po neprilagojenosti - kar gledano še naprej, seveda tudi zmanjšuje možnost potrebe po kaznovanju.

Vendar še vedno ostaja vprašljivo, v koliki meri in če sploh je prav vsak posameznik, s katerim se kot vzgojitelji ali učitelji ukvarjamo, sposoben emocionalnega povezovanja s soljudmi. Glede na veliko raznolikost populacije, ki se v našem slovenskem prostoru nahaja pod eno in isto streho (vzgojni zavod), prav gotovo ni možno reči: prav vsi - od prvega do zadnjega - so več ali manj emocionalno prikrajšani! Iz te prikrajšanosti izvirajo vse težave in nianse neprilagojenosti, s katerimi se je treba spoprijeti. Vendar ne s kaznijo! itd. ... Tako pridemo do tega, da je treba stvar zgraditi pri njenem vzroku in ne pri posledici.

Pravkar omenjena raznolikost med pripadniki zavodske populacije pa nas opozarja, da stvar ni tako enostavna - vsaj v praksi ne!

Če drži, da pri populaciji z MVO ne gre za neko enovito notranjo kategorijo, ki bi terjala oziroma omogočala uniformen pristop ob vseh oblikah neprilagojenosti, potem je nujno porazdeliti te populacije na notranje kategorije. Le tako si bomo omogočili diferenciran pristop in tudi možnost raziskovanja, spremljanja rezultatov tretmana.

Iz dosedanjih raziskav - tako v teoriji kot v praksi je očitno sledeče: delinkventnost oz. neprilagojenost v najširšem smislu

je rezultat posebne konstelacije družbenih in osebnostnih pogojev.

Področje, katerega preučitev se zdi relevantna za problem kaznovanja, bi lahko bila vsestranska osvetlitev vprašanja, kako se človekovo vedenje sploh lahko spreminja. In dalje: kako te spremembe vedenja nastajajo v vsakdanjem komuniciranju z ljudmi.

Vzporedno s proučevanjem tega področja bi se lahko na našem konkretnem nivoju vprašali: kaj je tisto, kar počenjamo mi kot vzgojitelji in kaj je s tem početjem sploh možno doseči?

1. Vprašanje: če se človek uči moralnih norm in raznih oblik prilagojenosti samo med ljudmi - torej v socialnem kontekstu - tako na emocionalnem nivoju kot na racionalnem - kakšen je torej socialni kontekst, ki ga oziroma vsaj misli, da ga modirira vzgojitelj, učitelj, socialni delavec, psiholog in ne nazadnje: sodnik, tožilec itd. ...
2. Vprašanje: Pogosto in radi omenjamo, da so naši gojenci obremenjeni z občutki krivde; dalje, da so zaradi teh občutij nesproščeni, socialno neustrezni itd.. S kaznijo lahko ta občutja krivde samo še povečamo, okrepimo občutek neustreznosti ali pa v najboljšem primeru dosežemo tzv. naličje ali fasado.

Kako pa ravnati tedaj, če ugotavljamo odsotnost občutkov krivde? kot je to npr. pri zavr-tih osebnostih?

Ali še bolje: kako sploh v praksi ugotoviti prisotnost ali odsotnost občutkov krivde? - če seveda ne verjamemo kar apriori, da so vsi mladostniki sklonjeni pod težkim bremenom občutka krivde?

Prav gotovo se v praksi, ko se opredeljujemo za tretman, ne moremo odrekati sledečemu:

1. da pojasnjujemo vzročnost čim bolj na osnovi dejstev in čimmanj na osnovi interpretacij
2. da sproti ugotavljamo, o čem nas informira dejanska praksa
3. da so smotri vzgoji usmerjeni k približevanju ciljem, ki jih postavlja konkretna družbena stvarnost.

Seveda se tu pojavlja pedagoška dilema, ali je sploh možno doseči, da bi bil gojenec subjekt vzgojnega procesa, če ga vzgajamo v skladu z vzgojnimi smotri, ki prihajajo od zunaj - iz družbe?

Del odgovora na pravkar omenjeno pedagoško dilemo bi bil lahko v tem, da vzgajati za skupnost sploh ni mogoče brez vzgoje osebnosti. Tu gre torej za razlikovanje med objektom vzgoje (ko je gibalna sila izven človeka) in med subjektom vzgoje (ko je človek rezultat lastnega dela - torej subjekt svojega vzgojnega

napredka). Iz tega sledi, da razlikovanje med objektom in subjektom vzgoje ni neke absolutne alternative.

Popularno je mnenje, da uporaba kazni kot zunanje sile onemogoča, da bi gojenec prišel na nivo subjektne vzgoje. V tem je gotovo veliko resnice. Uporaba pretežno takih zunajjih kontrol mora slej ko prej privedi do pretirane odvisnosti od njih. Privede do konformističnega prilagajanja (ali naličja!). Pri mladostniku mora končno privedi do tega, da se pri njem ne razvijejo v zadostni meri notranji kontrolni mehanizmi. Prav to ga lahko močnejše ovira pri njegovem integriranju v normalne socialne okoliščine, ki zahtevajo več notranje pozitivne angažiranosti in ki ne razpolagajo s tako širokim repertoarjem zunanjih kontrolnih mehanizmov, kakršnih je bil navajen gojenec doslej.

3. Vprašanje: v kolikšni meri to popularno mnenje, ki sem ga navedla, dejansko sploh drži? Če bi na eni strani navedli oblike zunanjih kontrol in kazni, s katerimi razpolaga nek vzgojni zavod in na drugi strani navedli oblike zunanjih kontrol, ki se jih poslužuje družba, bi se nam morda odkrilo tudi kaj takega, na kar doslej nismo pomislili.

Citiram (prosto!) eno od ugotovitev naših zavodov: velika raznolikost prestopkov proti skromnemu kaznovalnemu stereotipu!

Važno je, da se kot vzgojitelji, učitelji in drugo strokovno osebje, zavedamo sledečega: določeni konkretni simptomi (npr. uničevalne tendence, stalne kršitve pravil, lenoba itd.) v neki trajni in tesni skupnosti - kot je to npr. vzgojni zavod ali delovni oddelek v tovarni ali pa članstvo v filatelističnem krožku - porajajo mnoge probleme. Ti problemi so lahko tako socialne kot intimne narave. Zaradi njih je posameznik s strani neposrednega okolja tako ali drugače dobesedno stalno kaznovan. Za kooperativnost in socialno integriranost bo odsotnost tovrstnih simptomov ključnega pomena. Četudi ostanemo v okviru vzgojnega zavoda kot primera zelo tesne in omejene trajne skupnosti, nimamo pravice dopuščati, da se taki negativni simptomi tolerirajo

oziroma da mislimo, da bi bil vsak radikalnejši pristop usoden, nestrokoven, nehuman in nečloveški,

Odprto pa ostaja vprašanje: v okviru kakšnega teoretičnega koncepta bomo pristopili? Enega samega (npr. psihodinamičnega) ali z upoštevanjem različnih teoretičnih koncepcij o človeku. in o možnostih njegovega spreminjanja? Morda pa nas tudi na videz zreducirani vedenjski model, v katerem gre v osnovi za idejo, da so simptomi naučene navade, lahko opomni, da je spreminjanje človeka sistematično in trudapolno delo in ne nekaj, kar bo prišlo ali prešlo samo po sebi.

Če naše razmišljanje zaključimo z ugotovitvijo, da smo s stalno evaluacijo lastne aktualne prakse iskale njeno potrditev v teoriji in ne obratno, smo dosegli sledeče: ostali smo na realnih praktičnih pozicijah, teoretične izsledke smo vztrajno toda oprezno preverjali in aplicirali, namesto poudarjanja o prepadu med teorijo in prakso pa smo začeli oba vidika med seboj dialektično povezovati.

Nikakor ni brez pomena, ali nek model oziroma metodo še vnaprej postavimo kot edino ustrezno ali le kot hipotetično možnost, da bomo z njo ob upoštevanju in izpolnjevanju določenih pogojev lahko uspeli ali pa tudi ne.

Če razmišljamo o KAZNI kot metodi, potem v današnjem trenutku ne moremo razmišljati o njej drugače kot skrajno kritično! V kolikor se za kaznovalne oblike in vsebine sploh lahko ogrejemo, potem mislimo, da bi le-te morale imeti v vzgojni situaciji predvsem karakter opomina. Spreminjanje človeka naj bi bil eden od njenih ciljev.

Ob tem se mi vsiljuje misel, da bi morali prav toliko kritično razmišljati tudi o nekaznovalnih metodah. Tako npr. se bolj ogrevamo za razne oblike grupnega dela kot pa za vztrajanje na tem, da mora biti neko delo opravljeno. Računamo, da bomo v prvem primeru posameznikom nudili več možnosti zdrave socialne afirmacije kot pa če togo vztrajamo na izpolnjevanju delovnih dolžnosti z vsemi negativnimi posledicami v primeru, ko dolžnosti niso bile opravljene. Šele kritično spremljanje rezultatov oz. realno vrednotenje dogodkov, ki naj bi bili pokazatelji približevanja zaželenemu cilju, bi nas moralo opominjati oz. zadrževati v kritičnem odnosu do lastnega dela ne glede na to, koliko smo sami nad seboj in svojo humanostjo očarani. Poudariti želim le to, da apriorna opredelitev za izključno nekaznovalne ali izključno za kaznovalne pristope še nikakor ne jamči za uspeh. Taka apriorna opredelitev neredko izhaja bolj iz potreb vzgojitelja kot iz gojenčevih potreb. Gledano iz potreb gojenca bi bil končni cilj vendarle v tem, da opusti nekatere škodljive navade in razvade, če naj sploh kdaj najde in tudi obdrži svoj prostor pod soncem.

Vendar bi se glede na to, da stalno omenjamo številne dokaze za neuspešnost kaznovalnih postopkov, izplačalo trezno, brez

strasti, razmisliti o sledečem:

1. Za kazni očitno ne veljajo ista pravila kot za nagrade. Nagrade torej lahko počakajo, pri kazni pa je tako, da je toliko manj uspešna, kolikor bolj je časovno oddaljena.
Torej: Hitra kazen je učinkovita, odložena kazen je neučinkovita?
2. Neustreznost kazni ima med drugim lahko vzrok tudi v pomanjkanju zadostnega izbora ali drugače rečeno: v situaciji vzgojnega zavoda imamo veliko pestrost neprilagojenih dejanj proti določenemu stereotipu kazni.
Torej: če bi bili obe strani bolj izenačeni, je več možnosti, da bi bila kazen ustrezna?
3. Kazen se bolj pogosto zdi naperjena proti osebi kot proti deliktu.
4. Trditev, da kaznovanje določene vedenjske oblike odpravi le začasno in ko kaznovanje izostane, da se pojavi tendenca po recidiviranju, bi bilo treba preveriti glede njene absolutne veljavnosti. Kdaj in v koliki meri pa je veljavna, bi bilo dobro podpreti ustrezno raziskavo.

Praksa pa nam kaže sledeče (navajam samo tisto, kar se je s pomočjo nekajletnega evidentiranja in evaluiranja pokazalo kot tako!):

- 1) da je uporaba ustrejših ukrepov umestna pri tistih osebah, ki kažejo dobro prilagojeno zunanje vedenje in ki razpolagajo z dobrimi mentalnimi sposobnostmi ter vzporedno zakrivijo razne delikte,
- 2) da je postopnost v sankcioniranju smiselna takrat, ko gre za kopičenje vsakodnevnih disciplinskih prekrškov (tu gre največkrat za omalovaževanju pravil, ki veljajo za vse),
- 3) da je smiselno kombinirati razne metode in tehnike: takojšnja realna sankcija ob možnosti za doživljanje uspeha v kombinaciji z individualnim tretmanom za reševanje osebnih problemov, tedaj, ko imamo opravka z izrazito neuravnovešenimi (nevrotičnimi) osebnostmi,
- 4) da je problematična prevelika koncentriranost (po količini in intenziteti) določenih vzgojnih postopkov - npr. da pride do superkontrole ali do superdopuščanja itd.. - nujno je najti mero v uporabi ene od metod in mero oziroma mejo v uporabi različnih metod.

Vsakdanja praksa nam vedno znova dokazuje, da neka ideja - npr. kaj storiti, kako to storiti, čemu in s kakšnim ciljem - dobi moč šele tedaj, ko se začne dotikati stvarnosti. To se pravi, da je poznavanje konkretne stvarnosti (v našem primeru populacije), na katero se neka ideja nanaša, nujen predpogoj, da ideja ne ostane zgolj na nivoju vizije.

V praksi bi se vsekakor morali vprašati, ali in v koliki meri s kaznovalnimi (in tudi nekaznovalnimi) postopki posameznikom onemogočamo, da bi pri njih prišlo do resnične preobrazbe zunanjih parol v notranji kapital. Vprašati bi se morali, v koliki meri in ali sploh dosegamo te cilje tudi z drugimi vzgojnimi pristopi!

Tako v praksi kot v teoriji nam mora biti vedno pred očmi, da posameznika niti ne moremo niti ne smemo spreminjati v skrajnem smislu. In vendar je na drugi strani lahko usodno, če nekoga na nekem področju ne bomo spremenili v skrajnem smislu (npr. v zvezi z odnosom do tuje imovine).

Ustaviti se ob besedi konformizem je nujno že zaradi negativnega prizvoka, ki ga ima ta beseda. Vendar je v sami vzgojni praksi treba ločevati med situacijami, ki so identične z rutinirano atmosfero in v katerih beseda konformizem nima istega prizvoka kot v situacijah, ki osebnost angažirajo. Npr. BONTON, vedenje je etično utemeljeno s tem, ko ni nagrajeno. Konformistično vedenje pa bi bilo tisto vedenje, ko individua pričakuje neposredno korist ali vsaj izostanek škode.

Na koncu bi lahko posvetili nekaj besed vrednotam, ki jih uporaba kazni ogroža. Predvsem bo tu v ospredju vorašanje človekove svobode. Glede na to, da so vrednote za človeka nekaki ideali, se je nujno opredeliti med načelno etiko in praktično etiko ali z drugimi besedami: kako uskladiti načela in prakso.

Najbolj odprt ostaja problem utrditve cziroma trdnosti novega vedenjskega vzorca - ali drugače rečeno: vprašanje odpornosti proti nepredvidenim provokacijam. Glede na pogostost recidivizma (vsekakor nam o tem manjka zanesljivih primerjalnih podatkov) obstaja možnost, da problem ni izključno v neznanosti osebnostni strukturi in dinamizmu mladostnika z MVO, ampak je prav tako lahko v prehitri zadovoljenosti vzgojitelja ob prvih znakih poboljšanja.

Dejstvo, da je bil gojenec napoten in sprejet v vzgojni zavod, vse osebe obvezuje, da v zavodskih faktorjih vidi pomembne socialne determinante, ki imajo na posameznika različno moč vplivanja. Pomembno je, da v bioloških faktorjih sicer vidimo indikatorja za omejen obseg vzgojnega delovanja in prav tako tudi za nujnost selektivnega in diferenciranega vzgajanja. Nesporna pomembnost družbenih faktorjev glede na to, da življenje v družbi vpliva na preoblikovanje bioloških potreb, pa nas obvezuje, da jih proučimo in realno ovrednotimo. Šele potem bo možno ugotoviti sledeče:

- v kolikšni meri
 - na kakšen način
 - v kakšni konstelaciji
 - pri kateri kategoriji posameznikov
- imajo različni vzgojni pristopi lahko pozitiven, negativen ali irelevanten učinek. Brez tega bolj ali manj samo ugibamo, apriorno in približno vrednotimo, nekaj predpostavljamo in postopamo

neorientirano. Na koncu pa sploh nismo prepričani, če res kaj koristimo tistim, ki so nam zaupani v prevzgojo in zaradi katerih smo se tudi srečali na tukajšnjem posvetovanju.

Marija Kremenšek

PSIHOLOŠKA (RAFINIRANA) KAZEN

V življenjski praksi bolj malo govorimo o tako imenovani psihološki kazni. Bržkone zaradi tega, ker se nam taka vrsta kazni zdi nekoliko bolj odmaknjena v "abstraktno" sfero; ker ni tako konkretna kot npr. kakšna klofuta, ki jo primažemo našemu varovancu z namenom, da bi ga kaznovali.

Vsekakor pa so različne vrste psiholoških kazni še kako navzoče v vsakdanjem življenju. Takih kazni se poslužujejo razni pedagogi in nepedagogi zavestno ali nezavestno, pa tudi z različnimi cilji. Ti cilji so večkrat v antipodični situaciji. Ustrezno temu so lahko rezultati teh ciljev za kaznovanega različno koristni ali pa tudi nekoristni, včasih škodljivi.

Težko je največkrat povedati, kaj je dejansko psihološka kazen. Dostikrat se niti ne zavedamo, kdaj je nastopila psihološka kazen, ker praviloma odziv ni takojšen. Gre za nekakšno "rafinirano" kazen, ki nima konkretnega obeležja. Prejemnik take kazni jo največkrat doživlja ali zazna v "oddaljenem" časovnem terminu.

Vsi smo več ali manj že bili prejemniki in tudi dajalci take vrste kazni. To se nam je dogajalo največkrat v šoli, v širši skupini, v delovnem kolektivu in še marsikje drugod. Če povrtamo v našem spominu, se gotovo spomnimo takšnih časov, ko so nas naši marsikateri ljubi pedagogi iz najrazličnejših "vzpodbud" ali vzrokov vzeli na piko, kot temu rečemo v ustaljenem žargonu. Sledilo je nekakšno rahlo "masiranje" človeka. Natančno smo občutili, da se z nami nekaj dogaja; včasih tudi vedeli, v kakšni situaciji se nahajamo, vendar nismo mogli sami ukreniti ničesar. Občutili smo, "afiniteto" našega pedagoga v obliki prikrite grožnje, rafiniranega maltretiranja, ki ga je skoraj obvezno spremljal stoični mir ali pa dobrohoten nasmeh (nemara: češ, vse bo še dobro po spokoritvi).

Iz gimnazijskih let se spominjam pedagoga, ki je v mestu, na šoli in drugod veljal za zelo pedantnega, natančnega, pravičnega, človeškega. Še marsikateri prilastek bi mu lahko dodal, njemu v prid. Tak veljal v očeh družbe. Toda pri nas dijakih, je bil znan kot zelo sposoben specialist za "rafinirano" kazen. Kaznoval je izključno le z ocenami. Kogar je po svojem mnenju moral kaznovati, je kaznoval tako, da ga je vsako konferenco vprašal le enkrat. Imel je tudi izreden občutek za deficit znanja pri dijaku. Če se je ta pedagog le zmotil pri svojih temperamentnih izračunih, je spraševal toliko časa, da je naletel na gluho steno neznanja. Nezažostna ocena je kajpak že takrat veljala kot merilo neznanja. Ob koncu leta so štiri negativne ocene zagotovile popravni izpit. Popravni izpit pa so vsi "psihološko" kaznovani opravili. Še danes ne vem, ali se je ta pedagog takrat izživiljal nad nami, ubogimi dijaškimi dušami (tudi sam sem bil delegiran v ta kaznovani girum). Vsekakor se

še doslej nisem zavedel ali osvestil kakšne koristnosti tiste kaznovalne politike. (Ne izključujem, da se ne bom kdaj pozneje, vendar v to že začenjam rahlo dvomiti).

Ko smo "kaznovanci" potožili svoje težave razredniku, nismo dosegli ničesar, kajti omenjeni pedagog je delal vse po pravilih - vsako konferenco si bil vprašan. Za popraviljanje teh slabih ocen je vedno zmanjkalo časa, čeprav so "nekaznovanci" lahko bili vprašani večkrat. Če v doglednem času ne bom osveščen koristnosti smotrov take psihološko kaznovalne metode, mi ne bo preostalo drugega kot da verjamem, da je omenjeni pedagog počel larpurlatizem, ali enostavneje: kazen je zanj sama sebi namen.

Če bi še globlje povrtal po spominu, bi prav gotovo še lahko privlekel na svetlo kakšnega pedagoga, ki je izkazal takšno ali drugačno kazen, ki je nisem občutil na koži, temveč nekje pod kožo. Praviloma so bili taki pedagogi na videz zelo korektni, včasih celo dobrosrčni. Čeprav si čutil, da te nekje notranje maltretira, mu kaj konkretnega nisi mogel dokazati. Vsi njegovi postopki so bili obrnjeni s plaščem pravilnosti. Običajno smo se takih ljudi tudi bali.

Danes, ko sam opravljam pedagoško poslanstvo, moram priznati, da se tudi sam zetečem včasih k psiholoških kazni (verjamem, da večina kolegov tudi). Če smo odkriti, moramo priznati, da smo v vzgojni situaciji velikokrat, vsaj trenutno, če ne dalj časa, nemočni. Zgodi se, da v skupini naših varovancev pride do delikta, povzročitve škode ali podobnega. Krivca dostikrat, vsaj v začetku, ni mogoče odkriti. Vendar novo nastale situacije ne moremo pustiti takšne, kakršna je. Potrebno je obravnati prekršek, poravnati škodo. Ko ne moremo najti krivca, se največkrat poslužimo raznih psiholoških posegov v skupino. Časovno in prostorsko poskusimo obnoviti dogodke. Sodelujoči (gostenci) nas poskušajo kot posameznike speljati na krivo sled. Nastopijo težave, ko uvidevamo, da ne bomo dosegli (vsaj ne tako zlahka) našega zastavljenega cilja. Poskusimo s psihološkim pritiskom na celotno skupino, češ, tu nekje le je tisti, ki jo je zagodel. Celotni skupini prepovemo užitek dobrine (izhod na igrišče, v kono ipd.). V skupini raste pritisk, temperatura se bliža vrelišču, ko vsak sumniči vsakega. Največkrat krivec v boju s skupino ali pa tudi s samim seboj ne vzdrži. Poči kot temu pravimo. Breme se je odvalilo. Razbremenjeni smo prav vsi. V skupini je potom psihološkega ukrepa oz. kazni nastala situacija, ki zagotavlja progres. Tu bi se kazalo vprašati, kakšna je cena tega progressa in kakšne so lahko stranske posledice.

Pri odločitvi za psihološko kazen je vzgojitelj dostikrat v nezavidljivem položaju. Zaveda se namreč, da obstaja možnost, da s tako kaznijo ne bo uspel. Posledica ukrepa pa lahko nekje škodljivo obtičijo.

V praksi se je pokazale korist uporabe psihološkega kaznovanja v obliki manifestativnega odtegovanja ljubezni od časa do časa,

tam kjer obstaja srčen odnos kot najbolj efekten način socializacije. Pokazalo pa se je tudi, da ta tehnika kaznovanja deluje v večji meri na pojav občutka krivde, bolj kot na konformiranje vedenja, na pojav samokritičnosti in samoobsodbe, v kolikor je otrok naredil nekakšen prestopok.

Pri tem ima važno vlogo izkoriščanje kognitivnih momentov in pa tudi apeliranje na kognitivne funkcije otroka. Izkazalo se je namreč, da že samo dejstvo, ko rečemo otroku pri označevanju posameznih postopkov kot negativnih - "to je slabo, to ni prav", ima izrazit učinek. Vendar tudi taki spoznavni momenti delujejo bolj na vedenje po prestopku, na samokritiko in občutek krivde, kot pa delujejo na sam postopek.

Danes tudi mnogo diskutiramo o relativni svobodi aktivnosti otroka ali permisivnosti - v nasprotju s strogo kontrolo aktivnosti otroka ali restriktivnostjo. Čeprav obstajajo indikatorji važnosti tega odnosa, še danes niso povsem jasne zveze med permisivnostjo in restriktivnostjo, z ene strani in njihovih posledic v vedenju otroka, z druge strani. Vsiljuje se namreč misel, da ta učinek zavisi od delovanja drugih faktorjev, posebno iz emocionalnega konteksta, v katerem se uresničuje kontrola aktivnosti otroka. Nekateri so mnenja, da tisti pedagogi, ki vzgajajo v strogi kontroli, izraziti restriktivnosti, vendar imajo tudi istočasno srčen odnos do otroka, dosežejo pri otrocih poslušnost, vljudnost, red, čistočo. Vendar bodo taki otroci pokazali manj kreativnosti in manj neodvisnosti kot otroci, proti katerim je izražen srčen odnos in manj strožja kontrola. Vsekakor pa obstaja mišljenje, da popolna tolerantnost in popolna permisivnost ne dajeta uspešnih rezultatov pri socializaciji. Če ni nobene kontrole, dasiravno obstaja srčen odnos, bo verjetno le posledica slabo kontroliranje lastnih impulzov pri otroku, pa tudi nizek nivo aspiracije otroka, čeprav ne gre za antisocialno vedenje otroka. Če pa s pretirano permisivnostjo vzporedno ne posvečamo dovolj skrbi otroku, bo verjetno otrok pokazal poleg drugih negativnih lastnosti tudi antisocialno vedenje.

Maršikje je dobro uporabiti tako imenovano psihološko disciplino, ki lahko služi kot preventiva za uporabo istosmiselne kazni. Zelo uspešen se je v praksi pokazal postopek izmeničnega manifestiranja ljubezni do otroka. Otrok mora uvideti, da ga nekdo ima rad, vendar tudi občutiti in spoznati, da če nekaj naredi, kar ni v skladu z normativi, da je prikrajšan za to ljubezen. Takšna oblika kazni kaže, mora obstajati, ker otroci imajo nesocializirane impulze, ki jih je potrebno kontrolirati in tudi menjati.

Mnogi pedagogi še danes menijo, da psihološka kazen pozitivno vpliva na učinkovitost gojenčevega ali učenčevega dela in da je mogoče s kaznijo napake odpraviti. Žal, največkrat ni tako. Kazen deluje na mnoge gojence (učence) negativno in povzroča v njih emocionalno vznemirjenje. Čustva, kot vem, pa vplivajo na način mišljenja. Zato so kaznovani največkrat manj uspešni pri

delu in učenju. Če je gojenec (učenec) čustveno razburjen, se običajno ne more uspešno soočiti s problemsko situacijo, ker ga čedalje bolj okupira odziv na frustracijski dražljaj. Tako je manj osredotočen na problem, ki bi ga lahko uspešno rešil v normalnem čustvenem stanju.

Kazen lahko torej povzroči frustracijo in aktivira regresijski mehanizem, toda vendarle ne deluje frustracijsko na vse gojence (učence) enako. Po odstranjeni kazni, po odstranjenih duševnih napetostih, večina gojencev (učencev) šele lahko trezno in učinkovito presoja.

Pri izbiri in uporabi psiholoških kazni, njenih oblik in časovne temperiranosti moramo biti vsekakor zelo previdni. Odveč je namreč govoriti, npr. pogosto ponavljajoča se kazen lahko povzroči daljnosežnejše in trajnejše spremembe v gojenčevi (učenčevi) duševnosti.

Na koncu bi pred vse nas postavil vprašanje o uporabi kazni zlasti psihološke, njene umestnosti oz. potrebnosti. Ali ima ta vrsta kazni kakšno prednost pred fizično kaznijo, kdaj? Ali menite, da je psihološka kazen res ena izmed najtežjih kazni, kot velja prepričanje v nekaterih strokovnih krogih?

Jože Sukič,
VIZ VERŽEJ

KAJ DOŽIVLJA TISTI, KI KAZNUJE?

Verjetno bi bilo za začetek pametneje vprašati se, zakaj sploh razmišljati oz. razpravljati o problemu doživljanja tistega, ki kaznuje. Zakaj sploh spraševati se o tem, kaj neki doživlja tisti, ki kaznuje, ko pa nas na prvi pogled vedno zanima le to, kar čuti tisti, ki je kaznovan. Vprašanje, kaj doživlja tisti, ki kaznuje, pa se kar nekako zareže v nas takoj, ko se spomnimo in se strinjamo z mislijo, ki jo podaja Röhm, namreč, "da uspeh, oz. delovanje kazenskih pravil ne zavisi samo od senzi- bilnosti tistega, ki je kaznovan, temveč od celotne vzgojne konstelacije in še posebno od kvalitete osebnega odnosa med vzgojiteljem in gojencem." S tem, ko torej ugotovimo, da sta tako kaznujoči kot kaznovani poenotena v nek celovit proces, ki ga imenujemo vzgoja ali prevzgoja, s tem torej zastavljeno vprašanje postane umestno, še več, postane nujno, obvezno.

Da bi lažje prišli do odgovora na sedaj še ne kako magično, v naslovu zastavljeno vprašanje, poskušajmo razdeliti kaznovalne situacije v dve skupini.

Prva skupina zajema kazenske situacije, ki so s strani kaznu- jočega izvršene v prepričanju o pedagoški pravilnosti konkret- no izbrane kazni (pri tem avtor tega teksta odkrito priznava, da je pojem "pedagoška pravilnost izbrane kazni" zaenkrat še špekulacija, ob tem pa upa, da mu bo ob koncu pričujočega se- minarja več stvari v zvezi s tem pojmom jasnejših (medtem ko druga skupina zajema kazenske situacije izvršene v afektu, izvršene iz maščevanja ali izvršene kot projekcija notranjih konfliktov tistega, ki kaznuje).

Vprašajmo se sedaj, kako deluje, kaj je zanj značilno in kaj doživlja tisti, ki kaznuje po pravilih prve skupine, torej ti- sti, ki je prepričan v pedagoško pravilnost svojega vzgojno kaznovalnega ravnanja.

Najprej je zanj značilno, da kaznuje nekako umirjeno in samo- zavestno. To umirjenost mu onogoča njegovo pridobljeno znanje, posebej še znanje oz. zavedanje o tem, "da vsak pedagoški poseg zahteva določeno mero umirjenosti", (Andre Berge: Družinska vzgoja). Še bolj pa to, da ima pri svojih dejanjih zaščito v instituciji, v kateri deluje in na vsezadnje mu tako zaščito nudi tudi celotna družba. Vse to pa seveda še ne pomeni, da kaznovalec ne dela veliko napak, da ob svojih odločitvah ne doživlja negotovosti in strahov. Smatramo pa, da so ravno ta doživljanja strahov in negotovosti, seveda skupaj z večjo ali manjšo mero kritičnosti, glavne gonilne sile za to, da kazno- valec razmišlja, da torej poskuša spraviti svoja vzgojna priza- devanja na optimalno točko, to je na točko, ko kazni postane možnost za hitrejši, boljši in zanesljivejši razvoj osebnosti kaznovanega in ne zaviralna sila, ki razvoj onemogoča ali pa celo pogojuje nazadovanje. Obratno pa se pokaže kot negativno

tisto doživljanje, ki bazira na nezdravi samozavesti in prepričanju, da je kazen, ki jo kaznovalec uporablja, pravilna, vzgojna, pametna, skratka najboljša. Vsa takšna doživljanja nujno nosijo s seboj stagnacijo in zato nezadostnost pedagoškega delovanja.

Kot smo že omenili, ima takšno doživljanje svojo zaslombo tudi v institucijah, kjer se pedagoško delovanje odvija, dogaja. To pa seveda pomeni, da institucija izredno močno vpliva na to, kako bo kaznovalec svoja dejanja občutil. Pri tem je jasno, da tista institucija, ki se sama veliko sprašuje o tem ali so njena pedagoška prizadevanja pravilna in smiselna, s tem omogoča, da tudi naš konkretni kaznovalec ostaja v svojih odločitvah negotov, da doživlja strahove, in da se s tem približuje optimalnosti svojega delovanja. Institucija pa, ki v vsem svojem delovanju ne čuti potrebe po spraševanju o smiselnosti svojega početja, nudi svojim članom preveč zaslombe, jih s tem pasivizira in napravi nezadostne v njihovem pedagoško kaznovalnem delovanju in celotnem pedagoškem prizadevanju.

Poglejmo še, kaj doživlja tisti, ki kaznuje po pravilih iz prej omenjene druge skupine. Na splošno bi lahko rekli, da kazen v tem primeru bolj služi potrebam tistega, ki kaznuje, kot potrebam tistega, ki je kaznovan. Za kaznovalca so tu značilni zelo intenzivni trenutni občutki ogroženosti in pedagoške nemoči. Ravno zaradi tega pa kaznovalec v tem primeru posega po ostrejših, včasih tudi izredno agresivnih kaznih. Mogoče bi zaradi zelo težkih negativnih posledic, ki jih povzroča tako agresivno ravnanje, veljalo o njem več razmišljati.

Telesna kazen, ali kaka druga agresivna kazen, je po mojem mnenju izraz ali nekakšne strahotne lagodnosti tistega, ki kaznuje ali pa je po drugi strani izraz neke trenutne nemoči, kapitulacije, oziroma, občutka ogroženosti.

Najprej nas zanima lagodnost tistega, ki kaznuje; s tem v zvezi pa posebno čutenje kaznovalca, ki bi ga lahko opredelili kot nekakšno samozadostnost porejeno iz krčevitosti, nesproščenosti in togosti. Trdimo, da je telesna, ali druga agresivna kazen, izvirajoča iz lagodnosti, še posebno problematična. Zakaj? Nedvomno zato, ker je ta lagodnost trajne narave, je nekakšna osebna naravnost tistega, ki kaznuje, ravno zato pa iz pedagoškega stališča strokovno nezadostna in zato nevarna, škodljiva. Obratno pa smatramo, da telesna ali kakšna druga agresivna kazen, zagrešena, storjena iz neke trenutne nemoči, kapitulacije oz. občutka ogroženosti, predstavlja nek signal, opozorilo, ki naj tistega, ki kaznuje, opozoril, da dela nekaj narobe, da se mora začeti spraševati o svojem delu, o smislu svojega celotnega pedagoškega početja in ne nazadnje o tem, kaj ga tare, kakšne težave ima tudi zunaj svojega poklicnega delovanja. Vsa ta opozorilna situacija tako zagrešene agresivne kazni pa seveda ne opravičuje škode, ki jo povzroča.

Mogoče bi na koncu veljalo zopet spomniti oz. opozoriti na to, da takšno ali drugačno doživljanje tistega, ki kaznuje ni

odvisno samo od njegovega znanja, trenutnih profesionalnih in osebnostnih težav, ter od njegove celotne osebostne naravnosti, temveč da te občutke kaznujočega zelo intenzivno oblikujejo pogledi globalne družbe na kaznovanje, sankcioniranje. Se pravi, da občutke kaznujočega imajo močan vpliv pravne in moralne norme neke konkretne globalne družbe.

Marjan Vončina, vzgojitelj
VZGOJNI ZAVOD LOGATEC

KAZEN IN KRITERIJI ZA NJENO USPEŠNOST

Odkar je človek člen v procesu razvoja narave, so obstajale situacije, ki so bile bolj ali manj ugočne zanj. Z razvojem in prilagajanjem se je navadil take situacije tudi sam ustvarjati, tako za svojo kot za druge vrste. Postopke, s katerimi otežkočamo ali onemogočamo oboje za neko agiranje, lahko imenujemo karkoli.

Termin kazen se veliko uporablja v psihologiji in ga mnogi avtorji na različne načine razlagajo in definirajo. CHURCH pravi, da je veliko lažje definirati kaznovalni postopek kot pa kazen. Kaznovalni postopek si lahko predstavljamo kot delovanje nekega averzivnega dražljaja na določeno vedenje; nikoli pa ne moremo jasno ugotoviti, kateri dražljaj je averziven. Konkretneje: na otroka, ki se moteče krohota pri pouku, lahko gromko zavpijemo (kaznovalni postopek), on nanj sploh opazno reagira tako, da se krohota dalje (vpitje ni bil zanj averzivni dražljaj). Če nanj sploh opazno reagiramo, kaznovalni postopek ni bil ustvarjen.

Popularni poskusi PAVLOVA, SKINNERJA in drugih, ki so proučevali pogojne reflekse in pogojno učenje, nam kažejo, da so se take definicije kazni in kaznovanja oblikovale na območju vedenjskosti. V laboratorijskih pogojih so sprovcirali neko izolirano dejavnost pri subjektu, nato pa so jo postopoma, z dodajanjem averzivnega dražljaja, ukinili. Averzivni dražljaj naj bi deloval kot inhibitor preje vzpostavljene dejavnosti oz. kot kazen. Namen kazni je bil torej redukcija neke aktivnosti. Ta namen je bil v laboratorijskih pogojih, ko so bili vsi drugi dejavniki kontrolirani, v večini primerov tudi dosežen.

Kadar v nekem institucionaliziranem sistemu kaznovanja kaznujemo, to storimo z nekim namenom. V prvem hipu nam je čisto jasno, da moramo kaznovati, da je namen našega kaznovanja redukcija neustreznega vedenja. V mnogih primerih se zgodi, da do redukcije ne pride. Očitno averzivni dražljaj ni bil averziven. Ali ga kot takega kaznovalec tudi dojema in ali je možno, da ga sploh dojema? Ali ve, kaj v določenem primeru deluje kot kazen? Ko je kaznoval, je uporabil napačen averzivni dražljaj. Koliko ima sedaj možnosti, da bo izbral pravega?

V idealnem sistemu bi vsaka oblika neustreznega vedenja imela čisto določeno obliko averzivne dražljajske situacije; v takem primeru napake ne bi bile potrebne.

Tako pa ima kaznovalec, ki se je znašel v tem primeru, le ničeve možnosti. Lahko izbira med formaliziranimi kaznimi naprej, pri čemer mu bo malo jasno, katere del vsega natovorjenega je končno (če je) doseglo učinek, ali pa insistira na prvotnem dražljaju in mu večja jakost, da bi le postal averziven. In če bi bil ta dražljaj elektrošok ...!

SKINNER je ugotovil, da lahko kot posledica kaznovanja pride do občutkov krivde in strahu, redukcija pa ne nastopi. Lahko se pojavi napadalnost, močna konfliktnost, psihosomatske motnje in celo nasprotni učinek, ne želeno vedenje se ojača.

Če naj bi kriteriji za uspešnost kaznovanja kakorkoli vplivali na kaznovanje, kot neko, danes kar še uporabljeno pedagoško metodo, potem bi bilo mnogo bolj potrebno, da ugotovimo in spoznamo učinke kazni. Kajti, nismo dosti dosegli, ko smo uspeli zadušiti neko neustrezno obliko vedenja (čeprav je morda posameznik prav zaradi nje pred našo eksekucijo), če je prišel na dan drug neželen sopojav kazni. Kakšen naj bi bil v tem primeru kriterij za uspešnost kazni?

Pri SKINNERJEVIH poskusih pogojnega učenja so kriteriji jasni. Vsaka napaka je bila kaznovana (dajanje zelo čistega averzivnega dražljaja) in ko ni bilo več napak (kriterij), je pomenilo, da je averzivni dražljaj pravilen - kazen uspešna.

Končno, vzgojitelj poskuša presoјati na podoben način, le da je tu mnogo več nekontroliranih dejavnikov, ki vplivajo na končni rezultat in tudi, če je postavljen kriterij v smislu redukcija - persistenca - ojačanje neželene aktivnosti (vedenja), zaradi teh nekontroliranih dejavnikov ni možno z gotovostjo trditi, da je učinek posledica izbranega averzivnega dražljaja - kazni.

Ko MOVREER razlaga in dopolnjuje THORNDIKEOV koncept kaznovanja, pravi, da nagrada resnično spodbuja učenje, kazen pa ga ne zavira (1931).

Mednarodna študija, ki jo je pri nas vodil Zorman (1969) pa je prinesla drugačne rezultate. Pri dveh skupinah učencev (kaznovani in nagrajeni) se je uspeh pri reševanju problemov povečal, pri skupini, ki ni bila ne kaznovana ne nagrajena, pa je bil uspeh stalno isti.

Vidimo, da je iz takih eksperimentalnih situacij lahko potegniti neke zaključke, ki pa ne morejo biti uporabni v čisto specifičnih pogojih kot so v naših zavodih.

Kaj nam kaže podatek iz Vzgojnega zavoda v Višnji gori, ki pravi, da je bil odstotek represivne vzgoje staršev v odnosu do vzgojne zanemarjenosti, brezbržnosti in dvotirne vzgoje 15 proti 85? Ali lahko špekuliramo, da je tako majhen odstotek represivno vzgajanih mladostnic zašel na krivo pot zaradi uspešnosti represivnih prijemov? Skratka, ali je tako majhen odstotek za nas kriterij, da je kaznovanje uspešno?

Kakorkoli že bodi, v naših zavodih je kazen še vedno prisotna vsaj v tolikšni meri, kot razne druge alternativne vzgojne metode, npr. namerno ignoriranje nekih oblik vedenja, vzpodbujanje in razvijanje inkompatibilnih oblik aktivnosti, razvijanje

in kontroliranje grupno - dinamičnih vsebin itd.

Nek globalen kriterij za ugotavljanje uspešnosti vseh teh postopkov, ki imajo iskren namen resocializirati posameznika, je prav gotovo izven zavoda. Prilagojenost, po zares široki, vendar po našem mnenju relevantnih kriterijih (kot so: redna zaposlenost, urejena družina in nekonfliktnost z okolico), je po podatkih katamnestične raziskave, izvedene v Višnji gori, 65 proti 70 %.

V koliki meri posamezni resocializacijski postopki vplivajo na ta podatek, je nemogoče razlikovati, lahko pa z gotovostjo trdimo, da je kazen inplificirana.

Vsebina celotnega našega dela je tako opravičena. Ne čisto obrobno vprašanje pa je, ali vemo, katera vsebina!

Lago Hočevar
Vzgojni zavod Višnja gora

PRAKSA O KAZNI IN KAZNOVANJU V DOMU
MALČI BELIČEVE

Kazen, to je najbolj neprijeten postopek, ki bi v neki idealni vzgoji in nekem popolnem svetu ne smel obstajati. Vendar - ker take možnosti ni - bi bilo hinavsko izmikati se življenjskim dejstvom. Vprašljivo je tudi, če bi bila za otroka zavest, da ne bo kaznovan za nobeno svoje početje kaj bolj zdrava, kot misel, da bo kaznovan za vsako malenkost (Andre Berg - družinska vzgoja).

Pri vzgojnem procesu dosegamo s kaznovanjem pozitivne rezultate le tedaj, če jo uporabljamo tako, da pomaga gojencu razumeti destruktivne posledice dejanj in ga navaja h konstruktivnejšemu načinu vedenja. To misel zasledimo tudi v izjavi gojenke, ki pravi: Ko sem kaznovana, se ne počutim preveč dobro. Če pa malo pomislim, je pa kazen le eno učenje, da rečemo, to se sme, to se ne sme.

Kazen kot metoda v vzgojnem in prevzgojnem procesu ne more imeti prvega mesta, poslužimo se je tedaj, ko odpovedo druge metode. Obliko in vsebino kazni narekuje populacija s stopnjo, obliko in specifiko obravnave. Dom, ki daje okrilje otrokom iz socialno-moralno ogroženih družin je čustveno naravnano. Vzgojni proces teče po teoretičnih načelih naravne družine. Vsebuje okvir, združuje elemente zahtev in daje ritem življenju.

Otroci z MVO so že bili deležni in obravnavani z vsemi temu in tudi mnogo bolj surovimi oblikami. Doživljali so jo prepogosto, kot obliko maščevanja za napake, ki bi odpadle, če bi se poslužili drugačnega ustrežnejšega načina reagiranja. Tega načina tudi mi ne najdemo vedno. Otroci s pridobljenimi in podedovanimi vzorci se okvirju, elementov zahtev branijo, kar ustvarja situacije, ko mora tok dogodkov usmeriti vzgojitelj.

Na osnovi ankete smo dobili na vprašanja: Kaj je zame kazen? naslednje grupe odgovorov:

- da si za nekaj prikrajšan
- delo
- nimaš prostega izhoda
- opomin
- kreganje

Primeri iz prakse:

Branko je bil doma prepuščen cesti. Šolski neuspeh in lagodno, brezciljno potepanje so bili signali za ukrep oddaje v dom.

V novi sredini se odnos do šolskega dela ni spremenil. Vzreli v

v znanju in vse frustracije, ki jih je doživljal, so še utrdile resigniranje trditve, da itak ne bo uspel. Privajanje na učno delo, dodatna pomoč pri razlagi neznane snov, tesno sodelovanje s šolo, so premaknile uspeh z magične nezadostne točke, tudi brez kazni ni šlo. Za nedelavnost smo ga prikrajšali za prost izhod domov. Prepoved smo utemeljili, da mami ne more lagati, da je z izhodom nagrajen, če enostavno brezdelno sedi ob knjigah. Omejitvev izhoda je za naše otroke zelo težka kazen. S prostim izhodom se enakovredno uvrščajo med šolske vrstnike iz sosesčine. Tudi Branko je omejitev tako doživljal. Počasi je uvideval, da je človek nagrajen za dobro opravljeno delo. Odnos do šole, šolskega dela, se je postopno spreminjal, s tem so omejitvev izhodov odpadle. Kazen omejitvev izhoda je vse pogosteje nadomestila nagrada. Ozadje kaznovanja, pritiska je bilo vprašanje uspešnega zadnjega šolskega leta, ki je bil odločujoč za nadaljnje življenje.

Dresura in trde pesti so bili načini, s katerimi je Janko dosegel v šoli učni uspeh, ko je še živel v domači družini. Sicer pa je dnevno doživljal ob domačih negativne vzore - pijančevanje, lagodno brezdelno postopanje, nered. Po vključitvi v dom ga je motil uokvirjen ritem dela in življenja. Odveč mu je bilo vse, kar je od njega zahtevalo udejstvovanje. Tudi šola mu je bila napor. V begu je našel izhod. Po povratku je napisal: Pobegnili sem zato, ker sem iz doma hotel biti malo prost, sam, pohajati.

Delo je za otroka v normalnih okoliščinah hud napor. Janku ga niti predstavili niso. Samo grobo so ga postavili pred dejstvo, da v šoli mora biti. V domu prisila odpade, izbihejo posledice vzorov in obravnavanja - lagodnost, brezvoljnost, otopelost, ne sposobnost komuniciranja, ki mu otežijo najti si mesto v grupi in razredni skupnosti. Ostal je brez delovnih navad. Obremenjen z vsem tem je našel edini izhod v begu. Kot sedmošolec mora že sprejeti učno delo kot nujnost, ki jo človek mora sprejeti. Za beg je bil prikrajšan z gledanjem TV oddaj po 20. uri. Prikrajšanje je zanj nov moment. Doma te oblike ni doživljal. Ni je razumel. Sprejel jo je z negodovanjem, nemirom, godrnjanjem. Nekaj se je v fantu premikalo, ne dovolj močno, da bi konstruktivno vplivalo na delovni odnos. Zopet je pobegnili. Tokrat za dalj časa. Na begu je storil še kaznivo dejanje. Po povratku smo kaznivo dejanje pustili ob strani in obravnavali beg sam. Kazen v prvem primeru ni bila efektivna. Otrok ni našel med dejanjem in kaznivo povezave, je ni doumel. Dejanja ne moremo prezreti. Jani sam ponudi kazen. Boji se srečanja s svojci, ki so o begih bili obveščeni. Pravi, da mu to pomeni najhujšo kazen. Psihično ga obremeni. Strah, bojazen pa zagiblje njegovo notranjost.

Katere kvalitete so podedovane?

Katere kvalitete in vzori pridobljeni?

Drugo vprašanje ankete se glasi: kako se počutim, ko sem kaznovan?

Odgovori grupirajo reakcijo:

- počutim se prikrajšanega, potrtega
- slabo
- mi ni prijetno
- samega in zaničevanega
- se počutim zelo slabo
- mislim na maščevanje.

Odnos do kazni izraža gojenec:

Počutim se nekako zadovoljenega, saj pade s tem z mene neko breme, ki sem ga imel, ko sem pričakoval kazen.

Ali je možno v konkretni praksi ob problemu, ki ga je treba zavriniti, osvetliti, izhajati iz teoretičnih konceptov?

V luči kakšnega teoretičnega koncepta bi grupa označila v koreferatu navedeni primer.

Milena Žužek
Dom M. Beličeve
Ljubljana

KAJ SE V VZGOJNIH IN PREVZGOJNIH DOMOVIH ŠTEJE KOT KAZEN

Spekter ukrepov, ki se v slovenskih vzgojnih in prevzgojnih ustanovah štejejo kot kazni, je zelo širok in raznolik. Da je vse to res, nam potrjujejo rezultati ankete o problemih kaznovanja v zavodih, ki je bila napravljena med člani študijske skupine. Anketo so poleg članov študijske skupine izpolnjevali tudi nekateri drugi strokovni delavci - predvsem vzgojitelji, ki niso člani študijske skupine, so pa anketo želeli izpolniti. Analiza te ankete je pokazala pričakovane rezultate, toraj ni presenetljivega in verjetno, vsaj za naše kroge, skoraj nič novega. Pomembna novost, ki jo je čutiti v odgovorih anketirancev je v tem, da je trend kaznovanja, v primerjavi z rezultati podobne ankete, ki jo je za seminar o Agresiji na Bledu leta 1965, pripravil profesor SKOFLEK, usmerjen v milejše in predvsem bolj človeške oblike, kar je tudi sicer odlika naše družbene ureditve in da so klasične oblike kaznovanja v naših ustanovah vse manj in manj prisotne. Še posebej je to opaziti v zadnjih nekaj letih, ko je k tako izboljšanemu stanju, na področju kaznovanja, vsekakor mnogo doprinesla permisivna orientacija, ki počasi, toda vztrajno dobiva mesto v vsakdanji praksi naših vzgojiteljev in ostalih strokovnih delavcev. Da je tako res, lahko potrdim tudi s svojimi lastnimi izkušnjami.

Kazen je v praksi naših vzgojnih zavodov vsekakor še prisotna. O načinih, o vrstah kazni, o tem, kaj vse se smatra za kazni, bom skušal opisno odgovoriti v naslednjih nekaj odstavkih, ki so nastali kot plod izpolnjenih anketnih vprašalnikov o tozadevni problematiki in številnih razgovorov o tej tematiki na sestankih študijske skupine.

Ko pričujem govoriti o vrstah kazni, naj takoj na začetku povem, da je za večino otrok in mladostnikov, torej za populacijo, ki se nahaja v naših zavodih, že sam ukrep oddaje v zavod vrsta kazni. Podobno si oddaje v zavod razlaga tudi širša javnost, včasih pa smo takega mnenja tudi strokovni delavci sami. To je dejstvo, ki je pri našem delu ves čas močno prisotno in se mu ni moč izogniti. Nanje je pri obravnavi naše populacije vedno treba računati in ga tudi upoštevati.

Ko pridem na naštevaje ukrepov, ki se v naših zavodih uporabljajo kot kazni, naj na prvem mestu omenim prepovedi. Le-te se v anketi največkrat omenjajo kot ukrep, s katerim skušajo prizadeti spreminjati vedenje posameznih gojencev. Kot najpogostejša prepoved se pojavlja prepoved odhoda domov. To je po mnenju večine strokovnih delavcev - in kolikor poznamo našo populacijo, tudi za njih - ena najtežjih kazni, ki jih izrekamo v zavodih.

Skoraj v enaki meri se uporablja tudi prepoved izhoda v mesto, oziroma v okolico zavodov. Zelo pogosto, morda najpogosteje se v naših zavodih uporablja prepoved gledanja TV nasploh ali pa samo

določenih oddaj kot npr. športnih dogodkov, gledanje filmov itd. Podobna tej prepovedi je prepoved obiska kinopredstav v mestu. Tudi to je predvsem za populacijo iz mest precej pogosta in razmeroma težka kazen, saj vemo, da so ti otroci oz. mladoletniki bili vajeni pred prihodom v zavod gledati vsak film, ne glede na vsebino. Prav tako se kot kazen pogosto pojavlja prepoved odhoda na ples in v disco, kar še posebej težko prizadene tiste, ki so bili vsega tega vajeni in jim je bil to samo en del dnevnega reda. Pomembno mesto na lestvici prepovedi ima prepoved opravljanja raznih opravil. Največkrat se to uporablja v zvezi s športom in različnimi drugimi svobodnimi aktivnostmi. Običajno se to izraža s prepovedjo obiskovanja treningov, vaj, nastopov na tekmovanjih in podobno. Vse to so ukrepi, ki lahko zaviralno vplivajo na razvoj aktivnosti posameznikov, če sse uporabljajo nepremišljeno in posameznikom neprimerno.

Predvsem v nekaterih zavodih je večkrat ukrep tudi prepoved dobivanja žepnine, cigaret oz. odvzem ali zaseganje cigaret. Poleg teh so najpogostejše prepovedi še: prepoved obiska fanta dekletu ali obratno. Prepoved prejetanja pošte oz. dopisovanja, razen od oziroma s starši, ter razne druge prepovedi, ki se izrekajo občasno in niso stvar sistema, ampak so samo specifične in se kot take uporabljajo samo v posameznih primerih (prepoved obroka).

Širok sklop ukrepov v naših domovih predstavljajo tudi kazni v zvezi z delom in učenjem. Le-tem kaznim se naši strokovni delavci radi zatekajo in te kazni pogosto uporabljajo. V ta sklop sodijo razna opravila, ki jih gojenci morajo opravljati preko svojih rednih obveznosti, to so razna dela in predvsem razna dežurstva. Največkrat se pojavlja dodatno čiščenje prostorov, dvorišč, vrtov, zaradi slabega opravljanja le-tega ali pa zaradi kakšnih drugih prekrškov. V zvezi z učenjem pa se zelo rado uporablja kot kazen: podaljšanje učne ure, dodatno učenje, večkratno prepisovanje določene snovi ali domačih nalog in drugo.

Posebno področje kaznovanja so psihične (psihološke) kazni, ki so velikokrat in za velik del populacije v naših zavodih težje kot vse ostale kazni. Sem štejemo predvsem razne psihične in stalno se ponavljajoče pritiske na gojence, sem sodijo razna ponižanja, sramotenja, posmehovanja, zasmehovanja, zastraševanja, izzivanja, obtoževanja, grožnje, zmerjanja, psovanja, s čimer vse poskušamo osebnost prizadeti in jo razvrednotiti. Še posebej veliko težo ima tako ukrepanje, kadar je storjeno javno, pred skupino. Druge vrste psiholoških kazni so razne čustvene odklonitve ali odklonitve pozornosti kot so ignoriranje, kaznanje trpečega izraza, hladen oz. formalen odnos in podobno.

V sistem kaznovanja večine zavodov so vključene administrativne kazni, ki so zapisane in taksativno naštetje v večini zavodskih statutov. Vsem nam pa je znano, da so te vrste kazni za našo populacijo skoraj neučinkovite oz. osebnosti naših obravnavancev ne prizadenejo in se uporabljajo le formalno in še to samo v zavodih šolskega tipa. Take kazni so opomini in ukori.

Iz ankete je razvidno, da se v zavodih kot vzgojnega ukrepa poslužujemo tudi denarnih kazni oz. bolj natančno rečeno, povračila stroškov za namerno povzročeno škodo ali povračila stroškov nastalih z begom. Denar v te namene mora kaznovani zaslužiti z delom ali tak strošek poračuna z žepnino, ki se mu ne izplačuje ali pa gre tak strošek na račun kakšne postavke v oskrbnem dnevu npr. strošek se pokrije iz stroškov za obliko in obutev, torej določen čas gojenec ne dobi nič novega.

Velikokrat so zavodi zaradi neurejenega financiranja in slabe finančne situacije iti v tovrstno kaznovanje, posebej še, če so taki stroški veliki. To pa se zelo rado zgodi, posebej pri pobegih, kjer so stroški velikokrat taki, da jih zavod sam ne more pokriti, vprašanje (sistemsko) pa je tudi, če je res zavod take stroške tudi dolžan poravnati.

Premeščanje iz zavoda v drug zavod, ki je strožjega tipa, je pogosta oblika kaznovanja posameznih zavodov. Prav tako je zavodih, ki imajo v svoji organiziranosti strožje oz. zaprte skupine, tudi pogost ukrep premestitve iz normalne v strožjo skupino. Kdaj in kako se take oblike izrekajo, o tem odločajo strokovni zbori in strokovni teami posameznih zavodov. V ta sklop kaznovanja sodi kot sankcija tudi predlog za spremembo vzgojnega ukrepa.

Še vedno je^v vseh naših zavodih prisotna skupinska ali kolektivna kazen, toda iz ankete je razvidno, da se tako kaznuje v večini primerov le po predhodnem dogovoru, torej ko je skupina na to naravnana. Taka kazen se izreka le, kadar skupino obvladamo, kadar vemo natančno, da je za nekaj cela skupina kriva, kadar je narava problema taka, da ga mora reševati skupina kot celota. Skupinsko s kaznuje tudi, ko računamo, da bo skupina motivirala za delo posameznika (gremo, ko bomo vsi vse naredili; ne začnemo prej, dokler nismo vsi skupaj). Žal pa se včasih dogodi, da se takšne kazni izrekajo tudi; kadar se nekaj ne da ugotoviti, kadar je za to kriv posameznik in je zato kasneje predmet sproščanja agresije, ko kazen izreče npr. ravnatelj, ki nima direktneha stika s skupino samo, ter tudi v drugih primerih, ki so povsem neopravičeni. Dejstvo je namreč, da tako večkrat kaznovana večina, ki ni nič kriva, kar pa ima lahko za posledico povzročanje slabe volje in kopičenje odporov.

Kadarkoli se govori o kaznovanju v naših ustanovah, je vedno prisotna kot prva misel v tej zvezi - fizična kazen. Sodeč po rezultatih ankete se taka kazen še vedno uporablja v vseh naših zavodih. Nekje je tega manj, nekje več. Običajno pod telesno kaznijo razumemo tako imenovano pedagoško klofuto ali zaušnico, ki le v izjemnih slučajih preide te okvire. Do takega ravnanja pride iz različnih vzrokov. Največkrat so vzroki za tak poseg v fizičnem ogrožanju okolice s strani gojenca, kadar je ogrožen vzgojitelj oz. drugo osebje, tak ukrep je potreben za umiritev razgrajačev, izzivalcem ob namernih in vulgarnih žalitvah ali kaj podobnega. Včasih pa je tak ukrep tudi posledica nestrokov.

vzgojitelja, premajhne frustracijske tolerance, ko popustijo živci ali pa kot posledica lastne nemoči, kar pa je pedagoški spodrseljaj, ki ga je težko opravičevati.

Naj omenim še nekaj kazenskih ukrepov, ki se le v posameznih primerih javljajo in so ostanek dolgoletne tradicije ter prakse iz zaporov ter kot take nimajo več mesta v sodobnem prevzgojnem procesu v naših zavodih. Sem prištevamo predvsem striženje las na balin, oblačenje otrok v pižame, zapiranje otrok v izolirnice, pripore in odrejanje hišnih priporov ter fizične osamitve. Vse te ukrepe rabimo res le v posameznih primerih zelo težko vodljivih gojencev, predvsem begavcev, ki jim na druge načine ne uspemo preprečiti pogostih pobegov. Vse to se uporablja z namenom, da se take posameznike zadrži in se jih le tako sploh lahko poskuša osveščati, da je tako ravnanje nesmotrno in včasih lahko tudi nevarno, zato ima tak poseg izrazito preventivni značaj.

Večino vseh naštetih kazni običajno izrekajo posamezni vzgojitelji, ki delajo v skupinah, ki skupino in njene posameznike najboljše poznajo. Vse to je namreč predpogoj za izrekanje kazni. Ker pa je kazen že itak nujno zlo, je bolje, da se izreka s pomočjo skupine kot osnovne prevzgojne enote. V skupini, kjer se celotno življenje odvija, kjer poteka skoraj ves proces socialnega učenja, se predvsem v zadnjem času razvija ves sistem kaznovanja. Skupina sama ne sme biti tisti, ki bi sama izrekala kazni, saj se ugotavlja, da kot taka običajno prestrogo kaznuje in je do posameznika lahko maščevalna.

Predpogoj je torej, da se o kaznovanju pogovarjamo skupaj z gojenci in vzgojitelji. Slednji mora biti usmerjevalec in koordinator. Tako izrežene kazni imajo večji vpliv kot kazni, ki jih izreče posameznik ter so učinkovitejše, seveda če kaznovani skupino priznava in se čuti kot njen sestavni del. Vsekakor so tako izrečene kazni humanejše.

Pester izbor kazni in ukrepov tako ni zaključen, saj se primeri, ko uporabljamo moč in prisilo, z namenom poskušati spreminjati obnašanje, vedenje ali osebnost naših otrok, še drugačnih oblikah, ki tukaj niso bile omenjene, ker niso del kaznovalnega sistema, oz. se pojavljajo tako poredkoma, da se zato ne omenjajo ali pa so v času izpolnjevanja anketnega vprašalnika oz. v času nastajanja tega koreferata bile celo pozabljene.

Dejstvo, da s kaznijo ne spreminjamo vedenja, naj nam služi kot vodilo k odpravljanju kaznovanja. V kolikor pa smo že primorani kaznovati, izbirajmo kazni in kaznujmo bolj človeško in v sodelovanju skupine ter vzgojitelja.

Za konec postavljam skupini v razmišljanje in diskusijo nekaj vprašanj, na katera si sam ne znam odgovoriti. To so vprašanja o umestnosti uporabe nekaterih kazni, kot so: denarne kazni, kazensko premeščanje iz zavoda v zavod, skupinske in fizične kazni ter še nekatere druge, katerih uporabnost je včasih postavljena pod velik vprašaj.

SODELOVANJE UČENCEV - GOJENCEV PRI KAZNOVANJU IN NAGRAJEVANJU

Vse kaže, da kljub intenzivnim kvalitativnim spremembam pri delu z vedenjsko in osebnostno moteno mladino (v smislu permisivne vzgojne naravnosti), še vedno ostaja nedorečeno vprašanje kaznovanja. Strinjamo se lahko z Ljubomirom Ačimovičem (Specijalna šola, 6/2, 1957, str. 90 - "Nagrade in kazni kot vzgojno sredstvo v domovih), ki pravi:

"Gojenci vzgojnih domov so bili veliko kaznovani že pred sprejetjem v te ustanove. Zategadelj so v veliki meri tudi krenili po napačnih poteh. Ali je torej nadaljevati staro prakso? Gotovo ne! Nasprotno, kazni je treba zmanjšati na najmanjšo možno mero.

Napake gojencev moremo kanalizirati s sistematičnim vzgojnim delom, kjer privzgajamo zavestno disciplino ter formiramo in razvijamo občutje odgovornosti. Le vztrajno oblikovanje pravičnega odnosa do samega sebe, svoje osebnosti, do svojih tovarišev, do materialnih dobrin, predvsem pa do dela in do osnovnih načel družbene morale je prava pot pri vzgoji naših varovancev.

Neodgovorno in "nojevski politiki" podobno bi bilo izmikanje pred dejstvi ter skrivanje za pedagoškimi načeli. Vemo, da kazni v zavodih še uporabljamo, čeravno so se oblike in intenzivnosti represivnih ukrepov v marsičem spremenile. Tako ugotavljamo, da so kazni danes v našem zavodu predvsem prepovedi in omejitve, ki posegajo na konkretno področje bivanja v zavodu, v manjši meri pa tudi administrativne šolske kazni.

Da bi podrobneje osvetlili to problematiko, smo v zavodu skušali zbrati mnenja gojencev ter vzgojiteljev in učiteljev in bomo na osnovi teh mnenj v obrisih označili nekatere osnovne značilnosti in dileme, ki se pri nas pojavljajo v zvezi z vprašanji: kaznujemo, nagrajujemo in v kolikšni meri pritegujemo k temu tudi gojence kot sooblikovalce celotnega zavodskega vzdušja.

Odgovorili so vsi gojenci, ki so bili v našem zavodu novembra letos (N = 40) in večina naših učiteljev ter vzgojiteljev.

Za potrebnost kazni se je opredelilo 63 % gojencev z umeteljivami, da bi sicer vsak delal po svoje in da prekrškom mora slediti določen ukrep, ki naj kršilca opozori na napake v ravnanju.

Razloga proti kaznovanju (37 %) sta predvsem ta: da kazni ne dosega svojega namena in da obremenjujejo gojenca.

Tudi mnenje strokovnih delavcev (vzgojiteljev, učiteljev) je različno. Večina se je opredelila za uporabo kazni, vendar v minimalnem obsegu ter predvsem v obliki prepovedi in omejitev, nekateri pa si prizadevajo za postopno opuščanje kaznovanih ukrepov ter nadomeščanje teh s pozitivnimi stimulativnimi oblikami.

Osnovni kaznovalni oz. represivni ukrepi, ki so pri nas v rabi, so:

- prepoved odhoda domov 42 %
- prepoved izhoda iz skupine 29 %
- prepoved zabave (TV, kino ...) 17 %
- klofuta 10 %
- graja 1 %
- druge kazni (delo ...) 1 %

Tudi vzgojitelji in učitelji menijo, da so to pri nas najpogosteje uporabljene kazni.

Te kazni so za gojence hkrati tudi najhujše, menijo, da so neprimerne, vendar bi jih tudi sami uporabljali, saj so jih kljub neprimernosti označili za koristne.

Omeniti je potrebno tudi kazen ignoriranja gojenca, ki je sicer redko, vendar je za gojence obremenjujoče.

Menimo, da gre v omenjenem ozkem krogu represivnih ukrepov za tradicionalizem, institucionalizem represivnih ukrepov, česar nikakor ne moremo pozitivno vrednotiti.

V zvezi s tem se nam vsiljuje misel: kje najti prostor za individualizacijo tudi pri omejevanju, če pa je izbor omejitev določen s šestimi ali največ z desetimi možnostmi.

Ali najbolj pogosti kazni - prepoved odhoda domov ali iz skupine dosejata tudi najbolj ugodne učinke ter ali z uniformno uporabo prepovedi ne škodimo sebi in mladini, ki nam je zaupana?

Ali bi v diskusiji kaj več dodali k tem vprašanjem?

Kaže, da je v našem zavodu vzgojiteljtisti, ki najpogosteje kaznuje (45 %), obenem pa gojenci menijo (v 78 %), da je vzgojitelj tudi najbolj upravičen, da jih kaznuje oz. večinoma od njega pričakujejo kaznovalne ukrepe.

Vzgojitelju sledi skupina (35 %), od katere jih 40 % pričakuje, da bo opravljala to funkcijo.

Raje pa vidijo, da jih kaznuje skupina (55 %), kakor vzgojitelj (45 %). Učitelj je pri kaznovanju zastopan s 4 %, razred z 2 %. Zanimivi so odgovori (14 %), pri katerih kot druge kaznovalne osebe ne omenjajo staršev (le 2 x), pač pa sami sebe oz. svoje bodoče življenje, ki jih bo kaznovalo, če ne bodo utirili svojega ravnanja.

To priča o dobršni meri osveščenosti, samostojnosti, ter zmožnosti samovodenja.

Pozitivno ocenjujejo tudi odgovore, pri katerih dajejo učenci možnost svojim organizacijam (MO, PO ter domski skupnosti, skupaj 26 %), da jih usmerjajo tudi s kaznovanjem.

V vsem tem vidimo pripravljenost naših otrok in mladostnikov, da sami sodelujejo pri krmiljenju lastnega vedenja.

Učenci so se izkazali za izredno stroge pri presojanju nujnosti, neogibnosti kazni: 85 % jih meni, da je kazen nujna pri kraji ter 78 % pri pitju alkohola in pobegu. Tem trem prekrškom sledi razbijanje (58 %) in nato nesramno vedenje (45 %) in laž (35 %). Torej sami zelo moralistično presojajo omenjene prekrške in jih povezujejo s kaznijo kot njihovo logično posledico.

Kot naslednja dilema se nam kaže vprašanje:

Ali znamo pravilno krmariti svoja vzgojna prizadevanja tako, da podkrepplujemo (bodisi z nagradami, pohvalami, s pozornostjo in naklonjenostjo) pozitivno, zaželeno, primerno vedenje posameznika ali pa na to pozabljamo in smo pretežno kaznovalno nastrojeni ter pozorni le na nezaželene oblike vedenja.

Navajenost, da si pridobiš pozornost le, če izstopaš v okviru norm in pravil, povzroča namreč vztrajanje pri takih oblikah vedenja, obenem pa nikakor ne spodbuja pozitivnih prizadevanj.

Če dejansko tako delamo, pripravljamo gojencem in sebi prav slabe usluge, kajti prepuščamo času in podiramo, kar smo pred tem s trudom gradili.

Tri četrtine gojencev meni (75 %), da so premalo nagrajevani, pri čemer se jim v mnenju pridružujejo tudi nekateri strokovni delavci, ki to občutijo kot pomanjkljivost pri svojem delu.

Naši otroci pričakujejo nagrado predvsem pri uspešnosti v šoli (95 %), nadalje pri dobro opravljenem delu (dežurstvo, delo na vrtu in podobno - 70 %). Ne smemo pozabiti spodbujati tudi zavzetosti pri izvenšolskih dejavnosti, saj pričakuje spodbude pri tem kar 65 % otrok. To so osnovna področja, za katera bi otroci želeli biti nagrajevani in na ta način tudi bolj sistematično vodeni.

In kaj doživljajo kot nagrado?

Zaradi že omenjene pogoste uporabe prepovedi odhoda domov ali iz skupine doživljajo izhod kar v 55 % kot nagrado. Temu sledi pohvala, ki jo stimulatивно doživlja 42 %. Diploma in darilo sta nagrada za 22 %, 10 % pa jih meni, da je tudi zabava nagrada. 5 % otrok je kot nagrado navedlo dobro oceno, sladkarije ipd. Opazimo lahko, da v večji meri kot nagrado občutijo verbalno pohvalo kot pa darilo, ter da diploma pomeni enako stimulatивно sredstvo kot darilo. To je po eni strani lahko odsev izboljšanja materialnih pogojev, po drugi pa pozitivna - ne le materialna usmerjenost otrok, ki čutijo in vedo, da več pomeni dober pristen človeški odnos kakor pa košček čokolade.

Se da o tem še kaj povedati?

Toliko na kratko o tej plati medalje, na katero bomo morali biti še posebej pozorni, če želimo, o čemer pa sem prepričana, večjo pozornost posvetiti stimulaciji naših gojencev.

In doslej večkrat omenjene precejšnje pripravljenosti, zrelosti ter resnosti naših varovancev, da sodelujejo pri kaznovanju in nagrajevanju, bi prešla še na odgovore, ki so jih dali na vprašanje, če lahko na sestankih skupine ali razredne skupnosti sodelujejo pri izbiri kazni in nagrad zase ter za gojence.

70 % jih meni, da imajo to možnost včasih, 20 % da vedno in 10 % da je nikoli nimajo. Podobno je z odgovori na vprašanje, ali so tudi aktivni pri tem: 30 % jih zagotavlja, da so aktivni, 7 % da niso, 58 % da so včasih ter 5 % nikoli aktivno ne sodeluje.

Menim, da je nam vsem znano dejstvo, da je učinek kazni in nagrad odvisen od splošnega vzgojnega vzdušja, od tega, v koliki meri smo človeško povezani vsi, ki v zavodu delamo in se učimo.

Prevelikokrat prezremo dejstvo, da smo odvisni drug od drugega - vzgojitelji od gojenca in narobe, sodelavec od sodelavca. Prav zategadelj se mi zdi še posebej pomembno vplesti tudi v stimuliranje, omejevanje ter konfrontiranje s prekrški gojencev, in sicer v veliko večji meri kot doslej ter mnogo bolj načrtno.

Menim, da pripravljenost in zrelost naših otrok to dopušča in terja celo več, na ta način jo le še večamo.

Navada, da prekršku sledi kazen od zunaj, in to še povsem nepričakovana oblika kazni, otroku pravzaprav omogoča distancirati se od prekrška, torej je ne "predela" v sebi, ne izvleče iz nje nobene večje notranje izkušnje. Če pa sam sodeluje pri kaznovanju, mora prekrške ovrednotiti, oceniti njegove posledice, torej se z njimi bolj ukvarjati, se do njih natančneje opredeliti.

Menim, da je ta pot sprva za gojenca še težja, kakor pa biti kaznovan od nekoga, vendar edino pravilna in v skladu z našimi težnjami razvijati zaupano nam mladino po poti samoodgovornosti in samodejavnosti.

Prispevek vzgojnega zavoda
"Frana Milčinskega" Smlednik
za Alenka Kobolt

"VZGOJNI UKREPI - ADMINISTRATIVNE KAZNI"

(Teze za koreferat)

1. Vzgojni ukrepi v pravnem pomenu - to so kazenske sankcije.
 2. Z izrazom administrativne kazni mislimo na vzgojne ukrepe v smislu PRAVILNIKA O NAČINU IZVRŠEVANJA PRAVIC IN DOLŽNOSTI UČENCEV OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOL TER O POHVALAH, NAGRAĐAH IN DRUGIH UKREPIH.
7. člen tega pravilnika pravi, da "...za učence, ki ne izpolnjujejo.... se uporabljajo vzgojni ukrepi, ki so:
- opomin razrednika
- ukori: razrednika, razrednega učiteljskega zbora, ravnatelja in učiteljskega zbora.
 3. Določila tega pravilnika veljajo in se uporabljajo tudi v vzgojnih zavodih.
 4. Vzgojni ukrepi v smislu Statuta Vzgojnega zavoda Frana Milčinskega v Smedniku: pedagoški delavci lahko izrekajo pohvale, nagrade, graje (neusklajenost s Pravilnikom).
 5. Administrativne kazni se v zavodu uporabljajo v glavnem v šoli (tradicija?), v domu pa ne. Tudi v zavodski šoli so takšne kazni zelo redke, razen opomina.
M. Perišić navaja pogostost administrativnih kazni v štirih osnovnih šolah:
- v 8. razredih je bilo kaznovanih 50 % učencev
- v 7. razredih 23 %
- v šestih razredih 33 %.
- Iz te razliskave je razvidno, da se te mere še veliko uporabljajo. Med razlogi navaja Perišić na prvem mestu nepravilne izostanke, nprej pa nedisciplino pri pouku, konflikti učencev-učitelj itd.
6. Dileme v zvezi z uporabo administrativnih kazni v zavodu: administrativna kazen da ali ne, za katera dejanja, gojenci so bili že pred prihodom v zavod pogosto kaznovani z administrativnimi kaznimi itd.

V vzgojnem zavodu Smednik je npr. ukor razrednika zelo redko uporabljena mera, predvsem v slučajih neprimerne vedenja učenca proti učitelju (ukorov ravnatelja ni bilo). Ker pa je prekrškov gojencev v zavodu seveda več, lahko sklepamo, da se bolj uporabljajo drugačne kazni. Kje je vzrok za to? Morda v tem, da so nekatere praktične kazni bolj pri roki,

se ponujajo same od sebe in ne zahtevajo posebne procedure npr. vpisa v uradno knjigo, vpisa v izkaz, obvestila staršem. Dajejo praktične kazni večje efekte? Ačimović pravi, da je efikasnost administrativne kazni na splošno manjša od drugih.

Tendenca po popolni ukinitvi administrativne kazni ni opravičena, ker je tudi zakonsko predvidena, razne "praktične" kazni pa si "izmišljajo" sami pedagoški delavci. Če že moramo kazen izreči, ne moremo uporabljati za vse vrste prekrškov praktičnih kazni. Ali je administrativna kazen bolj odtujena, institucionalna, neosebna? To vprašanje bi lahko postavili tudi v zvezi z drugimi kaznimi. To zavisi od tega, kako je kazen izrečena, izpeljana in od drugih momentov. Mnenje precejšnjega števila naših gojencev je, da je tudi administrativna kazen lahko učinkovita.

7. Nekateri pomembni momenti pri kaznovanju: od katerih je odvisna tudi efikasnost kazni:
 - analiza prekrška, razgovor, zagovor
 - sodelovanje razredne skupnosti oz. vzgojne skupine pri osvetlitvi vseh okoliščin v zvezi s prekrškom
 - dobro presoditi krivdo
 - izbira kazni
 - izrek kazni (javno, osebno)
 - nepravilno izrečena kazen lahko povzroči neprijetne posledice, nepravična kazen pa nepopravljivo škodo
 - informiranje staršev (oblika)
8. Tudi pogojna kazen je velikokrat izrečena, ni pa potem dosledno vedno izpeljana.
9. Ocenjevanje vedenja je oblika administrativne kazni, kakor tudi ocenjevanje znanja zaradi vzdrževanja discipline (zastraševanje).
10. Avtoriteta (pozitivna) tistega, ki kaznuje.
11. Prizadevati si moramo, da bi bilo kazni in seveda vzrokov zanje manj oz. čim manj. Če govorimo o kazni v šoli, se takoj pojavi vprašanje discipline pri pouku oz. nediscipline (nevrotiki, preobremenjenost s problemom osebnega značaja, razne doživete ali nedoživete senzacije, odklanjanje šole, nezanimiva snov, neadekvatni učiteljevi postopki).
12. Glavni vzrok za neadekvatno obnašanje pri pouku je seveda pomanjkanje kontakta med učiteljem in učencem. Prizadevati ji je treba vzpostaviti pristen kontakt (to ni vedno lahko) n ga tudi vzdrževati. To je tudi razlog, zakaj se gojenci učenci vedejo do različnih pedagoških delavcev različno; nekaterimi kontaktirajo čisto primerno, pri drugih je pa vse narobe", so nesramni, nedostopni. Kako potem ocenjevati edenje učencev?

13. Vzroke za neadekvatno obnašanje mora pedagoški delavec analizirati, jih oceniti predvsem sam. Discipline mu ne morejo vzdrževati drugi (razrednik, ravnatelj).
14. Zanimivo je tudi vprašanje učiteljem, katere prekrške bi bilo potrebno prvenstveno kaznovati. 13 % učiteljev izjavlja, da bi bilo potrebno kaznovati neopravičeno izostajanje, 11 % pa meni, da je potrebno kaznovati nezainteresiranost pri pouku; samo 7 % učiteljev meni, da je potrebno kaznovati laži, prevare, kraje (M. Perišić: Disciplina u školi).

Tendenca: s silo primorati učence k poslušnosti.

15. Perišić: 23 % učencev izjavlja, da so imeli odprt konflikt z učiteljem - verbalen ali drugačen. 20 % učencev pa izjavlja, da se niso vidno sprli, ker so se bali. Psihološko gledano so tudi ti učenci z učiteljem v konfliktu. Med vzroki za te konflikte je na prvem mestu njen adekvaten način ocenjevanja, spraševanja, na drugem mestu pa ne dovolj toleranten emocionalno socialni odnos učitelja do učencev, preveč dominirajoči, nadrejeni odnos.
16. Mentalna higiena, mentalno zdravje učitelja - vzgojitelja. To bi morala biti permanentna skrb posameznih kolektivov in posameznika, posebno v zavodu, kjer je delo tako specifično.

Uporabljena literatura:

1. Ačimović Ljubomir: Nagrade i kazni kao vaspitno sredstvo u domovima za vaspitanje mladeži, Specijalna škola št. 1 - 1957.
2. Milan M. Perišić: Disciplina u školi, Svijetlost 1972, Sarajevo
3. Predpisi o vzgoji in izobraževanju v SR Sloveniji
4. Statut VZ FM Smlednik
5. Terezija Dobranić i Vlasta Poldrugač: Prethodno saopćenje o projektu "Društveni i moralni stavovi djece i omladine sa poremećajima u ponašanju", Specijalna škola št. 6 1970
6. Terezija Dobranić: Odgajatelj djece i omladine s poremećajima u ponašanju - Specijalna škola št. 6, 1970

Miha Pajk, prof. defektolog
VZ "Frana Milčinskega" Smlednik

KAZEN IN NADOMESTILA

Teoretike v glavnem zanima, od kje neka motnja izvira, kje so vzroki, ki pripeljejo do neke oblike vedenja. Praktika pa zanima, kaj mora storiti v konkretni situaciji.

Na prvi pogled je med prakso in teorijo velik razmak, v resnici pa temu ni tako. Problem je verjetno v tem, kako naj praktik realizira svoje znanje v konkretnih situacijah, ki zahtevajo hitre odločitve, hitro reagiranje. Včasih se zdi, da to reagiranje poteka brez kakršnekoli teoretične podlage, analiza dogajanja pa prinese na dan, da se je, ne da bi se človek tega zavedal, sprožilo latentno znanje.

Isto velja tudi za tehnike poseganja, ki so v bistvu preprečevanje nečesa in pogostokrat tudi nadomestila za kazni. Pri tem praktika zanima, na kakšen način preprečiti poškodbe drugih otrok, samega sebe ali inventarja in kako bo to storil, torej na kakšen način bo reagiral. Poleg tega pa morajo biti te tehnike čim manj škodljive (antiseptične). Na tehnike poseganja sem se omejila zato, ker je o nadomestilih za kazni težko govoriti, lažje pa o tem na kakšen način preprečujemo ali posegamo v dejavnost, ki je ogrožujoča. Da bo stvar jasnejša, se mi zdi potrebno, da omenim vsaj nekaj takih posegov in pogoje, v katerih jih lahko uporabimo.

1. Načrtno ignoriranje

Načrtno ignoriranje nekega vedenja je umestno takrat, ko vemo, da bo prenehalo samo od sebe. V kaznovalno nastrojenem sistemu pa bi neko vedenje, npr. provokacija vzgojitelja, že lahko izzvalo kazni.

2. Posredovanje s signalom

V ogrožujočo dejavnost posegamo s signalom takrat, ko vemo, da otrokovo ego ali superego ni dovolj čuječ, da bi sam prenehal z dejavnostjo. Pogoj za posredovanje s signalom pa je dober kontakt med vzgojiteljem in gojencem.

3. Neposredna bližina in dotik

Že sama bližina vzgojitelja deluje na gojence kot ojačitev njihovega ego in superega. Pogostokrat pa to ni dovolj, včasih pomaga fizični dotik. Uporaba fizičnega dotika pa skriva v sebi nevarnosti, ko med vzgojiteljem in gojencem ni kontakta, ali pa ima gojenec libidonosen odnos do vzgojitelja. Uporaba te tehnike pa je odvisna tudi od velikosti grupe in emocionalnega nivoja na katerem so otroci.

4. Vključevanje v interesni odnos

Zanimanje za gojenčev interes včasih prepreči ogrožujočo dejavnost. Izkušnje kažejo, da se gojenci v prisotnosti odraslega lažje srečujejo s stvarmi, ki so zanje nove.

5. Povečana doza naklonjenosti

Včasih je možno podpreti kontrolo pred naraščajočo anksioznostjo ali impulzivnostjo s povečano dozo naklonjenosti. To tehniko uporabimo takrat, ko se mora gojenec spoprijeti z naraščajočo ljubosumnostjo, zaskrbljenostjo glede sprejetosti pri odraslem.

Bistvo te tehnike je v tem, da pomaga egu, da se lažje spoprime z nastalo situacijo.

6. Zmanjševanje napetosti s humorjem

Humor je kot tehnika poseganja demonstracija neranljivosti odraslega, ki s svojim smislom za humor kaže samega sebe kot sigurnega. Gojenec je s šaljivim odgovorom rešen dodatnih občutij krivde in strahu. Pri tem se razširi tudi možnost rešitve časti.

7. pomoč pri zaprekah

S to tehniko ne rešujemo bazične patologije otroka, je pa zelo praktična takrat, kadar se je potrebno izogniti neprijetnim posledicam, ki jih prinaša specifična frustrirajoča situacija. Ta tehnika pa ima tudi omejitve iz razlogov mentalne higijene. Pri prepogostosti uporabe te tehnike bi dobil gojenec preveč zaščite.

8. Interpretacija kot poseg

Pomen te tehnike je v tem, da mladostniku pomagamo razumeti pomen situacije, ki jo je napačno zaznal, ali pa da mu pomagamo uvideti lastno motivacijo. Tu mislimo na interpretacijo le kot sredstvo, s katerim ustavimo nastajanje nezaželenega vedenja in ne kot tehniko tretmana.

9. Pregrupiranje

Včasih je izvor naraščajočega problematičnega vedenja v grupni konstelaciji sil ali pa v srečanju individualne patologije in ostalih grupno psiholoških faktorjev. Pregrupiranje (npr. izločitev posameznika iz institucije, premestitev nekega gojenca iz skupine v drugo skupino), nam lahko pomaga zlasti takrat, ko hočemo preprečiti pojav okužbe.

10. Prestrukturiranje

Prestrukturiranje pomeni opustitev tistega vzorca aktivnosti ali tiste strukturne situacije, v katero smo zašli in jo nadomestiti.

s trenutno bolj zaželjeno strukturo, še preden lahko pride do izbruha.

Pri prepogosti uporabi te tehnike lahko gojenci občutijo, da jim bomo vedno ponudili nekaj drugega in se s tem izognili konfrontaciji. Že na prvi pogled so te tehnike, ki jih je seveda še več, lahko tudi kazni, seveda če jih gojenec kot take občuti, doživlja.

Za izhodišče za diskusijo se mi zdi potrebno, da opišem primer iz prakse:

Na sestanku za izhode je gojenec Bojan, ki je neformalen vodja skupine hotel, ne da bi izpolnjeval pogoje, dovolilnico za domov. Ostali gojenci so ga podprli, kajti Bojan si je z avtoritativno fizično močjo pridobil tako visok status v skupini, gojenci pa se ga verjetno bojijo zaradi tega, po drugi strani pa jim predstavlja močnega zaščitnika navzven. Zato je bil vzgojitelj prisiljen, da je na dokaj avtoritaren način postavil omejitve izhoda. Naslednji dan je bila TS, kjer skupine poročajo tudi o izhodih in Bojan je sprožil vprašanje kako to, da lahko obvelja vzgojiteljeva zadnja beseda, čeprav je bila celotna skupina drugačnega mnenja. Na TS ga skupina samo tiho podprla, tako da Bojan sam ni uspel prepričati ostalih članov TS. PO TS je bil v skupini sestanek, kjer se je načrtovalo delo za prihodnji teden. Sestanek je potekal dokaj mirno, vendar je bil konflikt med vzgojiteljem in Bojanom še vedno v zraku. Ker je bil petek, na dnevnem redu pa je bilo čiščenje skupine, je vzgojitelj odšel po čistilna sredstva. Med tem časom pa so se gojenci zaprli v skupino. Vzgojitelj je situacijo presodil in se je odločil, da jih ne bo poskušal prepričevati, naj skupino odprejo. Predvideval je, da bodo čez nekaj časa sami prišli ven in ga poiskali. Uporabil je torej tehniko ignoriranja. Po predvidevanju so se vrata začela kmalu odpirati in posamezni gojenci so hodili na "oglede", vseeno pa vzgojitelj še ni bil prepričan, da je to že pravi trenutek, da zgrabi za priložnost. Skupina se je v resnici ponovno zaprla, vzgojitelj pa je predvideval, da se bodo "ogledi" še ponavljali. Utrnila se mu je ideja, da bi k vratom postavil čistilna sredstva in na metlo obesil listek s humoristično vsebino. Obvestil je tudi ostale vzgojitelje o stanju v skupini in o tem, kaj namerava storiti. Vsem je bil predlog všeč, skupaj so na to idejo tudi uresničili, sodelovalo je celo nekaj gojencev iz drugih skupin.

Predvidevanja, da bo to preusmerilo njihovo pozornost, so se uresničila. Ko je vzgojitelj stopil v skupino, je gojence našel pri delu. Z uporabo tehnike zmanjševanja napetosti s humorjem je vzgojitelj verjetno dokazal svojo neranljivost in obenem odpravil dodatne občutke krivde in strahu, ki so se verjetno v tej situaciji pojavili pri gojencih. Neformalni vodja skupine (ta vedno tekmuje za pozicijo z vzgojiteljem) je želel doseči, da bi skupini dokazal, da vzgojitelj ni sposoben v takšni

situaciji primerno reagirati. Celotno situacijo bi vzgojitelj lahko doživljal kot izredno ogrožujočo za njegovo avtoriteto in bi lahko brezglavo reševal samega sebe (recimo s kaznovanjem), ampak je počakal, da bo zmeden in se kar s tem osmešil pred skupino, s tem pa bo on pridobil na svoji poziciji. S tem bi si verjetno zapravlil možnost vzpostavljanja kontaktov s skupino, še posebno z gojencem, ki bi ga doživljal kot glavnega krivca.

Zdelo se mi je pametno, da nakažem izhodišče za razpravo:

1. Ali menite, da se lahko zavoljo takšnega načina reagiranja na provokacijo vzgojitelja, te situacije ponavljajo?
2. Do katere meje lahko dopuščamo, da se gojenci z vzgojiteljevo "častjo" igrajo?
3. Mogoče bi poiskali drugačno rešitev tega problema?

Truden Darja,
Vzgojni zavod Logatec

PRAKSA KAZNOVANJA V VZGOJNEM ZAVODU GOR. LOGATEC

(Omejitev kot alternativa kazni)

Uvod

(Zdi se mi nujno, da predno ačnem govoriti o praksi kaznovanja v VZ Logatec, postavim vse skupaj v določen teoretični okvir.)

Okrog pojma kazen - kaznovanje je danes precejšnja zmeda, kljub mnogim razpravljanjem in vsakdanji rabi tega pojava. Tako recimo laično pojmovanje, ki je vesplošno prisotno v vsakdanjih pogovorih, ne razlikuje kazni kot vzgojne metode, kot kazni, ki je posledica oz. produkt neizoblikovane, nezrele osebnosti in pomeni le preprost ventil za agresijo, jezo in maščevalnost nekoga nad nekom.

Po pojmovanju Petra P. LEJINSA ima recimo odvzem svobode oz. zapor trojno funkcijo:

- funkcijo kaznovanja
- funkcijo prevzgoje
- funkcijo družbene neškodljivosti.

Pod funkcijo kaznovanja v ZDA razlikujejo med odvzemom svobode zaradi kaznovanja in odvzemom svobode, kot obliko kazni. Odvzem svobode zaradi kaznovanja pomeni, da je z odvzemom svobode dan okvir, v katerem je možno kaznovati na najrazličnejše načine. Odvzem svobode kot oblika kazni pa pomeni, da je nekdo kaznovan že s samim odvzemom svobode.

Kljub tej jasni razčlenitvi bi po istem avtorju lahko vse zapore razvrstili na kontinuumu med dvema skrajnostima kazni in prevzgoje. Vendar pa ni naš namen razpravljanje o vlogi in funkcionalnosti kazni v kazenskih ustanovah, temveč o vlogi in funkcionalnosti kazni kot eni od možnih tehnik za antisentično (v zelo slabem prevodu) - neškodljivo ravnanje z motečim vedenjem v vzgojni ustanovi, kot pravita temu F. Redl in D. Wineman.

S tem smo že omejili našo temo, preprosto rečeno, na razpravljanje o kazni kot vzgojni metodi. Obenem pa smo izločili iz nje razpravljanje o poniževalni, maščevalni kazni oz. kazni kot rezultati nezrele osebnosti, ki izživlja nad nekom agresijo, maščevalnost. In to zadnje se zdi pomembno, ker kot tako ne spada v noben institucionalni okvir.

Končno še moramo poudariti razliko med kaznijo in omejevanjem v vzgojnih ustanovah. Ponazorimo to s primerom, ki jo dajeta Redl in Wineman: "Otrok, ki je star morda dve leti, hoče na vsak način čez prometno ulico z mačko. Mati, ki ga ima rada,

ga bo prijela in dvignila ter odnesla nazaj v hišo, ne glede na to, koliko bo otrok ob tem jokal, brcal, otepal in kričal. Med pametno materjo in tisto, ki je kaznovalno razpoložena, ne bo toliko razlike v tem, kaj bosta naredili, ampak bolj v tem, kako bosta to storili. Poudariti hočemo torej to, da fizična omejitev, o kateri tu govorimo, nima nič skupnega s fizičnim kaznovanjem."

- Tako Redl in Wineman.

Avtorja sta proti uporabi fizične kazni, v kakršnikoli obliki in pod kakršnimikoli pogoji.

Torej gre za omejitve, ki niso kazni, ampak dejanja, ki imajo funkcijo, da preprečujejo škodo ali poškodbe, ki bi jih lahko nekdo zadal sebi ali komu drugemu. Pni kazni pa gre za občutje neugodja, ki naj bi posamezniku pomagalo do večje kontrole impulzov, da bi se tako izognil neprijetnosti. V bistvu torej vsako kaznovanje teži k temu, da okrepi kontrolo posameznika. Da je ta kontrola lahko učinkovita, pa morajo biti izpolnjeni določeni pogoji, in ti so:

- kaznovalna situacija mora biti izkušena kot nekaj neprijetnega,
- frustracija ali agresivnost, ki jo povzroči taka izkušnja "bolečine", mora biti orientirana proti pravemu vzroku in ne sme biti pomešana z osebo, ki kaznuje,
- v navedeni situaciji nastala agresivnost mora biti internalizirana in usmerjena proti tistemu delu osebnosti, ki je povzročil problem,
- ta agresivnost mora biti internalizirana na takšen način, da učinkovito obvladuje impulze in ne producira obrambe, anksioznosti, nove agresivnosti ali samoobtoževanja in umika.

Praksa kaznovanja v Vzgojnem zavodu Logatec

Vsaka institucija ima določen okvir, ki je lahko širši ali ožji. Ta okvir je opredeljen z normami, ki so izražene v obliki prepovedi ali zapovedi. Torej postavljajo meje oz. tako imenovani institucionalni okvir. Ta pa je izraz širine ali ozkosti institucije. Kršenje norm, ki opredeljujejo institucionalni okvir, ima točno določene posledice oz. sanacije, ki se lahko recimo konkretno za gojenca nekega VZ izražajo v obliki kazni ali v obliki omejevanja. Neobhoden pogoj za uveljavljanje take kazni kot omejevanja pa je poznavanje norm in posledic za kršenje le-teh.

Ob govoru o kaznovanju v VZ Logatec smo prihajali do zaključka, da v glavnem vse posledice, ki sledijo "kršenju" norm institucionalnega okvira, razlagamo kot omejevanje. Po drugi strani pa smo zopet ugotavljali, da gojenci iste posledice doživljajo kot kazen. To je težka dilema, pred katero smo se znašli v tem pogovoru in bo morda hvaležna točka za razpravljanje.

- Vzemimo najbolj ilustrativen primer:

Gojenec je za dalj časa pobegnil iz zavoda. Med odsotnostjo iz zavoda naredi kaznivo dejanje, se opija z alkoholom in se povrh vsega še drogira s tabletami. Tak gojenec je s tem, da je pobegnil, naredil veliko škodo sebi in drugim. Torej ni sposoben za izhod iz zavoda. Zato ga bomo omejili, da mu preprečimo škodo, ki bi jo sicer ponovno utrpel sam ali povzročil drugim. Omejili ga bomo tako, da mu dva tedna ne dovolimo prostega izhoda iz zavoda, medtem pa se z njim individualno ukvarjamo in mu skušamo pomagati prebroditi krizo, v kateri se trenutno nahaja. Pri tem je pomembno, da ta omejitev, katera zadene gojenca, ni vnaprejšnja omejitev, ampak omejitev, za katero gojenec ve, predno se odloči za beg in ima odločitev ali gre za beg ali ne, praktično v svojih rokah. In končno je verjetno pomembno še poudariti, da lahko gre isti gojenec iz zavoda kmalu po begu, če ga spremlja vzgojitelj. Vendar to zadnje zanj ni nagrada, kot prejšnja omejitev ni bila kazen; in vendar bo gojenec omejitev v številnih primerih kljub pogovorom o tem doživljal kot kazen.

Drugi primer: manjši prekrški v zavodu

Za manjše prekrške, ki jih gojenec naredi v zavodu, je omejen le-ta pri izhodu ob koncu tedna, bodisi s skrajšanjem ali nadomestitvijo izhoda domov, izhodom za več ur čez dan v bližnjo okolico zavoda ali z enkratnim obiskom kina in podobno. Za take manjše prekrške se šteje, če gojenec manjka kakšno uro (eno do dve) v delavnicah pri vzgojnem delu ali v šoli, ali pa tudi, če je v delavnicah ali na učnih urah neaktiven.

Tretji primer: alkoholizem v zavodu, omamljanje z različnimi kemikalijami

V takih primerih, če so potencirani, je gojenec brez izhoda v tistem tednu, ko se mu to zgodi. Utemeljevanje je v tem; gojenec ni toliko prilagojen, da bi v tem kritičnem obdobju lahko sam šel ven, ker kaže že v takem okolju, ki naj bi naj vplivalo pozitivno in v tem pogledu preventivno, da se ni sposoben kontrolirati. Lahko predvidevamo, da bo v okolju, ki ga je pripeljalo do delinkvence, kontrola še prej popustila. Zato je v takem primeru gojenec brez vsakega izhoda.

Četrty primer: maratonski sestanki

Tako imenovani maratonski sestanki so posledica nekega delikta, ki se je zgodil pred kratkim in se tiče celotne skupine. Na tem sestanku so gojenci časovno, prostorsko in vsebinsko omejeni. To pomeni, da sestanek traja tako dolgo, dokler se stvar v skupini ne razčisti, da ne smejo iz tistega prostora, v katerem je takšen sestanek in da so se prisiljeni pogovarjati o vnaprej določeni vsebini. Taki sestanki so trajali včasih tudi pet do osem ur in so imeli navadno za posledico temeljite katarze.

Peti primer: kino

Enkrat v tednu lahko gredo gojenci v kino, če so v tistem tednu dokazali neko zrelost oz. prilagojenost, to pomeni, da so bili brez prekrškov. To velja torej za tiste gojence, ki so sposobni iti sami ven. Za njih to ni nobena nagrada, ker niso nagrajeni za kakšno pozitivno potezo ali dejanje, ki so ga morda tisti teden naredili, ampak gredo v kino, ker so pač toliko zreli oz. prilagojeni in imajo svoboščino gibanja. Za tiste, ki pa v tistem tednu niso pokazali zrelosti, pa to ni kazen, ker so pač pokazali, da se trenutno slabo kontrolirajo in ne morejo samostojno v kino oz. se gibati izven zavoda.

Šesti primer: ignoriranje

Ignoriranje bi lahko šteli neko vrsto kazni. Kadar je vzgojitelj uvidel, da ga skupina ne sprejema tako kot bi bilo potrebno za delo v skupini, je uporabil taktiko ignoriranja. Včasih vzgojitelj tudi cel dan ni šel v skupino. Seveda pa je za takšno taktiko nujen predpogoj, da je skupina kolikor toliko močna oz. da ima močan kontakt z vzgojiteljem. V takih primerih so gojenci navadno spraševali za vzgojitelje in ker ga niso dobili, so se med njimi začeli procesi razčiščevanja.

Sedmi primer: grožnje - obisk pri sodniku, sprememba vzgojnega ukrepa v strožjega

Grožnje so navadno izraz nemoči tistega, ki grozi. Kajti lahko se neko neprijetno dejstvo, ki sledi nekemu dejanju, objasni na prijateljski način, lahko pa se z istim dejstvom nekemu tudi zagrozi. Recimo: "Če bo pa tako, pa veš, kaj te čaka..."

Osmi primer: izključitev iz šole, izključitev iz delavnice

Učitelj v šoli ali pri praktičnem pouku lahko pošlje nekega gojenca iz razreda oz. iz delavnice, "ker ni mogoče z njim delati", "ker ovira celotno delo", kar navadno pomeni, da je gojenec bodisi vinjen ali omamljen, bodisi ogroža s svojim vedenjem sebe ali druge.

S tem smo v glavnem izčrpali primere kaznovanja oz. omejevanja, ki so najbolj prisotni v VZ Logatec.

Štefan Kociper
Vzgojni zavod Logatec

VLOGA SODNIKA ZA MLADOLETNIKE IN SOCIALNEGA DELAVCA V PREVZGOJNEM PROCESU PO IZREKU VZGOJNEGA UKREPA

Pri referatu izhajamo iz načela, da lahko naše ugotovitve pri izrekanju vzgojnih ukrepov koristno uporabimo pri kazni mladoletniškega zapora, kjer so določeni znaki in dejavniki še bolj zaznavni.

Že prejšnja kazenska zakonodaja je nalagala vrsto dolžnosti sodišču in socialni službi tako pred izrekom in po izreku vzgojnega ukrepa, medtem ko sedanja vključuje še naloge socialne službe na sodiščih.

Znano je, da predstavljajo prvi stiki mladoletnika z organi milice in ostalimi službami določene stresne situacije, frustracije, ki imajo lahko daljnosežne posledice. Moderna znanost skuša to usmerjati z uporabo različnih metod v prave tokove s ciljem preventivnega delovanja. Celotni sodni proces do izreka vzgojnega ukrepa lahko tako povzroči nepopravljivo škodo ali pa pripravi ugodna tla za poznejši prevzgojni proces.

Namen tega prispevka je torej opozoriti na nekatere ugodne in neugodne izkušnje, do katerih smo prišli s spremljanjem izvajanja izrečenih vzgojnih ukrepov oz. kazni s sodelovanjem sodnika in socialne delavke.

Naše ugotovitve so izhajale iz naslednjih izhodišč:

1. Dolžnost po zakonitih določilih
2. Znanstvena in teoretična dognanja o vlogi sodišč v postpenalnem prevzgojnem procesu mladoletnikov
3. Empirične izkušnje
4. Nekateri številčni pokazatelji
5. Razgovori s strokovnimi vodstvi zavodov in socialnih služb o ugodnem vplivu sodelovanja.

Okrožno sodišče v Celju je v letu 1975 začelo sistematično spremljati tako imenovano "stransko dejavnost", torej ne golo sojenje, dela z mladoletniki. Tu je nastala vrsta idej o preventivnih možnostih, interesnih in pristočasnih dejavnostih, sodelovanje z različnimi izvensodnimi in izvensocialnimi dejavniki, zbrana je vrsta predlogov in stališč. Tudi na strokovnem področju uvaja sodišču nove oblike dela z izvedenci, uvedena je tudi socialna služba na sodišču. Vse to je prispevalo k boljši obdelavi podatkov, ki so potrebni za proučitev osebnosti. Nekatere od metod bomo tudi navedli.

I. OBISKI V ZAVODIH

V tem času smo opravili sedem obiskov, sami ali skupaj s pristojnimi socialnimi delavci. Organizirali smo tudi obiske skupin socialnih delavcev. V vseh razgovorih s strokovnjaki zavodov ugotavljamo:

- določeno gojenčevoprijetno pričakovanje sodnikovega obiska
- spremembo razpoloženja v tem obdobju
- ugoden vpliv na gojenca v poznejšem obdobju
- povečane nekatere prevzgojne možnosti.

Zavodi so opozorili na naslednje:

1. Obiski naj ne bi bili prepogosti, ker bi lahko motili prevzgojni proces
2. Začeli bi se naj po določenem pripravljalnem obdobju
3. Sistem obiskov naj bo izdelan in individualen
4. Zaželena je tudi prisotnost terenske socialne službe.

Nekatere nevarnosti:

1. Pogosti obiski lahko privedejo do stranskih efektov (špekuliranje gojencev, iskanje koristi itd.)
2. Odsotnost obiskov ali prelaganje lahko povzroči resne težave gojencev in motenje prevzgojnega procesa.

II. RAZGOVORI S SOCIALNIMI SLUŽBAMI NA TERENU

Vse socialne službe na območju Okrožnega sodišča Celje so pokazale pripravljenost sodelovati pri teh obiskih. Težave imajo glede kadrov in sredstev. Ugotovili smo redke obiske gojencev v zavodih, celo v obdobju pred odpustom. V teh dveh letih nam je uspelo nekoliko izboljšati situacijo. Marsikdaj ugotovimo še vedno prevelik administrativni ali celo stereotipni odnos do gojenca.

III. POKAZATELJI

V obdobju od novembra 1976 do maja 1977 smo opravili obiske gojencev v mladletniškem zaporu Celje, Vzgojno poboljševalnem domu, vzgojnih zavodih, in sicer:

- sodnik in socialna delavka sodišča 6 obiskov
- sodnik, socialna delavka sodišča in terenski soc. delavci 2 obiska,

Socialni delavci občinskih skupnosti socialnega skrbstva in izvedenci so obiskali mladletniške zapore Celje in vzgojno poboljševalni dom Radeče v organizaciji Okrožnega sodišča Celje.

NAŠE IZKUŠNJE

1. Po vseh ugotovitvah smo se odločili za takšen sistem dela,

da pravočasno sporočimo prihod zaradi priprave gojenca. Ponovno proučimo vse prejšnje in novejšje podatke, povežemo se s terensko socialno službo zaradi domačih razmer in ostalih podatkov. V zavodu se najprej pogovorimo z vzgojnim osebjem o naslednjem:

- težavah
- interesih mladolenika
- delo in učenje
- prostem času
- pričakovanjih in načrtih gojenca
- željah vodstva
- naših načrtih.

Šele po tem razgovoru se pogovorimo z gojencem: ali najprej samo sodnik, ali samo socialni delavec ali pa skupaj.

Po opravljenem razgovoru z gojencem sledi ponovno razgovor z vzgojnim osebjem in dogovor o daljnem sodelovanju. O tem vodimo zapiske.

2. Strokovnjaki iz zavodov menijo, da so taki posegi koristni za prevzgojni proces in da so primerne tudi oblike sodnega dela. Verjetno bo to še dopolnjeno z njihovimi prispevki. Strinjamo se tudi z možnostjo stranskih efektov. V tej zvezi bi opozorili na izkušnje, ki jih imamo v tem letu. Prišlo je do izpada obiskov po programu. Vzporedno s tem smo nenadoma začeli ugotavljati nepričakovane težave celo pri tistih zavodskih gojencih, kjer je bil prevzgojni proces lepo utirjen. Pojavili so se begi, prestopki, disciplinske kršitve, odpori in težave, celo delikti. Sedaj nismo v stanju proučiti, ali je morda kakšna zveza med temi pojavi, ni pa odveč, če jo slutimo, vsaj po vsem tistem, kar smo doslej koristnega ugotovili. To bo tudi ena od naših bodočih nalog.

SKLEP

Sodelovanje sodišč in socialnih služb z vodstvi zavodov pri izvrševanju vzgojnih ukrepov se ne sme izroditi v golo formalnost. Sodišče mora iskati pristen in topel človeški stik z gojencem, mu pomagati prebroditi težave in stiske ter tako prispevati svoj delež k prevzgojnemu in vzgojnemu procesu. Pri vseh službah je prisoten velik interes za takšno sodelovanje, tudi nekateri podatki in izkušnje kažejo, da je takšen stik z gojencem izredno pozitiven. Vzbuja se samozavest, dviga občutek lastne vrednosti, občutek zaslombe in zaščite, v vsem tem pa ga čustveno in značajsko umirja. Vse to so elementi, na katerih se lahko proces vzgoje ugodneje nadaljuje. Te oblike sodnega dela pa je treba začeti resneje spremljati (v zavodih, na sodiščih in socialnih službah), zbirati podatke in opazovati ter uporabiti vse to za uvedbo sistematičnih oblik dela na tem področju.

mgr. Ludvik Vidmar, sod.za mlad.
pri Okrožnem sodišču v Celju,
Nada Bradan, socialna delavka pri
Okrožnem sodišču Celje

KAZEN V PRAKSI VPD RADEČE

Uvod

Smisel kazni naj bi bil v tem, da potrjuje normalno populacijo v njenem zadržanju, istočasno pa naj bi kaznovani čutil, da je problem resen. Kazen naj ga vrže iz tira, naj ga sili v spremenjeno vedenje in ga odvrača od nadaljnjih delinkventnih dejanj.

Tak učinek imajo kazni, graje, negativno vrednotenje -- kot izgled -- očitno na tiste osebe, ki imajo o sebi sorazmerno pozitivno predstavo, ki so že doživele nekaj potrditev, ki svojega ravnanja ne smatrajo za posebno slabo in ki mislijo, da se njim ne more zgoditi nič hudega.

Na tiste mladoletnike pa, ki do doslej doživeli že veliko neuspehov, ki so odraščali v slabih razmerah, ki niso uspeli v šoli in poklicu, ki so bili že kot otroci v vzgojnih domovih -- katerih socializacija je bila torej neuspešna -- izgleda, da ima kazen drugačen učinek.

Iz doslej povedanega sledi, da bi bila kazen (namestitvev v vzgojni zavod) primerjenša za tiste, ki so kljub dosedanjim ugodnim socialnim pogojem storili kazniva dejanja.

Ker pa dokaj pogosto prihaja do oddaj v vzgojne zavode pri tistih mladoletnikih, ki imajo za seboj neuspelo socializacijo, je za te institucije obvezno

- nuditi možnost doživljanja uspešnosti
- jačati občutek lastne osebne vrednosti
- vlivati zaupanje vase in v soljudi.

I DEL

Mladostnik je oddan v VPD Radeče s sklepom občinskega ali okrožnega sodišča. Kako naj bi potekalo delo in življenje mladostnikov v VPD-ju, okvirno predpisuje Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij in Hišni red, ki je bil izdan v soglasju z republiškim sekretarjem za pravosodje in občno upravo SR Slovenije na podlagi 68. člena Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij.

251. člen tega zakona se glasi: "Za kršitev reda in discipline se smejo izrekati mladostniku v VPD-ju te discipline kazni: opomin, ukor, prepoved razpolaganja z določenim denarnim zneskom, prepoved izhoda iz doma za čas do enega meseca in premešitev v posebnem prostoru največ sedem dni."

S hišnim redom VPD Radeče pa so določene kazni in ukrepi še bolj precizirani. Po hišnem redu lažje prestopke obravnava vzgojitelj

ki lahko poleg odvzema ugodnosti izreče še naslednje disciplinske kazni: opomin, ukor in prepoved razpolaganja z denarjem do 50 % od razpoložljivega dela mesečne nagrade za dobo do enega meseca. Na predlog vzgojitelja obravnava ponavljanje lažjih prestopkov vodja pedagoške službe, ki lahko dodatno še izreče prepoved izhoda iz doma do enega meseca. Težje prestopke zoper hišni red, med katere štejejo zlasti pobeg, prinašanje in uživanje alkohola in mamil, tatvine in vlomi ter upiranje upravičenim ukazom delavcev doma, obravnava upravnik, ki lahko izreče vse vrste disciplinskih kazni.

Razen tega se lahko gojenca oddà v pripor, preden je izrečena disciplinska kazen pripora, toda samo v primerih, če je preveden z bega in če obstaja upravičen sum pobega, če se opije in moti red in mir v domu, pa na opozorilo ne preneha, ali če se upira upravičenim ukazom delavcev doma, ki se morajo izvršiti.

Pripor sme odrediti samo upravnik, v njegovi odsotnosti pa delavec, ki ga nadomešča ali vzgojitelj.

Gojence, ki s svojim vedenjem negativno vplivajo na življenje in delo v domu ter motijo vzgojna prizadevanja drugih gojencev, lahko upravnik doma premesti v poseben oddelek. Premestitev gojenca v posebni oddelek predlaga strokovna skupina, kjer ostane le-ta najmanj mesec dni.

II. DEL

Razen naštetih disciplinskih kazni, ki so uvedene v Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij in hišnem redu, pa obstajajo v zavodu še druge oblike kaznovanja, ki jih interno imenujemo ukrepe in omejitve. To so predvsem prepoved ogleda nedeljske kino predstave, v letnem času prepoved kopanja, prepoved prostega izhoda v Radeče, včasih prepoved izhoda s starši, mladoletnik mora izvršiti določeno fizično delo, ki je vezano predvsem na vzdrževanje bivalnih prostorov in okolice, seveda nastopa tudi moment ignoriranja, ki pa ni uporabljen kot kazen zase.

Razlika med disciplinsko kaznijo in ostalimi ukrepi in omejitvami je predvsem ta, da ima disciplinska kazen skoraj obvezno še dodatne posledice, ki se kažejo v tem, da je posameznik, kljub temu, da mu je bila izrečena ena kazen, posledično kaznovan večkrat. Težje prihaja do tega, da bi vsebinske potrebe in utemeljitve pri prevzgojnem procesu mladoletnika bile močnejše od nekih formalnih okvirjev, ki jih vsaka disciplinska kazen ima. Razen tega pa lahko določene ukrepe in omejitve, ki jih izreče vzgojitelj, le-ta lažje prilagaja trenutnim potrebam in situacijam, ki se pokažejo pri prevzgojnem delu mladoletnika.

Ko sem govoril o formalnih okvirjih pri nekaterih kaznih, bom skušal sedaj naštetih nekaj prekrškov, ki imajo za posledico

disciplinske kazni, te pa so povezane s formalnimi okvirji, sprejetih ob skupnem dogovarjanju strokovnih delavcev zavoda:

- če gojenec pobegne iz zavoda ali podaljša dopust, najmanj tri mesece po povratku v zavod in prestani kazni prepovedi izhoda, ki jo v teh primerih dobi, ne more iti na dopust, to vpliva tudi, na čakalno dobo za proste izhode v Radeče in nekatere ostale ugodnosti,
- če naredi gojenec na begu kaznivo dejanje, najmanj šest mesecev ne more na dopust in šele po enem letu od prekrška ima formalne pogoje za odpust istočasno z vsemi posledicami, o katerih sem pred tem govoril,
- če naredi prekršek kot npr. uživa ali prinaša alkohol in tablete, fizično obračunava, ponavlja žaljiv in nesramen odnos do sogojencev in delavcev, izkorišča zaupanje ipd., potem gojenec najmanj mesec dni ne more na dopust, če ima zraven tega še prepoved izhoda, izgubi možnost izhoda s starši, obiska kino predstav ali drugih ugodnosti, ki se odvijajo izven zavodskega območja,

Iz posledic, ki jih ima posamezna kaznan, lahko rečemo, da so za gojence najhujše tiste kazni, ki na ta ali oni način posegajo po gojenčevem širšem manevrskem prostoru, to je predvsem izven zavodski ambient. Moramo po omeniti dejstvo, da je ravno v zadnjem času prišlo do premika, ki se kaže v tem, da se lahko kršijo formalni okvirji, če so težnje, zahteve pri prevzgojnem delu z mladoletnikom vsebinsko utemeljene, tako da lahko mladoletnik dobi neko ugodnost ne samo takrat, kadar si jo zasluži, ampak tudi kadar jo potrebuje.

Telesna kazen in klofuta sta kot metodi dela popolnoma izločeni, čeprav obstaja zakonska možnost uporabe fizične sile v določenih primerih. Zgodi se tudi, čeprav izredno redko, da pade klofuta, o čemer potem naredimo analizo tudi v tej smeri, ali bi se dalo drugače reagirati.

V zavodu so bile uporabljene tudi skupinske kazni. Zaradi napak posameznika ali posameznikov so bili še ostali mladoletniki ob določene ugodnosti, prav tako pa se dogaja, da skupina kaznuje posameznika. Najpogostejše uporabljene kazni so prepoved kina, izhoda, prostega izhoda, katere so tudi za mladoletnika najmanj boleče, dokler ne ogrožajo njegovih izvezzavodskih stimulacijskih oblik. Po drugi strani pa so najtežje sprejemljive vse kazni, ki direktno in indirektno vplivajo na koriščenje vseh izvenzavodskih stimulacij.

Ukrepi, omejitve in kazni pa so skoraj neizbežni takrat, kadar gre za preprečitev bega, nasilja nad okolico, večjo materialno škodo, po vsej verjetnosti pa tudi, ko odpovedo vse ostale metode dela pri prevzgojnem procesu.

ZAKLJUČEK

Če se že enkrat vrnemo na tisto, kar je bilo v uvodu povedano, katere mladoletnike naj bi oddajali v vzgojne domove, iz prakse pa je razvidno, da imamo v zavodih predvsem tiste mladoletnike, katerih socializacija je bila neuspešna že pred oddajo v zavod, potem se moramo vprašati, ali naši zavodi dajejo vse tisto, kar je potrebno za resocializacijo.

Ugotavljamo, da obstajajo argumenti, ki govore proti kaznovanju, praksa pa kaže, da so situacije v prevzgojnem procesu, kjer je kazen neizbežna. Vprašati se moramo, če nekoga stalno kaznujemo in ta kazen nima nobenega vpliva, kakšen smisel ima takega mladoletnika še kaznovati.

Iz tega torej sledi, da kaznujemo še naprej, ko vemo, da kazen nima nobenega uspeha, bolj zaradi sebe, zaradi naše nemoči, morda premajhnega poznavanja mladoletnika, premajhne strokovnosti, lahko tudi zaradi projekcije naših notranjih konfliktov v zunanji svet preko gojenca, lahko tudi zaradi sadističnih nagnjenj vzgojitelja ali pa uporabljamo kazen za sproščanje naših čustvenih napetosti. Pri nas smo ugotovili, da je manj kaznovanja v obliki disciplinskih kazni v odprtejšem sistemu dela, kjer je več kot jih mi interno imenujemo, drugih ukrepov in omejitev.

Ali smemo kaznovati skupino zaradi posameznika in obratno, če pri tem upoštevamo vse faktoje, ki nastopajo pri teh mladoletnikih. Velikokrat se zgodi, da mladoletnika kaznujemo tam, kjer ga najbolj boli (odvzem dopusta, izhoda ipd.), včasih celo iščemo, s čim bi mladoletnika kaznovali, da bi to najbolj občutil. Ali je to prav?

Mislím, da bi se bilo potrebno ob vsaki izrečeni kazni vedno vprašati, ali ne obstaja kak drug način, metoda, s katerim bi dosegli isti cilj. In če pri vsaki kazni obstoji neka druga metoda, ki bi prav tako pozitivno vplivala na prevzgojni proces mladoletnika, potem lahko kazen popolnoma opustimo.

Stane Lošdorfer

KRITERIJI USPEŠNEGA KAZNOVANJA
(Dileme, ki se nam ob tem porajajo)

Kot kriterij uspešne kazni lahko postavimo vsako odstranitev motečega ali nezaželenega vedenja (verbalnega ali neverbalnega), zavoľjo katerega je bila kazen uporabljena. Prav zaradi tega je lahko kriterijev uspešnega kaznovanja prav toľiko, kolikor neprilagojenosti in nepravilnosti zaznavamo in ob enem kaznujemo. Toda tako razmišljanje in sklepanje ima le teoretično teŕo. V praksi ni nobene neprilagojenosti ali negativnih vedenjskih vzorcev osamljenih, pri posamezniku se pojavljajo v časovni in vsebinski kompleksnosti. Na katero vsebino, na katero spoznanje, na kakšno čustveno odzivnost, na kolikšno stopnjo predhodnih tovrstnih izkušenj, na kolikšno mero obrambnih mehanizmov, na katero stopnjo egove moči in superegove nadmoči, na kakšno vrsto socialnih interakcij, itd. pri posamezniku bo zadelo določena kazen, je odvisno od primera in pri istem posamezniku od enega do drugega dogodka. Enkrat smo pri presoji in percepciji osebnostne kompleksnosti in njene odvisnosti od socialnih danosti bolj, drugič manj uspešni. Zato ni čudno, če učinek iste kazni večkrat varira. Razen tega je tu prisotna še osebnost kaznovalca z vsemi oblikami in stopnjami kontakta do kaznovančca in ne nazadnje družbena danost, kjer se kazen izvaja. Če vse to predpostavimo, pa kaj lahko uvidimo, da je praktično teŕko govoriti o kriterijih kazni kot takih. Preveč je v praksi spremljajočih in varirajočih se faktorjev. O čistih kriterijih uspešne kazni bi zato lahko govorili le v laboratorijskih razmerah. In čemu potem pričujoči prispevek s tovrstno temo?

Prav gotovo ta tema ni odveč. Nasproti "reine Vernunft", po kantovsko, stoji "praktische Vernunft", ali prenesenem pomenu naša praksa, ki po domače tehta kaznovalno politiko z mnogimi "jasnimi kriteriji".

Vzemimo npr. dilemo okoli permisivnega oz. represivnega sistema, pri katere imamo še prav posebno v mislih mesto kazni v vzgoji, kjer pa le imamo opraviti s kriteriji. In če že zagovarjamo nek sistem, ga prav verjetno tudi zaradi uspešnega tretmana glede na postavljene kriterije, pa ne glede na to, so ti kriteriji storilnostno ali moralno etično usmerjeni. Torej tudi praktično v vzgojno kaznovalni politiki kriterije predpostavljamo, kar pomeni, da jih priznavamo.

Pa tudi, ko se izreče vzgojni ukrep, sta sodišče in mladostnik prepričana, da je ta ukrep kazen "za nekaj". Nemreč o indičiranosti določenega vzgojnega prostora izven primerne okolja, brez jasnih "dokazov" o kršitvi družbenih norm, v praksi ne govorimo. Zato redno govorimo o umestnosti takšnega ali drugačnega vzgojnega ukrepa, seveda glede na nek kriterij. Torej tudi tu se v praksi kazen - vzgojni ukrep - tehta z določenimi kriteriji.

In če se ozremo na droben vsakdan, potem ob misli, da vzamem čik osmošolcu zavoljo družbenega normativa, dileme o kriterijih pri vzgojni praksi odpade. Odsotnost kajenja pri gojencih do 15. leta je praktično kriterij predvsem uspešne kaznovalne politike zoper mlade kršilce.

Tako smo krog zaprli. Čisto spoznanje oporeka upravičenost kriterijev, katerekoli kazni kot samostojnega postopka z jasno vzročno-posledično relacijo. Praksa in življenje pa kriterije uporabljati in v moči njih pojeta uporabniku kazni hvalo in grajo.

Za katere kriterije pa praktično lahko gre? Naštejmo jih nekaj:

- abstinenca bodisi na področju kajenja ali uživanja alkohola ali drogiranja
- redno obiskovanje šole ali sodelovanje na učnih urah oz. dobra šolska ocena kot rezultat vsega tega,
- očiščen prostor, osebna higiena
- opustitev raznih slabih navad
- redno in vztrajno delo v delavnici
- prenehanje beganje in pohajkovanje
- opustitev kaznivih dejanj itd.

V končni konsekvenci pa tudi:

- redna zaposlitev po odpusti iz VZ
- odsotnost povratništva in še bi lahko našteli.

Seveda govorimo tu o kriterijih uspešne kazni, torej predpostavljamo, da smo pri doseganju zgoraj navedenih ciljev uporabili določene kazni.

Kako so ti kriteriji, kot kriteriji uspešnega kaznovanja le približek tistega, kar bi morali biti, da bi opravičili svoj obstoj, si oglejmo na primeru:

Janez, Tone in Miha hodijo v poklicno šolo (v sklopu VZ). Janez je za šolo motiviran, ker bi mu nudila izučitev pozneje v življenju dober zaslužek, denar mu pa veliko pomeni (oče dela v Nemčiji). Tone želi končati šolo, le knjiga mu zelo smrdi. Miha pa šolo povsem odklanja, češ da za receptorja, kar si srčno želi postati, poklicna šola ni potrebna. Vsi trije pa so nagnjeni k pijači in pogostemu beganju. Le-to pa je pogojeval, da so šolo praktično vsi trije enako zanemarjali, povrhu tega pa s svojim slabim vzgledom zavajali še ostale. Opomini, svari-la, osebni pogovori, prepovedi izhoda itd. niso bili v bistvu učinkoviti. Zato smo se domenili za t.im. "maratonski sestanek", kjer sta bila prisotna poleg fantov iz skupine (vsi trije fantje pripadajo isti skupini) in vzgojitelja še ravnatelj in psiholog. Čeprav smatramo "maratonski sestanek" bolj kot

nadomestilo za kazen, ga fantje doživljajo z določeno težo in kot breme oz. omejitev, skratka kot kazen. Med sestankom je bilo precej m. čnega molka, poskusov manevriranja itd. Vendar smo verbalno prišli do sprejemljivega zaključka. Če bi ta kazen bila učinkovita, potem bi lahko nedvomno rekli, da je vsaj kratkotrajna abstinenca in ponovno obiskovanje šole kriterij uspešnosti v tem primeru uporabljene kazni. Toda, kaj se je zgodilo? Janez že 14 dni ni okusil pijače, ni šel na beg, redno hodi v šolo. Tone in Miha pa še isti dan po sestanku odide-ta ponovno na beg in policija ju je pripeljala nazaj šele čez več dni, ko sta imela za sabo spet nekaj štorij. Tu se kar vsiljuje vprašanje, zakaj je ista kazen pri enem učinkovala tako, pri drugem pa drugače.

Podobnih primerov je nešteto. Vsi pa govore več čali manj isto: če že govorimo o kazni v vzgoji, potem kazen samo na sebi ne moremo meriti z nobenimi kriteriji. Kajti uspešnost kazni je odvisna predvsem od faktorjev, ki to vzgojno tehniko obdajajo, kot npr.:

- spodbudna čustvena klima
- prisotnost pozitivnih identifikacijskih vzorcev
- storilnostno motivirajoče okolje
- pravilno registriranje in vrednotenje uspehov in neuspehov
- zrelostni stopnji primerna svoboda in dopustnost
- prisotnost sprostitvene dinamike in možnost vtiranja v prilagojene načine reševanja problemov
- pravšnja mera zaupanja in kontakta
- odgovorno in dosledno vzgojno okolje, itd. itd.
- ne nazadnje pa tudi zdrav in trezen odnos do kaznovalne politike.

S temi mislimi bi zaključil ta koreferat. Bolj kot KAJ je torej pri kaznih pomembno KAKO. Ali drugače povedano: Kriterijev uspešnosti za to ali ono kazen samo na sebi ni - razen seveda v laboratorijskih razmerah. Upoštevati namreč moramo celoten kompleks pogojev, znotraj katerih je določena kazen učinkovita. S tem se pa odpira nova problematika, ki bi to bolj teoretično razglabljanje postavila na vsakdanja uporabna tla.

FOGOJI USPEŠNOSTI KAZNOVANJA

(Dodatek h koreferatu)

1. Prvi in osnovni kriterij kakršnekoli že vzgojne kazni je kontakt med vzgojiteljem in gojencem. S tega področja je nekaj raziskav in izsledki so zanimivi, da še tako popolne in premišljene kazni zadenejo precej v prazno, če ni po sredi osebnega kontakta.

Pri naštevanju ostalih kriterijev je prav, da suponiramo omenjeni kontakt kot permanentno sestavino vsakega kriterija.

2. Kazen mora biti nadalje dosledna. Če pričakujemo spremembo vedenja pri gojencu, v želeni smeri, mora biti gojenec kaznovan na dosleden način. Z drugimi besedami: gojenec se ne bo vedel na način kot mi hočemo, da bi se, če ga včasih nagradimo, drugič pa kaznujemo za enako vedenje ali če ga za isto dejanje ena oseba nagradi, druga pa kaznuje.

Npr.: gojenec ima agresivni izbruh in pri tem razbije nekaj šip. Drugi dan ga vzgojitelj močno okara in zahteva od njega denarno povračilo. Malo pozneje sreča gojenca ravnatelj in ga poboža: "Saj nisi mislil resno", (gojenec je dobil sedaj prej potrditev kot nasprotno).

3. Kazen mora biti povezana z razumevanjem, občutkom in jasno obrazložitvijo. Posebno še pri mnogih kaznih, ki so izražene v obliki prepovedi, se le-ta ne bi smela izreči kot nekaj absolutnega in brez pojasnila.

Npr.: Gojenec želi na vsak način v kino, čeprav se je pred tem slabo vedel. Še posebno, če ne čuti, da je bilo v vedenju kaj slabega, je potrebna predvsem obrazložitev in interpretacija.

Vse skupaj naj nadoknadi pomanjkljive, pa vendar pomembne izkušnje, tako racionalne kot emocionalne vsebine (npr. če gojenec nima težjih občutkov krivde, saj sploh "ni mislil tako hudo").

4. Nobena kazen, ki vsebuje prehud strah, ni umestna, ker vodi v psihično utesnjenost, ker je nad - jaz deležen pretirane strogosti. Če gojenec svojih notranjih konfliktov, to so konflikti med prestrogimi zahtevami, kaznimi na eni strani in med njegovimi željami in potrebami na drugi strani - ne more razrešiti, jih pa kljub temu predela s spreminjanjem samega sebe (tvorjenje obrambnih mehanizmov), pride do nevrotičnega stanja. Če pa gojenec tak notranji konflikt "predela navzven", potem je govora o nevrotični disocialnosti.

Npr.: Nek gojenec je bil v šolskem obdobju s strani staršev pretirano forsiran v smislu učnega uspeha. Ker zaradi svojih pičlih mentalnih sposobnosti fant tega ni zmož, je rešil v sebi konflikt z nadomestnim prestopništvom, kjer je lahko uresničil idealno predstavo o sebi.

5. Kazen ne sme biti nikoli znak nemoči ali strahu (ki je največkrat povezan z občutkom krivde) tistega, ki kaznuje.

Npr.: Med učno uro gojenci vsevprek govorijo in provocirajo vzgojitelja. V jezi in obupu vzgojitelj zagrozi, da danes ne bodo smeli igrati košarke.

6. Čas od storitve slabega dejanja do kazni ne sme biti predolg. Praviloma naj kazen sledi neposredno samemu prekršku. Če situacija ne dovoljuje takojšnjosti, je naslednja najboljša stvar povedati gojencu, da bo kazen sledila in potem držati besedo. Vendar naj bo to le v izjemnih primerih.

Npr.: Kaj je z izrekom kazni s strani sodišča (ki je največkrat izrečena leto dni ali pa še več po deliktu?)

7. Kaznovanje je uspešnejše, če gojenca predhodno opozorimo na meje in toleranco dopustnega.

Npr.: Omenimo lahko tu tako imenovane omejitve za izhode. Koliko preprirov in izbruhov je, kadarkoli gojenci niso že predhodno točno opozorjeni na pogoje.

8. Kazen ne sme frustrirati gojence preko njihovih toleranc.

Npr.: Tu upoštevati princip individualizacije. So gojenci, ki prenesejo določene omejitve oz. vzgojne kazni, drugi pa pri istih povsem resignirajo in regredirajo.

9. Kazen je lahko uspešna le takrat, kadar zadeva vsebino iz nadpraznega področja gojenčevega dožemanja in sprejemanja moralnih in spoznavnih vrednot.

Npr.: Če gojenec ne hodi rad v šolo, mi ga pa kaznujemo zaradi nemira z izgonom iz razreda.

Tu lahko omenimo tudi problem nemoči motene osebnosti. Včasih je vsebina, katero zadeva kazen iz nadpraznega področja, toda MVO-jevec kljub kazni (ali nagradi) še ni sposoben odpraviti določene pomanjkljivosti.

Npr.: Stave, če bo zdržal 5 minut, ne da bi segel v besedo! (Gojenec je stavo izgubil).

10. Kazen ne sme nikoli podpreti transferno nevrozo. (Sicer ima gojenčevo sovraštvo opravičilo, kar pa je v skladu z njegovim dosedanjim pogledom na življenje, ki je bil zanj

vendar "pravilen"). Če to isto prikažemo v jeziku teorije učenja, bi rekli takole: Vzročno - posledična relacija pri kaznovanju je lahko kot učna funkcija preteklega vzgojnega sosledja deformirana oz. defektna. Zato bi v takem primeru kazni učinkovala v smislu poslabšanja.

Npr.: Gojenec, ki je že prej rad popival, je bil doma vedno kaznovan najprej z močnim verbalnim izbruhom obsodbe, nato pa še z nekajdnevnim ignoriranjem. Pri njem se je vsled ponavljanja omenjenega kaznovalnega režima spremenila posledica v vzrok; s časom je posledico že potreboval.

Franc Imperl

KAZNOVANJE IN PRITISKI MED GOJENCI IN NAŠE REAKCIJE NANJE

V skupinah večkrat opazimo, da gojenci določene prekrške sogojencev ostro obsodijo, včasih bolj kot vzgojitelj ter zahtevajo za prekršek tudi ustrezno kazen. Z gojencem, ki je prekršek storil, obračunajo tedaj, ko vzgojitelj skupino zapusti. Tisti, ki je bil kaznovan, največkrat molči in vztraja pri trditvi, da se mu ni nič zgodilo. V posameznih obdobjih pa so nam gojenci le pripravljani dati kakšno informacijo o njihovem kaznovanju in tedaj prihajajo na dan oblike kaznovanja, ki jih izbirajo in ki so navadno precej represivne.

Gojenci, ki so vključeni v skupine, niso imeli ustreznih izkušenj, da bi si oblikovali pravilne vzorce vedenja. Prav te oblike vedenja prenašajo v skupino. Boriijo se za svoj status, medsebojno rivalizirajo, želijo uveljaviti svoje interese, istočasno pa doživljajo strah pred novo zavodsko situacijo, da ima tako vse njihovo vedenje obrambni značaj. V skupini se kopičijo agresivno destruktivni impulzi v večji ali manjši meri, odvisno od sestave gojencev in naravnosti vzgojitelja. Postavlja se nam vprašanje, zakaj pravzaprav gojenci tako ostro obsodijo prekršek sogojenca in zahtevajo kazen zanj? Zakaj ga potem, ko je celotna skupina na sestanku prekršek že obravnavala, navadno, ko vzgojitelj odide, skupina ali posamezniki kaznujejo. Ali so do prekrška res zavzeli tako izrazito kritično stališče, ali pa jih k temu vodijo drugi motivi?

1. Eden od motivov bi bil lahko naslednji: zaradi prestopka posameznika je v skupini znižana integralna vrednost, skupina čuti, da je posameznik nekaj vzela, jo za nekaj prikrajšal, zato ga kaznuje. Npr.: v skupini pripravljamo izlet, gradimo na tem, da se bomo izleta udeležili, če se bomo držali vsega tistega, kar smo predhodno sklenili na sestanku. Ob prekršku posameznika pa je skupina takoj ogrožena, da se izleta zaradi prekrška posameznega sogojenca ne bo smela udeležiti.
2. Skupina ali posamezniki imajo težnje po kaznovanju sogojenca tudi tedaj, ko žele prikriti lastne probleme, posameznika pa žele postaviti za glavnega krivca vsega, kar je v skupini narobe.

Nekateri so ogroženi, da bodo prišli na dan še njihovi prekrški. Navadno imajo tisti, ki so najbolj glasni, največ "masla na glavi".

3. Skupina ali posamezniki kaznujejo sogojenca, ker si je dovolil nekaj, kar si ostali ne smejo ali ne upajo, vendar si prav to žele. Zavidajo mu ugodnosti, ki jih je v prekršku imel. Zavidajo mu, ker se je ognil vsakodnevnim obveznostim.

Npr.: V skupino se vrne gojenec z bega. Običajno so sogojenci do njega napadalni in zahtevajo ostro kazen. Očitajo mu: "Ti si se zabaval, mi pa smo med tem časom garali." Seveda ga ne pozabijo vprašati, kako se je imel in kaj vse je doživel. Bolj ko so vse informacije prijetne, bolj ko se z doživetji hvali, bolj so do njega napadalni in ga obsojajo.

4. Zlasti pa zahtevajo kazen tisti gojenci, ki se posamezniku ne upajo pokazati svoje agresije, sedaj, ob njegovem prekršku, pa se je pokazala priložnost, da ga kaznujejo za vse tisto, s čimer se z njim ne strinjajo.
5. Ali pa skupina in posamezniki kaznujejo "črno ovco" v skupini, ker se tistega, ki je glavni krivec, ne upajo. Tako sprostijo svojo agresijo, ki pa je bila namenjena drugemu.

Še posebno pa kaznuje skupina tiste prekrške, ki so proti notranjim skupinskim pravilom. Npr.: tožarjenje.

Da bi izvedeli kaj več o tem, kakšne oblike kaznovanja obstajajo med gojenci, smo v našem zavodu izvedli anketo med gojenci, za vzgojitelje pa vprašanja. Gojenci so morali v anketi odgovoriti na 16 vprašanj, ki so se nanašala na konkretne primere. Vprašanja so dopuščala odgovore v stavkih, ki naj bi jih gojenci samostojno izražali v pisni obliki. Anketa je bila anonimna s tem ciljem, da bi pri gojencih popustile zavore zaradi morebitnega strahu, skratka, da bi bili odgovori čimbolj iskreni. Ilustrativno želim omeniti le nekaj primerov vprašanj ankete in odgovore gojencev nanje.

Eno izmed vprašanj v anketi je bilo naslednje:

I. Če je bila enemu izmed vas ukradena čokolada, kako bi ugotovili, kateri jo je ukradel?

1. Najbolj številni so bili agresivni odgovori (polovica). Fantje izstopajo s predlogi za fizično kazen (pretepi), dekleta pa s psihičnim pritiskom. Najbolj pogosti odgovori so naslednji:

- sami rešujemo te probleme z lepim ali grdimo,
- ugotavljamo s pretepi ali z besedami,
- mi to rešujemo s pretepi,
- ko tovariš odide, vsakega vprašam, če ne prizna, ga prisilimo, da prizna,
- sprašujemo tako dolgo, da prizna tisti, ki je ukradel,
- najprej z grožnjami, nato pa udariš na tistega, katerega sumiš,
- celo noč bi zunaj stale in jih spraševale, katera je vzela čokolado.

2. V drugi skupini odgovorov, ki jih je skoraj polovica, so tisti, ki bi spraševali, ali pa kako drugače skušali ugotoviti krivca.

Ne govore o tem, kaj bi storili nato, ko bi krivca našli. Samo eden je odgovoril, da bi mu moral čokolado vrniti in da bi bila spet prijatelja. Ostali odgovori pa so takšni:

- vprašam ali pa vidim, če jo kdo jè (čokolado),
- prepričam se, če je bil kdo zraven,
- vprašam, če kdo kaj ve, kdo mi jo je vzel.

3. V najmanjši skupini, po številu enakih odgovorov, so bili tisti, ki bi na pomoč poklicali tovariše in bi problem reševali na sestankih ali pa tudi posamezno.

Najbolj pogosti odgovori so:

- povedal bi tovarišu in bi imeli sestanek
- zmenimo se za sestanek
- poklical bi tovariša
- povedal bi tovarišu in bi pregledal vse omare in obleko.

Eno izmed vprašanj v anketi je tudi naslednje:

II. Eden med vami vzgojitelju "zašpeca", da ste zvečer v skupini skupno kadili. Kako bi se mu maščevali?

1. Največ odgovorov direktno izraža fizično kazen (polovica).

Od tega 2,3 odgovorov nakazuje skupinsko kazen in 1/3 individualno. Najbolj pogosti odgovori so naslednji:

- pretepli bi ga in opozorili, da ne bo več špecal,
- cela skupina bi šla na njega,
- dali bi ga pod deko,
- pretepli bi ga,
- najprej bi ga vprašal, zakaj, če ne bi povedal, bi ga namlatil.

2. Precej odgovorov nakazuje maščevanje ali pa na ta način, da bi se mu maščevali s povratnim "špecanjem", prepovedali bi mu kaditi in mu ne bi več dali cigaret, ignorirali bi ga in mu ne bi več zaupali.

Najpogostejši odgovori v tej skupini so:

- jaz bi ga "zašpecal" za kaj drugega
- tako bi se mu maščeval, da mu ne bi dal cigaret,
- maščeval bi se mu in mu ukradel cigarete,
- od tistega časa mu ne bi več zaupala,
- z njim bi bili skregani,
- z njo se ne bi pogovarjala.

3. Le štirje so odgovorili, da bi lepo ravnali z njim in bi ga le opozorili. Eden bi ga celo nagradil z bonbonom. Ostali:
 - rekel bi mu, da ne sme "špecat",
 - ne bi se nič maščeval, ker smo bili sami krivi.
4. Nekaj gojencev na vprašanje ni odgovorilo ali pa vprašanja niso razumeli. Eden od gojencev bi agresijo usmeril na tovariša in bi mu nagajal.

Tretje vprašanje v anketi je bilo naslednje:

III. Kakšno kazen predlagaš za tistega, ki se je vrnil z bega?

1. V večini predlogov se omenja kazen, ki pa je različna glede na čas omejitve izhoda: od enega meseca do pol leta brez izhoda. Tipični odgovori v tej skupini so naslednji:
 - da ga ne pustimo domov za določen čas,
 - da ne gre domov za večje praznike,
 - tistega bi kaznoval "brez domov" za pol leta.
2. V velikem številu odgovorov se kazen "brez domov" povezuje še z dodatnim kaznovanjem. Pogosto je to dodatno čiščenje, prepoved gledanja televizije, omenja pa se pogosto prepoved udeleževanja pri športu. Niso osamljeni primeri, ko se omenja le kazen prepovedi gledanja TV ali dodatno dežurno delo.

Najbolj značilni odgovori v tej skupini so:

- predlagam kazen "brez domov" in brez TV
 - predlagam kazen "brez domov" in moral bi generalno čistiti za celo skupino,
 - ne sme gledati TV,
 - moral bi delati generalno čiščenje ali stati na hodniku.
3. Tudi v tej skupini se pojavi nekaj predlogov, da bi za tak prekršek dali sogojenca pod deko. Enako število gojencev pa zanj predlaga samo kazen, a ne omenja, kakšne vrste.

Značilni odgovori so:

- da bi ga dali pod deko in "brez domov",
- pod deko ali pa s kloferjem po nagih riti,
- ga damo pod deko,
- jaz bi ga kaznoval,
- jaz ga ne bi nič kaznoval, ker se je že sam kaznoval.

Pri ostalih vprašanjih ankete so odgovori precej podobni. Prišli smo do naslednjih zaključkov: gojenci kaznujejo individualno, ali pa skupina posameznika. Tako skupina ali posamezniki često kaznujejo ali rešujejo probleme s pretepi ali s psihičnim pritiskom. Vprašanje je, kdo vrši to prisilo, ali posameznik ali pa manjša skupina močnejših.

Kot kazen uporabljajo tudi maščevanje, ki ima najrazličnejše oblike od špecanja do kraje ali ingoriranja. Malo je gojencev, ki ne kaznujejo ali pa so za uporabo milih kazni. Podobno je malo tistih, ki se obračajo po pomoč k vzgojitelju. Posebno zanimivo je, kako gojenci funkcionirajo, kadar je kaznovanje sugerirano s strani vzgojiteljev.

Tedaj je kaznovanje zelo pogosto, ker je legalizirano. Gojenci tudi v mnogih primerih kazni šablonizirajo, še posebno tedaj, če so te šablone v rabi pri vzgojiteljih. Tedaj jih enostavno sprejmejo za svoje. Iz ankete je bilo to razvidno. (Prepoved TV, športa, dodatno čiščenje, brez domov itd.)

Vprašanja, ki so bila postavljena vzgojitelje, so se nanašala na to, katere oblike medsebojnega kaznovanja med gojenci vzgojitelji opazijo? Iz odgovorov vzgojiteljev je razvidno, da poznamo v glavnem vse kazni, ki jih uporabljajo gojenci. Postavlja pa se vprašanje, kako nanje reagiramo?

1. Večkrat se zgodi, da nanje ne reagiramo. Verjetno je v ozadju strah, da se bomo dotaknili nečesa, čemur ne bomo kos, da bomo v skupini po nepotrebnem izzvali napetosti. S tem pa pustimo, da gojenci utrjujejo tiste oblike vedenja, ki so se jih naučili v prejšnjem okolju. Posameznike prepuščamo skupini in doživljanju različnih pritiskov. Njihova odpor-
nost pade, svojo fantazijo in predstave prično ocenjevati kot resnične. Pretrga se pripadnost skupini in povzroči razkroj njegove identitete. Največkrat gojenec skupino zapusti.
2. Ne določene pojave medsebojnega kaznovanja včasih le bežno reagiramo, tako da posameznike opozorimo ali pa celo zagrozimo, celotnega ozadja pa ne poskušamo odkriti.
3. Reagiramo pa tudi tako, da medsebojna kaznovanja gojencev poskušamo reševati na skupinskih sestankih ob prisotnosti vseh. Oblike tovrstnih sestankov so verjetno različne, prav tako pa tudi njihova uspešnost.
4. Ena od reakcij na obračunavanje gojencev je lahko tudi ta, da vzgojitelj kaznuje tistega ali tisto, ki nad skupino vrši pritisk. Postavlja se vprašanje, ali s takšnim načinom ne povzročimo le to, da se kaznovanje med gojenci še naprej utrjuje, če so bili običajni postopki/z gojenci doma takšni, da je vsakemu prekršku sledila kazen in se sedaj isto ravnanje ponavlja, potem se tovrstne izkušnje v gojencu fiksirajo. Gojenec za vsak svoj prekršek pričakuje kazen, prav tako pa kazen zahteva tudi za sogojenca. Agresijo, ki se v njem kopiči zaradi strahu pred posledicami, ne usmerja v vzgojitelja, temveč v skupino.

Gena Pupis, VZ Planina pri Rakeku

ODNOS DO KAZNI IN VRSTE KAZNI V VZ SLIVNICA

A. Odnos do kaznovanja

Namen je bil zbrati mnenje gojencev in vzgojiteljev o kaznovanju in potrebnosti uporabe kazni v prevzgojnem procesu. Pri tem smo se omejili izključno na dosedanjo uporabo kazni, ki je prisotna v naši praksi.

Vzgojitelji in gojenci so odgovarjali na vprašanja: ali je kaznovanje v zavodu potrebno in če je, zakaj so se odločili za kaznovanje ali proti kaznovanju.

Anketa je bila predložena 36 gojencem in 6 vzgojiteljem, ki delajo v vzgojnih skupinah. Vse predložene ankete so bile izpolnjene in uporabne za obdelavo. Od 36 gojencev se je za potrebnost kaznovanja opredelilo 32 gojencev in 4 gojenci so se opredelili proti kaznovanju.

Opredelitev za potrebnost kaznovanja so gojenci obrazložili z naslednjimi odgovori:

- ker bi sicer počenjali, kar bi hoteli,
- če ne bi bilo kazni, ne bi bilo reda in discipline,
- s pomočjo kaznovanja se izboljša red in disciplina,
- ker sicer z nami ne gre,
- kazen je potrebna za tiste, ki nimajo pravilnega odnosa do dela in zahtev, ki jih postavlja življenje,
- da se preprečijo kazniva dejanja,
- da se prepreči nadaljnje neprilagojeno obnašanje (neopravičeni izostanki iz zavoda, opijanje, kraje, pretepi),
- da se upošteva zavodski red,
- da se opozori na nepravilna dejanja,
- zato, ker je to vzgojni zavod.

Iz naslednjih navedb sledi, da so se gojenci opredelili za kaznovanje: - da se prepreči nadaljnje neprilagojeno obnašanje, - da se upošteva zavodski red, - da se doseže pravilen odnos do dela in zahtev, ki jih narekuje življenje, - da se izvaja ukrep, ki ga je izreklo sodišče.

Štirje gojenci, ki so se izrekli proti kaznovanju, so svojo opredelitev utemeljili z naslednjimi odgovori:

- da je s kaznovanjem odvzeta možnost za nakup cigaret in odhod v mesto,
- da se o prestopku lahko pogovorijo sami in se že na osnovi dogovora prestopki ne bi smeli več ponoviti,
- da se s kaznovanjem ne doseže ničesar,
- da kaznovanje slabo vpliva na živce.

Pri opredelitvi za kaznovanje so gojenci razen obrazložitve, zakaj so se opredelili za kaznovanje, navajali že mnenja, ki niso bila ozko vezana na vprašanja, so pa zanimiva in aktualna, zato jih povzemamo:

- kaznovanje je za nekatere gojence škodljivo,
- skupinska kazen je nesmotrna,
- da je kaznovanje nesmiselno, v kolikor se gojenec ne zaveda, zakaj je kaznovan, da kazen doseže svoj namen šele, ko gojenca vzpodbudi, da začne razmišljati o sebi in skuša svoje napake odpraviti,
- kazen tudi ne sme biti takšne vrste, da bi gojenca ponižala ali da ne bi bila v skladu z družbenimi normami o človečnosti.

Gojenci so ob vprašan jih ankete razmišljali o pedagoških načelih kaznovanja in nas s tem opozorili, kako važno je upoštevanje vseh pedagoških načel pri kaznovanju in izrekanju kazni.

Vseh 6 skupinskih vzgojiteljev se je v anketi izreklo za kaznovanje in to z naslednjimi utemeljitvami:

- da s pedagoškim kaznovanjem pomagamo gojencu do razumevanja posledic njegovega destruktivnega obnašanja in ga hkrati navajamo na konstruktivnejši način vedenja,
- da je kaznovanje sestavni del vzgojnega procesa, pogojeno s tradicijo in moralnimi vrednotami družbe v odnosu do vzgoje,
- da je kaznovanje ena izmed oblik vzgojnega dela, s katero se doseže, da gojenec izpolnjuje zahteve, ki mu jih nalaga življenje v zavodu,
- da je kaznovanje potrebno, vendar moramo upoštevati gojenčevo osebnost, gojenčeve dosedanje življenjske izkušnje, že uporabljene prevzgojne metode in ostale pedagoške principe kaznovanja.

Vzgojitelji in gojenci so se v anketi izrekli, da je kaznovanje pri prevzgojnem delu v zavodu potrebno in da je kaznovanje v določenih situacijah vzgojna dolžnost. Iz obrazložitvev, zakaj je kaznovanje potrebno, pa je razvidno, da deluje na kaznovanje cela vrsta faktorjev in kako nujno je prav zato upoštevanje vseh pedagoških načel, če želimo doseči vzgojne rezultate.

B. Vrste kazni in razporejanje kazni po težavnosti

Namen je bil zbrati vrste kazni, ki se uporabljajo pri prevzgojnem delu v zavodu. Želeli smo tudi ugotoviti, kako te kazni razvrščajo po težavnosti vzgojitelji in kako gojenci. Za zbiranje podatkov smo sestavili anketo, ki je zajela vprašanje za vzgojitelje: katere vrste kazni uporabljate pri vzgojnem delu z gojenci.

Za opredelitev kazni po težavnosti smo uporabili metodo primerjanja parov. Sestavili smo pare kazni in jih vnesli na kartice.

Ocenjevalci so morali podčrtati težno kazen, torej kazen, ki je v paru preferirala (prednjačila).

Anketa je bila predložena 36 gojencem in 6 vzgojiteljem. Kartice smo pa predložili 6 ocenjevalcem, 3 gojencem in 3 vzgojiteljem. Dobljene podatke na karticah smo vnesli v tabele, na osnovi katerih smo sestavili rang kazni, razporejenih po težavnosti:

R A N G

Vzgojitelji:	Gojenci:
1. Odvzem osebne garderobe	1. Ignoriranje
2. Ignoriranje	2. Prezir
3. Prezir	3. Graja
4. Omejitev udeležbe pri interesni dejavnosti	4. Prepoved izhoda
5. Odvzem denarja	5. Opomin
6. Začasna prepoved nakupa	6. Prepoved obiska svojcev
7. Prepoved obiska svojcev	7. Odvzem osebne garderobe
8. Omejitev denarja	8. Omejitev udeležbe pri interesni dejavnosti
9. Graja	9. Začasna prepoved nakupa
10. Prepoved izhoda	10. Odvzem denarja
11. Opomin	11. Omejitev denarja

V rang lestvici razporejanja kazni vzgojiteljev in razporejanja kazni gojencev je nekaj pokazateljev, ki kažejo na razlike v razporejanju kazni po težavnosti:

- Vzgojitelji smatrajo odvzem osebne garderobe in ignoriranje kot najtežje oblike kaznovanja, medtem ko gojenci razporejajo najtežje oblike kaznovanja ignoriranje in prezir.
- Za najlažje oblike kaznovanja so vzgojitelji izbrali opomin in prepoved izhoda, gojenci pa ti dve vrsti kaznovanja razporejajo kot težje oblike kaznovanja.
- Gojenci razporejajo kot najlažji obliki kaznovanja odvzem denarja in omejitev denarja.
- Kot posebnost se je pri vzgojiteljih in gojencih pokazal velik razpon pri razporejanju graje kot vrste kazni.
- Med težjimi in lažjimi oblikami kazni pa so vzgojitelji in gojenci razvrstili naslednje kazni: omejitev udeležbe pri interesni dejavnosti, prepoved obiska svojcev, začasni prep. nakupa
- pokazalo se je odstopanje pri razvrščanju kazni po težavnosti s strani vzgojiteljev in gojencev.
- Kljub temu, da nismo razmišljali o primernosti uporabljenih kazni, so se pokazala odstopanja pri uporabi in razporejanju kazni s strani gojencev.
- Primernost uporabljenih kazni in adekvatnost izreka izključujemo s to anketo, bo pa nujno nadaljnje proučevanje, če bomo hoteli odgovoriti na vprašanja, ki so jih odprli rezultati, dobljeni s to anketo.

Živorad Makragić, Jožica Tolar, Adela Smon

REZULTATI ANKETE O STALIŠČIH DO KAZNOVANJA

N = 100, 50 m, 50 ž	% M	% Ž	M+Ž
1. Kaj misliš, da bi lahko najbolj vplivalo na spremembo tvojega ravnanja?			
a) dogovor	65	71	68
b) opozorilo	26	21	22
c) obravnava v skupini	-	4	2
d) kazen	9	4	7
2. Ali misliš, da je kazen koristna za posameznika, ki mu je namenjena?			
a) včasih je koristna	84	92	87
b) nikoli ni koristna	9	8	9
c) vedno je koristna	7	-	4
3. Kaj lahko dosežemo s pohvalo in kaj s kaznijo?			
a) s pohvalo lažje dosežemo izboljšanje vedenja	65	81	73
b) s kaznijo lažje dosežemo izboljšanje vedenja	35	19	27
4. Kako je bilo s kaznovanjem v osnovni šoli?			
a) kazen je bila pogosta	25	12	19
b) kazni so bile redke	58	65	61
c) kazni ni bilo	17	23	20
5. Kako je s kaznovanjem pri vas v družini?			
a) kazni so pogoste	2	-	1
b) kazni so redke	15	16	16
c) kazni so le izjemoma	62	75	68
d) starši me še nikoli niso kaznovali	21	8	15
6. Kakšna je vzgoja v domu v primerjavi s tisto pri starših?			
a) bolj stroga	48	67	57
b) približno taka kot doma	26	31	39
c) manj stroga	6	2	4
7. Ali menite, da se vzgojni ukrepi pri nas izrekajo?			
a) preveč pogosto	36	39	38
b) ravno prav	36	48	42
c) preveč redko	28	13	20
8. Ali mislite, da bi vzgojne ukrepe v sed. pogojih v domu lahko odpravili?			
a) da	32	6	20
b) ne	68	94	80

Na vprašanje, kaj ti pomeni beseda kazen, so bili odgovori naslednji:

- pomeni ukrep, ki sem si ga zaslužil z neprimernim vedenjem
- pomeni, da sem naredil nekaj narobe
- kazen je vzgojni ukrep, ki ti ga izrečejo zaradi nediscipline
- pomeni mi opozorilo
- da nekaj ne naredim prav in trpim posledice
- pomeni nekoga, ki je napravil prekršek, prevzgojiti
- postopek proti prekršku
- pedagoški ukrep, ki si ga dobil za nepravilno delo
- način, da se človek spametuje
- ukrep proti nedisciplini
- način prisile ali povračila
- zaostritev in še poglobljanje nasprotij
- prisila, ki naj prepreči ponavljanje napak
- pomeni reakcijo pedagoga na ravnanje učenca, ki se pedagogu zdi napačno
- ukrep, ki ima največkrat kratkotrajen učinek
- prisila, ki največkrat ne doseže svojega namena
- nekaj neprijetnega, strašljivega
- nekaj, kar si zaslužiš, če si naredil nekaj narobe.

Pripombe na vprašanje, če bi želeli še kaj povedati, so bile naslednje:

- najprej bi bilo treba učenca opomniti, potem šele kaznovati, če je potrebno
- kazen naj bi se dala le v skrajnem primeru, če ne pa pride bolj v poštev razgovor
- zdi se mi, da so včasih nekateri v domu kaznovani brez potrebe, druge pa bi bilo treba tudi strožje kaznovati
- vzgoja sicer mora imeti svoje cilje, vendar ne more biti taka kot je, saj smo dovolj odrasli in znamo tudi sami preceniti situacijo in sami vemo, kaj je prav in kaj ne
- nekateri pedagogi si želijo pridobiti avtoriteto z nepravilnim kaznovanjem in z zadiranjem nad dijakom
- preden koga kaznujemo, je potrebno dobro premisliti, ali je kazen pravilna in pravična,
- včasih so vzgojni ukrepi prestrogi in celo nazadnjaški
- vzgojni ukrepi naj bodo redki in odločni
- najboljša oblika odpravljanja problemov je dogovor in kompromisna rešitev
- število kazni bi lahko zmanjšali z enakopravnimi dogovori in z upoštevanjem mnenja vseh prizadetih strani
- vsem, ki so delali prekrške, se ne izreka dovolj velik kazen
- trebaj bi bilo bolj opazovati in bolj spoznati učence in se z njimi dogovoriti, kaj je prav in kaj ne

Iz odgovorov lahko sklepamo, da so stališča učencev do kazni dokaj zrela in niso tako negativna, kot bi morda pričakovali. Velika večina sicer meni, da bi na spremembo njihovega ravnanja

najbolj vplivala dogovor ali opozorilo, vendar skoraj vsi (87 %) menijo, da je kazen včasih koristna. Zanimivo je, da sta samo dva učenca odgovorila, da bi obravnava v skupini lahko najbolj vplivala na spremembo ravnanja. Pri vprašanju, kaj je bolj učinkovito pri vplivanju na obnašanje, kazen ali pohvala, so se pokazale velike razlike med fanti in dekleti. Večina deklet, (81 %) meni, da je pohvala bolj učinkovita, medtem ko to trdi 65 % fantov, 35 % pa meni, da je kazen bolj učinkovita. Pri tem pa večina ugotavlja, da je vpliv pohvale ali graje zelo odvisen od posameznikove osebnosti. Kazni v osnovni šoli so bile pri večini redke, vendar pri fantih pogostejše kot pri dekletih. Pri družinski situaciji je slika obrnjena, kaže, da dekleta doma bolj strogo vzgajajo kot fante, saj trdi 21 % fantov, da jih starši še niso kaznovali, takih deklet pa je le 8 %. Zanimivo je, da se 57 % zdi vzgoja v domu strožja kot vzgoja pri starših. Tu se spet kaže razlika med spoloma. Dekleta v večji meri trdijo, da je vzgoja v domu bolj stroga. Vzrok je verjetno v tem, da tudi pri nas od deklet več zahtevamo kot od fantov, od njih pričakujemo večji red in bolj strogo izpolnjevanje domskega reda. Skoraj nihče ni izjavil, da je vzgoja v domu manj stroga - le 4 od vprašanih. Večina učencev (62 %) meni, da se vzgojni ukrepi izrekajo ravnó prav pogosto ali pa celo premalo pogosto, medtem ko približno ena tretjina učencev meni, da se ukrepi izrekajo preveč pogosto. Kljub temu pa velika večina (80 %) meni, da brez kazni v današnjih pogojih še ne bi mogli shajati.

Dom učencev "heroj Tito" Koper
Irena Prelovšek-Faganeli,
dipl. psiholog

PREGLED ZAKLJUČKOV, MNENJ IN PREDLOGOV, DILEM IN ODPRTIH PROBLEMOV, KI SO SE POJAVILI TEKOM ZASEDANJA VSEH SIMPOZIJEV

(4. do 7. 12. 1977)

A. Zaključki in mnenja v zvezi z mestom kazni in njeno problematičnostjo v vzgojni in prevzgojni praksi:

1. -- Konstruktivna kazen je sestavni del naše družbe in kulture. Sprejemljiva je le taka kazen, ki vodi k pozitivnim ciljem.
 - Ugotovitev, da se v vzgojnih zavodih uporabljajo kazni, ki so neodtujene. S tem je mišljeno, da še obstaja pravi stik med tistim, ki izreka kazen in med kaznovanim.
 - Fizična kazen ni niti sistem dela niti vzgojna metoda, v zavodih, šolah in domovih. V praksi se le redkeje pojavlja; do nje pride v afektu, ko človek ni kos situaciji.
 - Oblike kazni, ki se jih poslužujejo gojenci v medsebojnih obračunavanjih, so bolj krute od kazni, ki jih izrečejo vzgojitelji.
 - Kazen je lahko dokaj problematična stvar, glede na to, da dosti kaznovanih ukrepov neugodno vpliva na gojence, ki so bili predhodno veliko kaznovani.
 - Razni posegi in tehnike, ki naj bi nadomestile kazen, so v primeru, ko so usmerjeni na gojenčevo osebnost, KAZEN. Kadar pa gre za tehnike, ki so usmerjene na obliko gojenčevega vedenja, bi le-te lahko označevali kot tehnike vzgojnega vplivanja.
 - V družbi je še veliko deviantnih pojavov, zaradi česar se še zlepa ne bomo mogli v naših zavodih izogniti kaznovanju. Prav tako ne v širši družbi, čeprav vemo, da kazen sama ne preprečuje deviantnih pojavov, ker le-ti niso pogojeni z bolj ali manj represivnimi odnosi v družbi.

B. Mnenja o učinkih kazni in kaznovanega:

- Kazen gojenca odvezuje odgovornosti, zato je bolj prav, da gojence vodimo v smislu prevzemanja dolžnosti in odgovornosti zase in za svoje vedenje.
- Vsaka kazen ima nek učinek, ni pa nujno, da je ta učinek identičen s pričakovanjem ali cilji tistega, ki kaznuje. Za kaznovanje se odločimo tedaj, ko odpovedo vse druge razpoložljive metode. Učinek kazni zavisi od različnih dejstev: kdo koga kaznuje (posameznik - skupina); od vrste kazni (telesne, psihične); od čustvene vsebine med kaznovalcem in kaznovanimi; od pedagoške opravičenosti ali neopravičenosti kazni.

- Mnenje, da je uporaba psihičnih oblik kazni opravičena le tako dolgo, dokler taka oblika kazni prinaša zaželeni efekt. Če kazen ni uporabljena ob pravem času in na pravem mestu, lahko povzroči dosti škode (mnenja so sicer deljena - vendar je formulirano kot zaključek).
- Kazen frustrira in aktivira regresijski mehanizem; na drugi strani pa tudi popolna tolerantnost in permisivnost ne dajeta pozitivnih rezultatov socializacije.
- Skupinska kazen je lahko učinkovita takrat, kadar vemo, da skupina lahko vpliva na posameznika - v nasprotnem primeru skupinska kazen ne doseže svojega namena. Skupina mora biti v tem primeru dovolj osveščena, ker le taka skupina lahko vpliva na posameznika.
- Če uporabljamo kazen kot vzgojni ukrep, gre pri tem za celovit proces, v katerem sta doživljanje in cilj med seboj tesno povezana. Doživljanje bo pozitivno, če so tudi posledice pozitivne in obratno.
- Kazen, izrečena po daljšem časovnem obdobju, nima pričakovanega učinka (obsodbe na sodišču).

Predlogi (ali priporočila):

- Potrebno se je zavzemati za permanentno strokovno izpopolnjevanje, ker bomo le tako v večji meri in hitreje opuščali stalno se porajajoče napake.
- Čim hitreje je treba natančno opredeliti pojme kot so: permisivnost, permisivna naravnost, demokratičnost in demokratizacija, samoupravljalna pedagogika. Osvetliti bo treba relacije med temi pojmi v procesu socializacije oz. resocijalizacije.
- Zavzemati se je treba za hitrejše prenašanje spoznanj s področja specialne pedagogike v splošno vzgojno prakso - zaradi mnenja, da so modeli, ki so se izoblikovali v specialni pedagogiki lahko v določenih primerih uporabni tudi v obči pedagoški praksi.
- Določiti bi morali mesto kazni v našem splošno vzgojnem konceptu, v posebnih vzgojnih institucijah ter v kulturnem in moralnem konceptu vzgojitelja in gojenca.
- V vzgoji se je treba zavzemati za humane samoupravne odnose in za vse bolj množično vključevanje gojencev v vzgojni in prevzgojni proces, kjer naj dobivajo kreativno vlogo. Kazen naj bi iz tega ne bila izvzeta.
- Učence (in gojence) je nujno pritegniti v celoten proces vzgoje in prevzgoje ter jih skozi samoupravljanje vzgajati za samoupravljanje. Pri tem se je treba zavedati potrebnosti počasnega - vendar načrtnega spreminjanja samih sebe in gojencev - učencev.

- Vzgojno skupino je treba pripraviti tako, da bodo gojenci lahko konstruktivno sodelovali pri razreševanju nastalih situacij, osvetlitvi motivov in interpretiranju vedenja samih gojencev.
- Gojence je treba v večji meri vključevati pri odločanju in načrtovanju prevzgojnega procesa. Nuditi je treba bolj številne možnosti, da se gojenec ob pozitivnih delih lahko uveljavlja.

Povzetki nekaterih misli, ki se jih ni dalo uvrstiti med sklepe, mnenja in predloge:

- Poizkus opredelitve pojma "manipulacija". Grupa se je zedinila za delovno definicijo, da je podrejanje okolja lastnim interesom manipuliranje:
Neko vplivanje je torej nehumano takrat, ko na nekoga vplivamo v smislu ožjih - to je v manjših grupah postavljenih norm. Iz tega bi sledilo, da vplivanje v smislu širših, splošnejših družbenih norm ni nehumano.
- Glede na to, da se s kaznijo kot dejstvom moramo soočiti, je nujno razmisliti o sledečem: koliko in kakšne kazni še spadajo v okvir dominacije in kaj je ostanek tradicije oz. preteklosti (= superdominacija).
- Nek delovni kolektiv lahko zaradi občutkov nesigurnosti togo vztraja v nekih oblikah; nikakor ne more sprejeti novih možnosti ali norm.
- Kazen se spreminja s spremembami v proizvodnih odnosih in s spremembami v naši zavesti, ki so posledice prvih. Uporabljamo jo tako, da tudi ob njej vedno bolj prihaja do izraza učenec kot subjekt vzgoje. Vendar običajno opuščanje ene kazni prinese uvedbo druge, ki pa naj bi bila bolj humana od prve.

Marija Kremenšek

PROBLEMATIKA KATEGORIJE MOTENIH V VEDENJU IN OSEBNOSTI V REFORMNIH POGOJIH VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA

(Razprava na I. konferenci SDDJ v Opatiji)

1. Kategorija razvojno motenih z motnjami vedenja in osebnosti (v nadaljnjem besedilu MVO) ima v odnosu do ostalih kategorij razvojno motenih specifični položaj zaradi dveh vzrokov:

- a) ta populacija razpolaga s skoraj normalnimi ali popolnoma normalnimi psihofizičnimi sposobnostmi,
- b) simptomatika oškodovanosti s PUP je družbeno nesprejemljiva in v svojih manifestacijah družbeno nevarna. Zato je bila ta kategorija relativno pozno zajeta v pozitivne zakonske predpise, ki urejajo trdman in odnosov do ostalih kategorij razvojno motenih.

Pri uvajanju takšnih zakonskih predpisov obstajajo bistvene razlike med posameznimi republikami in pokrajinami, v bližnji preteklosti pa so bile te razlike še mnogo večje

S povezovanjem v Savez društava defektologa Jugoslavije je prišlo do izenačevanja zgoraj omenjenih zakonskih predpisov s tem, da so prodrli naprednejša gledanja s pomočjo sodelovanja med republikami in pokrajinami ter s povezovanjem z inozemstvom.

V odvisnosti od družbeno ekonomskih pogojev v posameznih predelih Jugoslavije in od tradicije, poteka tudi danesta razvoj neenakomerno, pa je vsklajevanje razvoja in uvajanje naprednejših oblik in tendenc bila in ostala osnovna naloga in za sluga SDDJ. Ob tem nastopajo problemi organizacijske narave, ker imamo v večjih republikah razvejano mrežo ustanov za vzgajanje in prevzgajanje populacije z MVO z velikim številom strokovnih kadrov, medtem ko obstajajo v manjših republikah in pokrajinah samo po ena ustanova tega tipa in so zaradi tega člani republiških sekcij strokovnih delavcev za delo z mladino z MVO v glavnem delavci te edine ustanove, kar seveda znatno otežuje delo in ima za posledico, da je ta organizacijska oblika naše organizacije postavljena popolnoma formalno. Ker republiški odbori (predstavljajo) tvorijo delegatsko bazo za zvezno sekcijo, se pojavljajo pri delu velike težave, poleg tega pa opažamo v novih pogojih decentraliziranega delovanja veliko znižanje materialnih sredstev na zvezni ravni in zmanjšano zanimanje večjih republiških sekcij za sodelovanje v zvezni sekciji.

Večje republiške sekcije so bile namreč že od vsega začetka usposobljene in voljne prevzeti na sebe vse naloge, ki jih je doslej imela zvezna sekcija in so si v svoji dejavnosti lahko same zadovoljevale vse potrebe. V tem položaju pa se je slabo godilo manjšim sekcijam, ki same za sebe nimajo

strokovnega in materialnega potenciala za samostojno delo in za katere je nujno potrebno obdržati določene aktivnosti na zvezni ravni, da ne govorimo o momentu in potrebi po solidarnosti in o pomoči manj razvitim predelom. Poseben problem pri tako zasnovanem sodelovanju predstavlja zagotavljanje materialnih sredstev za tako solidarnostno delo in pomoč. Gornji problemi so posebno jasno vidni na področju tiskanja strokovnih publikacij in druge strokovne literature. Včasih smo dokaj redno izdajali strokovno revijo Osvrti, pogosto smo publicirali priročnike za delo v vseh oblikah s populacijo z MVO, mnogo smo prevajali in objavljali prevode iz tujih literatur itd. Danes se je vsa ta dejavnost zožila na občasno prevajanje strokovnih člankov iz tujih virov, na sodelovanje v Specijalni školi, na izdajanje kakšnega republiškega glasila ipd.

2. Ker je problematika populacije z MVO v svoji osnovi problematika na relaciji do družbenih norm, zahtev in ciljev, moramo posvetiti posebno pozornost pedagoškim delavcem, oblikam in metodam, s katerimi želimo te odnose normalizirati. Ob reformi vzgojno izobraževalnega sistema se moramo vključevati v nove organizacijske oblike, pri tem pa lahko pogosto ugotovimo, da smo na tem področju, čeprav zveni to dokaj čudno, že marsikaj dosegli in se v večji meri vključili v reformna prizadevanja kot velja to za ostala vzgojno izobraževalna področja. To trditve bomo poskušali kasneje konkretizirati. Te težnje moramo razvijati še naprej in pri tem izkoristiti vse možnosti, ki nam jih reforma ponuja.

3. Pri tretmanu populacije z MVO se poslužujemo naprednih metod in sledimo progresivnim teoretičnim tokovom. Naša populacija je v glavnem zadovoljivo pojmovno opredeljena z etiološkega in simptomatološkega aspekta.

Pri obravnavanju so prevladujoče takšne oblike dela, pri katerih ni potrebna družbena izolacija.

Ob permisivnem odnosu do same populacije dajemo prednost neinstitucionalnim oblikam tretmana, v polinstitucionalnem in institucionalnem tretmanu pa uvajamo integracijska hotenja na vseh ravneh (šolanje, poklicna rehabilitacija, poklicno usposabljanje, nameščanje v internate itd.)

Reforma vzgoje in izobraževanja ni reforma posebnega šolstva, ampak reforma celotnega šolskega sistema.

Pri teh prizadevanjih ne smemo dopustiti, da bi razvojno motena populacija imela v reformiranem šolskem sistemu slabši položaj kakor doslej.

Če želimo nekoga socializirati in resocializirati, ga ne smemo izločiti ali vsaj ne popolnoma izločiti iz okolja, v katero ga želimo vrniti (za katerega ga želimo resocializirati). O možnostih in težnjah za integracijo populacije z motnjami vedenja in osebnosti morajo prvenstveno razmišljati redno šolstvo in organizacije združenega dela, da bi se integracijska hotenja uredila z zakonskimi predpisi, medsebojnimi sporazumi in podobno.

Za takšno integracijo je predvsem potrebno, da se institucije rednega šolstva dopolnijo s potrebnimi specialno pedagoškimi in drugimi strokovnimi kadri in da se že zaposleni strokovni kader usposobi za delo z našo populacijo. Tukaj ni v toliki meri vprašljiv strokovni aspekt, ampak aspekt odnosa do naše populacije. Z odpiranjem naših institucij, vzgojnih zavodov, napram družbi, odpiramo tudi nove relacije gojenec - družba, zavod - organizacija združenega dela, strokovni delavec zavoda - strokovni delavec OZD itd. S tem se povečuje družbeni nadzor in vpliv na delo v naših institucijah in se naše delo približuje življenjski stvarnosti in ekonomskemu interesu naše družbe.

Populacija z MVO je na vseh stopnjah vzgoje in izobraževanja sposobna za integriranje v normalne oblike dela, ob izpolnitvi že navedenih pogojev in ob dopolnilnem tretmanu. Moramo pa vedeti, da je v vzgojnem procesu tudi dopolnilni tretman časovno omejen (približno uro in pol dnevno).

Ob naših integracijskih hotenjih smo uvedli in uvajamo v vzgojno delo družbeno samoupravljanje kot družbeno-pedagoški in vzgojno - izobraževalno metodo za resocializacijo. Pri tem ne mislimo samo na formalne oblike te dejavnosti, kot so skupinska, razredna ali zavodska skupnost, sodelovanje in vodenje pri interesnih aktivnostih in podobno, ampak na aktivno sodelovanje pri kreiranju in programiranju tretmana za vzgojno skupino in za posameznega gojenca ter na sodelovanje pri vodenju politike institucije za resocializacijo. Pri tem sprejemajo gojenci tudi večje materialne odgovornosti v zavodih, na delovnih mestih, v organizacijah združenega dela, vključujejo se v samoupravne organe rednih šol in OZD ter aktivno sodelujejo v družbeno-političnih organizacijah izven zavoda (sindikata, mladina, zveza komunistov), pa tudi v vseh oblikah delegatskega sistema.

Zvezna sekcija strokovnih delavcev za delo z mladino z MVO je povezana tudi v mednarodni organizaciji Association des enseignants de jeunes inadaptés s sedežem v Parizu. Ta asociacija zajema nacionalne zveze držav iz celega sveta ne glede na družbeno ureditev in stopnjo razvitosti, povezana pa je tudi z UNESCO. Zastopa težnje, ki so vsebovane v naših reformnih težnjah in v našem delu. To nam pove tudi osrednja tema svetovnega kongresa te organizacije, ki bo leta 1978 v Kanadi in ki se glasi "Le devenir de inadaptés". Bodočnost neprilagojenih pa je po kongresnih težah, v integraciji in reintegraciji v normalne družbene pogoje v vseh oblikah in na vseh ravneh.

4. V vzgojno-izobraževalnem sistemu za populacijo z MVO, že obstaja mnogo oblik in načinov povezovanja z rednim šolskim sistemom.

Neobdelano je še vprašanje predšolske vzgoje populacije, ki nagiba k MVO (takoimenovane rizične populacije). Potrebna je rana

detekcija, ki bi se morala vršiti preko zdravstvene službe, ki ima edina neprekinjen kontakt in pregled nad celotno populacijo. Ob prizadevanjih, da bi vključili v predšolsko vzgojo vso mladino, bi morali v predšolske vzgojne ustanove vključevati predvsem mladino, ki nagiba k MVO in usposobiti tudi strokovni kader, ki dela v predšolskih ustanovah, za delo s takšno populacijo in najti za to organizacijske možnosti.

V osnovnem izobraževanju obstajajo za našo populacijo osnovne šole, ki zajemajo celotno populacijo kraja in imajo tudi posebne oddelke (razrede) za posebno težke slučaje MVO. Obstajajo tudi zavodi za našo populacijo, ki v celoti vključujejo svoje gojence v redne osnovne šole, čeprav se pri tem pojavljajo določeni problemi zaradi zagotovitve delovnih pogojev, ki smo jih navedli že prej in ki niso specifični samo za populacijo z MVO, ampak za delo s celotno populacijo, ki je razvojno motena oziroma oškodovana, če jo skušamo integrirati v redno šolstvo.

Prav gotovo pa je tudi res, da določen del naše populacije ne bo nikoli sposoben, da bi obvladal učni program redne osnovne šole v normalnih delovnih pogojih. Za njih je potrebno organizirati in zagotoviti vse možnosti in pogoje za došolanje in za druge oblike vzgoje in izobraževanja.

Posebno težavna je populacija s kombiniranimi motnjami, pri kateri so motnje vedenja in osebnosti sekundarnega značaja in so pogojene s primarno oškodovanostjo.

5. Za srednje usmerjeno izobraževanje in strokovno usposabljanje obstajajo na našem področju različne oblike tretmana zaprtega (zavodske delavnice), polodprtega (zaščitne delavnice ali internati) in odprtega (vključevanje v delo ob kontroli in pomoči strokovne službe) tipa. Na tem področju obstaja v nekaterih naših republikah tudi že dobro sodelovanje z organizacijami združenega dela (Sisak, Slivnica in drugi), ki bi ga bilo potrebno razvijati, učvrstiti in prenesti tudi v druge predele naše domovine,

Ob zgodnji detekciji in s primernim obravnavanjem na stopnji predšolske in osnovnošolske vzgoje in izobraževanja, bi moral biti pretežni del naše populacije sposoben za vključevanje v usmerjeno izobraževanje na srednji stopnji ob normalnih pogojih, v okviru rednega šolstva.

Jasno pa je, da bo določenemu delu naše populacije potrebno vendarle nuditi tudi pogoje za usposabljanje pod posebnimi pogoji.

Za vse one, ki ne bi mogli obvladati stopnje osnovnega izobraževanja, je potrebno organizirati usposabljanje ob delu na nižji ravni (stopnji), v OZD. Tudi ta oblika že obstaja in jo je le potrebno sankcionirati in potrditi z zakonskimi predpisi in samoupravnimi sporazumi.

6. Populacija z MVO je v veliki meri sposobna za šolanje in

strokovno usposabljanje v ustanovah rednega šolstva. Obstajajo že mnogi načini in oblike integracije. Te težnje je potrebno razširjati, podpirati in utrjevati ter jih uvesti tudi na področjih, kjer še ne obstajajo.

Obstoječe organizacijske oblike moramo učvrstiti in pri tem misliti na to, da gre pri reformnih hotenjih predvsem za vsebinsko preoblikovanje našega šolskega sistema, torej za ustvarjanje potrebnih vzgojno izobraževalnih programov in vsebin, ne pa samo za organizacijsko preoblikovanje.

Pri tem moramo predvsem vključevati defektologe in druge strokovnjake v redno šolstvo, zagotoviti moramo pogoje za integracijo naše populacije v redno šolstvo z namenom, da ob normalnem tretmanu ostvarimo njeno popolno rehabilitacijo.

7. Savez društava defektologa Jugoslavije bo moral v različnih organizacijskih oblikah podpirati nakazani razvoj v celoti in še posebej pomagati manj razvitim področjem v naši domovini. SDDJ je torej platforma za sodelovanje med republikami in pokrajinami, za napredovanje strokovnega dela in za sodelovanje z inozemskimi institucijami.

Ferdo Vaupotič

SKLEPI I. KONFERENCE SDDJ V OPATIJI

Savez društava defektologa Jugoslavije (SDDJ) je v smislu novih statutarnih predpisov SDDJ organiziral 19. in 20. aprila 1977 v Opatiji prvo konferenco SDDJ. Naloga konference je, da ob polovici mandatnega obdobja zveznega odbora SDDJ pregleda delo organizacije v smislu smernic, ki so bile sprejete na zadnjem kongresu, poleg tega pa izvoli tudi novega predsednika in podpredsednika zveznega odbora SDDJ.

Tema glavnega referata na konferenci se je glasila "Vloga, položaj in naloge saveza društava defektologa Jugoslavije v reformiranju vzgoje, izobraževanja in rehabilitacije oseb z motnjami v psihofizičnem razvoju". Referat je pripravil strokovni svet Društva defektologov SR Hrvatske.

Na konferenci je bila izvoljena komisija, ki je na osnovi referata in razprave o referatu oblikovala sklepe I. konference SDDJ, ki jih je potrdil in sprejel tudi zvezni odbor SDDJ in ki se glasijo:

1. Delegati in delegacije so pokazali enotne poglede in stališča v vseh ključnih vprašanjih, ki se tičejo dela in razvoja SDDJ od IV. kongresa do danes, na skupne cilje in naloge zveze v socialističnem preoblikovanju vzgoje in izobraževanja otrok in mladine z motnjami v psihofizičnem razvoju, kakor tudi na vsa ostala vprašanja, ki so skupna za zvezo, oziroma za republiška in pokrajinska društva defektologov in njihove sekcije, s tem, da se realizacija nalog in ciljev rehabilitacije, vzgoje in izobraževanja otrok in mladine z motnjami v telesnem in duševnem razvoju ostvari v enovitem sistemu vzgoje in izobraževanja.

2. Razvoj socialistične samoupravne družbe v naši deželi, ustava SFRJ, kakor tudi ustave republik in pokrajin, posebno pa tisti njihovi deli, ki se nanašajo na svobodo, pravice in dolžnosti človeka in državljana (občana), omogočajo vsestranski razvoj vzgoje in izobraževanja otrok in mladine z motnjami v psihofizičnem razvoju SDDJ s svojo dejavnostjo skrbi za realizacijo teh ustavnih načel in družbenih opredelitev.

3. Vzgoja otrok in mladine z motnjami v psihofizičnem razvoju je del enotnega šolskega sistema v Jugoslaviji ter so zato vzgojni smotri vzgoje in izobraževanja otrok in mladine z motnjami v psihofizičnem razvoju isti kot za vso ostalo mladino v Jugoslaviji. V skladu s tem SDDJ zastopa zaradi doseganja skupnih ciljev težnjo za individualni pristop motenemu otroku, na temelju spoštovanja njegovih sposobnosti, interesov, možnosti in potreb ter z uporabljanjem primernih programskih vsebin in metod vzgojno-izobraževalnega dela.

4. Vzgoja in izobraževanje otrok in mladine z motnjami v psihofizičnem razvoju je potrebno zagotoviti s pomočjo različnih oblik in načinov dela kot so:

- a) vključevanje otrok v redne vzgojno-izobraževalne ustanove, ob posebnih vzgojno izobraževalnih vsebinah (programih), kot predpogoja za spremljanje vzgojno-izobraževalnega dela in učnega procesa (logopedski tretman, audiološki tretman, specialno-pedagoški postopki itd.)
- b) vključevanje otrok v posebne oddelke pri rednih vzgojno izobraževalnih ustanovah
- c) vključevanje otrok v posebne vzgojno-izobraževalne in druge ustanove

Za vse otroke, za katere ni mogoče realizirati vzgojno-izobraževalnega dela v navedenih oblikah, je potrebno zagotoviti možnost vzgoje in izobraževanja v lastni družini ob pomoči mobilne defektološke službe.

Izbira oblik vzgojno izobraževalnega procesa in dela z oškodovano deco mora temeljiti na ocenitvi sposobnosti in možnosti vsakega posameznega otroka, kakor tudi na objektivnih možnostih in pogojih za realizacijo posameznih tretmanskih oblik, vendar na tak način, da v čim večji možni meri upošteva interese otroka, njegovih staršev in naše družbe. Realizacija posameznih oblik vzgojno izobraževalnega dela z deco in mladino z motnjami v psihofizičnem razvoju je odvisna od razvojne stopnje posameznih okolij, pri tem pa moramo upoštevati, da je integracija takšnih otrok in mladine v redne vzgojne ustanove končni cilj, ki ga bi naj ostvarili v razvojnem procesu.

5. Izbira navedenih oblik vzgojno izobraževalnega dela z otroki in mladino z motnjami v psihofizičnem razvoju predstavlja:

- a) ugotavljanje najboljšega načina za pravočasno odkrivanje takšnih otrok, da bi jim lahko nudili strokovno in družbeno pomoč ob pogojih, ki bi bili za vsakega posameznika najustreznejši in
- b) ugotavljanje objektivnih in subjektivnih kriterijev in pogojev za vključevanje otrok in mladine z razvojnimi motnjami v ustrezne oblike vzgojno izobraževalnega procesa.

6. Integracijo otrok in mladine z motnjami v psihofizičnem razvoju v redno vzgojno izobraževalne ustanove moramo vršiti ob realizaciji naslednjih pogojev:

- razvijanje obstoječe in ustvarjanje nove materialne osnove v vzgojno izobraževalnih ustanovah za otroke in mladino z motnjami v psihofizičnem razvoju
- ustvarjanje pogojev za uporabo različnih programov, ki lahko zadovoljijo individualne potrebe in možnosti oškodovanega otroka,
- psihološka priprava učiteljev in vzgojiteljev, otroškega kolektiva, učencev in njihovih staršev, kakor tudi širšega družbenega

okolja, da sprejmejo razvojno oškodovanega otroka v redne vzgojno izobraževalne ustanove,

- stalno strokovno usposabljanje učiteljev in vzgojiteljev, skladno z modernimi zahtevami učno-vzgojne tehnologije in napredkom teorije učenja in poučevanja,
- prilagajanje strokovnih služb v vzgojno izobraževalnih ustanovah in njihovo usposabljanje za nudenje pomoči strokovnim delavcem, ki delajo v teh ustanovah.

7. Sklepi I. konference SDD Jugoslavije predstavljajo dolgoročni program pri delu za napredek vzgojno izobraževalnega tretmana in dela razvojno oškodovanih otrok in mladine v Jugoslaviji. Naloga vseh članov SDDJ je uvajanje in realizacija teh sklepov v življenjsko prakso ter težnja za iskanjem in razvijanjem nadaljnjih progresivnih idej na področju posebne vzgoje v SFRJ.

prevedel iz sh
Ferdo Vaupotič

ZA PRIVLAČNOST IN LEPOTO NAŠEGA GOVORA

(Posvečeno 100-letnici rojstva prvega učitelja praktične fonetike pri Slovencih FRANA GRMA (1877-1967))

V vsakdanjem življenju je govor najvažnejše komunikacijsko sredstvo za sporazumevanje med ljudmi vsakega, normalno razvitega, zdravega človeka. Zato ni nič novega, da bi morala biti lepota in pravilnost govora skrb vsakega človeka, zlasti pa tistega, ki mu je posredovanje znanja drugim osnovni poklic. Tega se je močno zavedal prvi slovenski praktični fonetik, učitelj in kasnejši ravnatelj ljubljanske gluhonemnice FRAN GRM. Sam je ob neki priliki dejal: "Govor gluhega otroka (in vsakega človeka) je le toliko vreden, kolikor je razumljiv njegovi okolici. Zato se je vse dolgo in bogato življenje trudil, da bi uspel kar največ narediti v prid lepe in pravilne izgovorjave svojih rojakov, zlasti pa še gluhih otrok. Sam je več let predaval učiteljskim kandidatom v Ljubljani o govornih močnjah in o praktični fonetiki, katero pa je poučeval tudi na Višji pedagoški šoli v Ljubljani vrsto let. In prav letos, 12. februarja je minilo 100 let, kar se je rodil na Raki pri Krškem, oče slovenske praktične fonetike FRAN GRM (1877 - 1967), ki je kot devetdesetletnik malo pred smrtjo prejel tudi najvišje pedagoško odlikovanje v naši družbi - naziv pedagoškega svetnika; dom Centra za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani pa nosi upravičeno po njem svoje ime, saj je njegovo delo v prid slušno in govorno prizadetim preseglo še sicer tako lepo odličje. Prav zato je na mestu, da spregovorimo v tem sestavku o danes skoraj popolnoma nezneni znanstveni dediščini, njegovi Fonetiki (ki je žal ostala v unikatni, v rokopisu), pa zato nič manj pomembna in zanimiva za nas, saj je posredno in neposredno po delu FRANA GRMA bilo marsikaj upoštevanega in odkritega na področju fonetike po njem in po njegovih učbenih in znanstvenih dedičih logopedih Vilku Maziju in Zdravku Omerzi. Zanimivo je namreč to, da je FRAN GRM v svojih skriptih (Fonetika) upošteval tudi metodično zelo ustrezno razlago osnovnih pojmov iz fonetike, od katerih dalje pa je gradil na praktičnih izkušnjah in bogatem znanju iz druge tovrstne literature svoje obsežno delo s področja fonetike.

V knjižnici Zavoda za usposabljanje slušno in govorno prizadetih je del njegove knjižne zapuščine. Med njegovo zapuščino vzbuja posebno pozornost debelejša rokopisna mapa z oznako FONETIKA. Kolikor lahko trdim, gre za prvi tovrstni poskus (čeprav v rokopisu) praktične fonetike pri Slovencih. V mapi se očitno skriva domala vse življenjsko delo velikega ljubitelja fonetike in praktičnega fonetika FRANA GRMA (1877 - 1967).

Od samega začetka svojega delovanja na gluhonemnici, kjer je bil ravnatelj polnih 32 let, je FRAN GRM uvidel, da je surdopedagoški

kader premalo izobražen in pripravljen za delo v razredu z gluhonemimi otroci. Zato je zelo marljivo prebiral strokovno literaturo, seveda pretežno na nemškem jeziku in se redno udeleževal surdopedagoških sestankov v domačem in evropskem merilu. V želji, da se odvrne od enostranske orientacije v nemški literaturi, se je naučil francosko, da bi mogel brati nekatere avtorje s področja fonetike in se je naučil celo holandsko. Pridobljeno znanje ni GRM nikoli hranil samo zase, ampak ga je radodarno delil vsem, ki so se zanimali za stroko. Od 1905. do 1922. je učil honorarno na učiteljišču v Ljubljani, najprej metodiko pouka gluhih, a nato še praktično fonetiko, da bi tako uvedel bodoče učitelje v skrivnosti in zakonitosti govora in omogočil tudi njim, da bodo sami odpravljali nekatere lažje napake ter govorne motnje pri svojih učencih.

L. 1929 je obiskal pariško gluhonemnico. Prisostvoval je pouku, ki se je odvijal po artikulacijski metodi. GRMA so predvsem zanimali fonetični problemi, zato je obiskal v laboratoriju, ki je bil priključen gluhonemnici, znanega strokovnjaka fonetika Marichela. Pridobil je mnogo pobud v tem pogledu. Ostal je v pismeni zvezi z njim, toda ne dolgo, ker je znani učenjak kmalu umrl. Tudi GRM sam se je pred vojno zelo trudil, da bi pri ljubljanski gluhonemnici ustanovil fonetski laboratorij, kar pa mu ni uspelo iz finančnih razlogov. Od svojih strokovnih kolegov, ki so obiskovali v desetletju pred drugo svetovno vojno znana surdopedagoška in fonetska središča v Evropi, pa je mogel spoznati dela Ferrerija, Vatra, Baldriana, Querlla, Malischa in Barzcija. Tako sta ga bogata izkustvena vnema in znanje naravnost vodila do dela pri slovenski praktični fonetiki, katere obrise sta uspela uresničiti tudi logopeda Vilko Mazi (Prim. Govorne motnje, Lj., 1935, Preprečevanje in zdravljenje jecanja, Lj. 1948) in Zdravko Omerza (Prim. Uporabna fonetika I. del Lj. 1964, Uporabna fonetika, Lj. 1970, Govorne napake, Lj. 1972).

Že GRMOVI uvodni članki v strokovnem časopisju pričajo, da si je zadal kot življenjsko nalogo iskati vzroke pomankljivemu govoru in se podati na pot fonetičnih raziskav (Prim. Popotnik iz 1920: Vzroki pomankljivemu govoru ter določitev inteligence sluha). L. 1935 je izdal FRAN GRM brošurico Študij fonetike, ki je izšla v Beogradu. Skoraj neopazno bi to delo prešlo zgodovino, če se ne bi ohranilo do danes v nekaj izvodih. Predavanje je izšlo v Ped. zborniku za l. 1935 v Ljubljani. V resnici je to predavanje, ki je bilo na II. rednem letnem zasedanju odbora Združenja nastavnikov šole za defektnu decu kraljevine Jugoslavije, avgusta meseca l. 1935 v Ljubljani. V srbohrvaščini je to predavanje prevedel Ferdinand Maslič. Prevod je bil objavljen pod naslovom Študij fonetike, najprej v Glasu nedužnih št. 1-3, 4-6 (l. 1936), a nato kot 4. zvezek Pedagoške biblioteke "Glasa nedužnih" (separat iz časopisa). V tej brošurici FRAN GRM govori o potrebnosti študija fonetike za vsakega učitelja, profesorja materinega jezika, skratka pedagoga, ki se

ukvarja s poukom jezika, še posebej pa za pedagoga, ki poučuje gluhe otroke. Nadalje govori o potrebnosti socialnega znanja iz akustike. Za razumevanje akustičnih pojavov priporoča študij resonance. Po akustiki pride na vrsto študij anatomije in fiziologije govornih organov. Nato priporoča abecedo po Jespersenu, ki je - kot trdi - najbolj nazorna in uporabna abeceda iz štirih razlogov:

1. da se zelo dobro uporabiti za analizo glasov;
2. zelo je elastična in preprosta;
3. zajema s simboli cele skupine sorodnih glasov - npr. take, ki se izgovarjajo na vrhu jezika ali na spodnji strani zgornjih zob, nadalje vse zapornike (Verschlusslaute), vse zvočne glasove itd.;
4. ne odbira simbolov samovoljno, zato si lahko zapomnimo njihov pomen.

GRM zelo pohvali Mellevilla Bella, ki je v zmedu, odnosno številnih sistemih, našel neko urejeno razdelitev, ko je izhajajoč iz tega, da je vsak glas določen s položajem vseh govornih organov, uredil svoj vokalni sistem. S tem je dokazal, da podlaga sistematike glasov leži v artikulaciji posameznih govornih organov in nikjer drugje.

Nadalje razlaga GRM nastanek glasov - soglasnikov in samoglasnikov. Zelo priporoča GRM kot eksperimentalni fonetik različne fonetične vaje. Za študij fonetike GRM najbolj toplo priporoča Jespersena (Lehrbuch der Phonetik). Ob koncu razglabljanja Studij fonetike navede važnejšo starejšo in sočasno literaturo. Ta brošurica je bil le uvod v njegovo nekoliko kasneje nastajajočo knjigo praktične fonetike. Fonetiko samo pa je pisal nekako od tega uvoda (od l. 1935) pa v presledkih vse do svoje smrti (l. 1967). Gre namreč za nenehno rast in izpopolnjevanje zapisnikov iz fonetike, največ ob predavanjih za učitelje, kasneje za surdopedagoge na VPŠ.

Ne bo težko dognati, kako temeljito se je FRAN GRM pozanimal, kaj imamo Slovenci in kaj imajo naši evropski sosedje zapisane o fonetiki. Z enako ljubeznijo pa je sestavljal tudi svojo, v rokopisu ohranjeno Fonetiko, svoje življenjsko delo, o kateri še nekaj besed. Rokopisna mapa, ki obsega 314 tipkanih strani velikosti pole, ima na naslovni strani zapis: FRAN GRM, ravnatelj, Tabor št. 2, Ljubljana, FONETIKA. Kaže, da je delo zasnovano v dveh delih: prvi del obsega fonetiko fiziologije govora, drugi del pa bi bil namenjen logopediji. Žal, da je uspelo avtorju uresničiti v zapisu le prvi del. Saj pravi avtor FRAN GRM v Uvodni besedi takole: "Snov človeškega glasu in govora sem razdelil v dva dela: prvi del obravnava fiziologijo (fonetiko), drugi pa je namenjen logopediji. Je to prvi poskus te vrste, zato je delo še v marsičem nepopolno. Naj mi bralci to dobrohotno oprostite. Misel, koristiti stvari, pojasniti tvorjenje

Žive besede, te veličastne stvaritve človeških rodov, opisati njeno normalno in patološko stanje: patološko, ki je precej pogostno, pomagati zdraviti po najnovejših skušnjah in metodah, mi je že dolgo rojila po glavi ter me navsezadnje prisilila, da jo izrazim v tiskani besedi. Morebiti ji bo s tem delom vsaj kolikor toliko zadoščeno. Snov sem zajemal iz svoje dolgotrajne skušnje na gluhonemnici, praktični preskuševalnici teoretične fonetike, črpal pa sem jo tudi iz strokovne literature najboljših fonetikov in logopedov, teoretikov in praktikov." Nato navaja avtor znane vrhunske evropske fonetike (kot Jespersena, Brocha, Viëtorja ter Slovenca Fr. Ramovša, podobno kot že v brošurici Študij fonetike, Bgd. 1935) ter zajema domala vsa važnejša dela fonetske in še druge literature vse do l. 1948. Kot navaja GRM - bi literaturo s področja logopedije navedel v II. delu. Torej je pred nami v resnici FONETIKA I. del, ki ga je označil avtor z velikim naslovom: "Človeški glas in govor". Temu slede poglavja. Pri prvem poglavju (Fiziologija govoril) se avtor posebno ozre na logopedijo in učenje tujih jezikov. Z izredno natančnostjo se loteva avtor gradiva iz akustike, zlasti jemlje veliko snovi po Helmholtzu, opirajoč se na glasbo, na tonovsko lestvico, na prodornost zvoka preko medija; navaja vzrok, tekočine in trdo snov. Skrbno opredeljuje šume in tone, pri čemer se poslužuje fonovtografa. Navaja matematično akustiko Fouriera (1768 - 1830) in n. njegovo misel v kompleksnih tonih. Pri tem je GRM zelo dobrodošla primerjava na glasbilih. Zanimivo opredeljuje tudi pomen resonance. V poglavju "Fiziološko sprejemanje glasov in govora" razdeli uho v dva dela: v zvokovodni del, to je zunanje in srednje uho, in sprejemni del (receptijski del), to je notranje uho ali labirint. Zelo natančno opiše vse ušesne organe, navaja v presledkih tudi slike, ki pa žal niso priložene. Poleg natančne anatomije se seznanimo tudi s fiziologijo ušesa in slušnega živca. Pregledno razdeli tudi možganske živce ter njihove funkcije. Rad prehaja vmes na posamezne primere odstopanj normalne recepcije, kar pa bolj podkrepljuje njegove opise, kot pa bi motilo. Posebni poglavji zajemata dihanje in govorila. Pri dihanju omenja dr. Gutzmanna in njegovo razlago običajnega dihanja. Zanimivo je razpravljanje o psihični alteraciji dihanja, tako pri vsakdanjem govoru, pri recitaciji itd. Natančno opisuje FRAN GRM tudi govorilne organe, laringoskopijo in laringostroboskopijo. V posebnem poglavju obravnava avtor delovanje govorilnih organov na splošno. Nato deli glasove - glasnike po akustiki. Zanimiva je primerjava v akustični analizi karakterističnih vokalov. Ugotavlja, da so analize tonov zelo neenotne po različnih poskuševalcih. Poglavje "Delitev glasov po fonologiji in fonetiki" obravnava zgodovino fonologije in njena izhodišča ter govori o fonetiki bolj na splošno, nato pa se v posebnem poglavju loti teorije vokalov z njihovimi karakteristikami. Potem obdela vokalne sisteme (npr. Bellovega, Swetovega - Stornovega ter še bdj praktičnega Forchamerjevega). Operira s slikami, kako se tvori artikulacija vokal v in se pri trikotniku odloči zlasti za Hallwagov, nekoliko razširjeni trikot. Glede na izgovorjavo

vokalov upošteva karakteristične znake po mednarodni klasifikaciji. Zelo intenzivno se ukvarja tudi z izgovorjavo soglasnikov in posebej naglasi Hermannovo analizo konzonantov. Pri obravnavi glasov upošteva izgovorjavo v različnih jezikih. Pri glasovnih pojavih se najdalj zadrži pri asimilatornih pojavih, saj obravnava tudi psihično utemeljitev asimilacije. Ne gre pa, seveda, pri obravnavi prezreti drugih glasovnih sprememb. Posebno mesto odmeri avtor pregledu nekaterih bistvenih artikulacijskih razločkov med slovenskimi, romanskimi in germanskimi jeziki. Že bolj proti koncu svojega razglabljanja govori o akcentu v razdelkih:

- a) tonični (muzikalni akcent),
 - b) dinamični (jakostni, ekspiracijski) akcent,
 - c) temporalni (kvantitativni, dolžinski ali časovni) akcent;
- posebej razlaga še besedni in stavčni akcent. S pozornostjo se ustavlja tudi pri ritmu in melodiji govora. Na koncu svojega I. dela pa spregovori še o artikulacijski osnovi, dihalnem pritisku ter o renesančnih ter taktilnih znakih glasnikov.

Celoten I. del FONETIKE FRANA GRMA je še danes vreden temeljitega študija ter obdelave. V njem je pokojni entuziast na področju praktične fonetike FRAN GRM kar se da temeljito in dosledno upošteval ne samo prejšnje ugotovitve strokovnjakov s tega področja, temveč tudi vestno beležil sočasne pojave na območju praktične fonetike tako doma kot v svetu. Zato naj bo sestavek le opozorilo, da bi kazalo FRANA GRMA upoštevati pri obravnavanju praktične fonetike pri nas, kadarkoli bi o tej stroki posebej spregovorili. Tako bomo v najvišji in najlepši meri počastili njegov spomin in dali priznanje tistim, ki se v sodobnem času ukvarjajo s problemi praktične fonetike pri nas Slovincih.

Bogo Jakopič

Igra gluhih na odru kot način borbe za pravice glušcev

SLUŠNO IN GOVORNO PRIZADETI IN GLEDALIŠČE ?

(Ob 40-letnici prvih javnih odrskih nastopov gluhih)

Naslov sam bi mogel delovati na poprečnega bralca zelo senzacionalno, ako ne bi imeli pred očmi resničnih dokumentiranih podatkov, ki nas popeljejo do gluhih igralcev in njihovih prirediteljev. V ozkem slovenskem okviru je tudi ta prispevek obči zgodovini slovenskega gledališča skromen, vendar obstaja in je vreden, da ga omenimo.

Če pomislimo, da smo dobili prvi zavod za gluhonemo mladino na naših tleh že leta 1840 (v Gorici), da je delovala šola za gluhonema dekleta v Šmihelu pri Novem mestu od leta 1886 do zatona stoletja in da je bil že ljubljanski zavod za gluhonemo mladino ustanovljen leta 1900, smo nekoliko presenečeni, ko ugotovimo, da so gluhi prirejali svoje predstave šele v obdobju med obema vojnama, točneje po letu 1936, tik pred drugo svetovno vojno. Vzrok taki zakasnitvi ni iskati v neuspešnosti dela starejše generacije učiteljev gluhih po slovenskih zavodih, temveč bolj v neorganiziranosti društvenega življenja odraslih gluhih, ki so zapustili zavod in šolo ter bili bolj prepuščeni sami sebi kakor pa ne in niso javno nastopali. Kdor vsaj v grobem pozna gluhega človeka, bo uvidel, da je sicer tudi ta zelo zavzet za priznanje v družbi, vendar morajo biti za oblikovanje samostojnega nastopa glušca dani neki objektivni pogoji, lahko bi rekel, tudi neki določeni napor slišočih, da bi gluhemu omogočili v tem primeru gledališko vzgojo in mu vlili zaupanje vase. Ta resnica se kaže že zgodaj pri gluhih otrocih, ki sicer že dokaj radi nastopajo, ne samo skupinsko, temveč tudi individualno, a je za tak nastop potrebna velika pomoč tudi slišočih, ne nazadnje učiteljev gluhih. Tu in tam, seveda, se nastop ponesreči, vendar je naloga vodnika takega glušca, da ob neuspehu ne kaže svoje nejevolje ali celo hudega razočaranja, ampak razčleni skupaj z gluščem objektivne vzroke neuspeha pri nastopu pred publiko. Take šolske prireditve gluhih so znane po kronikah zavodov že prav od začetka obstoja zavodov za gluhe otroke. Očividno pa je, da gluhim v družbi po končanem šolanju v prejšnjih časih ni bila nudena toliko pomoč, da bi se samostojno združili v neke organizacije, v prosvetna društva in bi tako poskrbeli tudi za svojo afirmacijo na gledaliških deskah. Tako so začeli odrasli gluhi takoimenovane propagandne nastope pod vodstvom zavodnega učiteljstva v Ljubljani v letu 1936 (po septemberskem zboru gluhih v Ljubljani), da bi razblinili neutemeljene predsodke slišočih javnosti nasploh: pokazati je bilo treba koristnost izobraževanja gluhoneme mladine po šolah odnosno zavodih, ki te ljudi "raznemijo" in pokazati zmožnost šolanih gluhih za samostojno preživljanje. Organizacija odraslih gluhih deluje na

Slovenskem od 6. septembra 1931, ko se je na ustanovnem občnem zboru v Narodni kavarni v Gosposki ulici v Ljubljani zbralo 49 članov, polnih entuziazma ter navdušenja, da tako osnujejo društvo. Na tem občnem zboru so sprejeli pravila "Društva gluhtonemih za Dravsko banovino", v katerih je poleg ostalih pravil in smernic za delo društva mogoče prebrati tudi željo, da bi vpeljali družabne in debatne večere, ki naj bi kakor kaže delo v naslednjih letih, prerasli ta okvir ter začeli tudi z igralskimi vajami ter nastopi. K afirmaciji gluhih v javnosti je nedvomno prispevalo svoj delež tudi "Podporno društvo za gluhtonemo mladono" (ustan. l. 1930), iz katerega vrst so izšli v glavnem vsi kasneje nastopajoči gluhi člani v predvojnem obdobju. Podporno društvo je imelo sicer izrazito karikativen značaj, vendar je obdarovalo gluhe za razne prilike (npr. ob miklavževanju ali ob koncu šolskega leta) navadno povezano s kakšno igrico, kot to zasledimo v različnih zapisih. Tako sta v Sloveniji od leta 1930 dalje obstajali 2 društvi s precej podobnimi cilji. Društvo gluhtonemih je leta 1936, to je ob 5. obletnici ustanovitve, izdalo vsem gluhim poziv, naj se združijo v borbi svojih pravic do boljšega življenja. Tej organizirani borbi se je na povabilo Društva gluhtonemih leta 1935 pridružil učitelj zavoda v Ljubljani tov. Vinko Rupnik (1904-1975), ki je vse do svoje smrti ostal aktivni sodelavec društva. Kot mentor društva pa je postal tudi zvest ideji afirmacije gluhih v družbi. Te misli so vodile strokovnega učitelja gluhih Vinka Rupnika, da je sestavil poseben program nastopa gluhih v javnosti na gledaliških odrih. Na teh nastopih naj bi javnost videla in slišala gluhe govoriti in spoznala, da gluhi ne pomeni biti tudi nem. Nastopajoči so namreč glasno govorili: niso se niti posluževali kretenj, kot to še opazimo med njimi. Zato so bili ti nastopi, lahko rečemo, edinstveni, v vsej zgodovini gledališča, saj gre pri slišočih igralcih bolj za kulturno-umetniško afirmacijo nekega umetniškega dela v javnosti, tu pa je šlo v dobršni meri za predstavitev še manj zapaženih uspehov v šolanju gluhih. Igra odnosno predstava je bila torej tudi neke vrste oblika boja za pravice gluhih do šolanja ter zaposlovanja. Take prireditve so imele navadno ta značaj: obsegale so predavanje iz življenja gluhih - predaval je gluhi govornik - ter dve enodejanki, v katerih so nastopali gluhi igralci z živim govorom. Med predavanjem je bila revija poklicev, ki jih gluhtonemi opravljajo v življenju.

Prva taka prireditve je bila 6. decembra 1936 v dvorani šentjacobskega gledališča v Ljubljani (bivšega šentjacobskega odra). Poleg bana in drugih predstavnikov tedanje oblasti se je te prireditve udeležilo v veliki množici tudi občinstvo, da je moralo društvo ponoviti nastop takoj naslednjo nedeljo. Slovensko dnevno časopisje je pravilno razumelo prve klice gluhtonemih ter jih podprlo v zahtevah. Že sami naslovi v teh časopisih so povedali mnogo. "Slovenski narod" je pod naslovom "Nemi so spregovorili" tolmačil težnje gluhih po njihovi osnovni izobrazbi. Dnevnik "Jutro" je priobčil nastopno: "Pomagajte gluhtonemim do življenja in dela, vrnite jim človeško dostojanstvo s tem, da

jim pomagate do vrha razviti vse dragocene tvorne sile, ki spe v slehernem človeku pod soncem."

Dnevnik "Slovenec" je pripominjal, da je bil namen prireditve dvojen: "Odrasli gluhonemi, ki se udeležujejo v raznih poklicih, so hoteli predvsem manifestirati pomen šolske izobrazbe za gluhe, obenem pa zainteresirati javnost in pristojne oblasti za svoje težnje." Pot do izobrazbe je bila tedaj mnogim gluhonemim otrokom še vedno zaprta, zlasti še, ker je primanjkovalo zavodov, v katerih bi se naučili vsega, kar potrebujejo za življenje.

"Slovenski dom" je poudarjal posebno to misel: Dosedanje šolanje gluhonemih je pokazalo odlične rezultate in tudi dokazalo, da so gluhonemi zmožni sami si služiti kruh. Nihče izmed gluhonemih ne bi ostal občinam v breme, če bi le-tega oddali v zavode. "Ne pozabljammo gluhonemih!" je klical tedanji tednik "Domovina" in nadaljeval: Ljubljana je doživela v nedeljo poseben dogodek. V dvorani šentjakobskega odra v Mestnem domu (v Ljubljani) je številna množica občinstva gledala ter poslušala gluhoneme. Bil je to dogodek, ki je pretresel slehernega gledalca do dna duše in ga prepričal o neodložljivosti ene najbolj žalostno zanemarenih nalog naše družbe: Pomagajte gluhonemim do življenja in dela, vrnite jim človeško dostojanstvo s tem, da jim pomagate razviti vse tvorne sile."

Zdravstveni list "Zdravje" je zapisal, da so gluhonemi igralci igrali, a ne, kot bi kdo mislil, glumili s kretnjami. Govorili so jasno in razločno govorico, pri kateri je le nekoliko motila bolj trda in enakomerna izgovorjava. Nadalje je list poudarjal, da je prireditev podala sijajen dokaz o velikem pomenu šol in zavodov za gluhoneme. Vsi oni, ki bi brez pouka ostali duševno nerazviti, človeški družbi v breme, se tu priučijo raznim spretnostim in se izobrazijo v enakopravne člane človeške družbe. Naučijo se tudi govoriti, kar je za umevanje in občevanje gotovo bolj važno kot samo gestikulacija. O tem, da so gluhonemi z javno manifestacijo izpričali, da so kot šolani glušci že prešli nemost, nam spričuje zapis logopeda Vilka Mazija, ki se spominja, da so glušci zahtevali, da se naj njihovo društvo ne imenuje Društvo gluhonemih, ampak gluhih, ker so tudi z nastopi že dokazali, da so v bistvu prešli nemost.

O prvem nastopu gluhih so izrekli svojo kritiko tudi dnevniki izven Slovenije, tako naprimer "Vreme" in "Politika". Zadnja je celo ponatisnila prizor iz enodejanke "Oče". Od tedaj naprej je Društvo gluhonemih v Ljubljani imelo 24 večjih nastopov, do začetka 2. svetovne vojne, celo 30 nastopov po vseh večjih krajih Slovenije kot v Mariboru, Celju, Kranju, Novem mestu, Litiji, Trbovljah, Kamniku, na Vrhniki, v Ptuj, Na Jesenicah, v Ljutomeru, v Ribnici, Tržiču, Murski Soboti; v Ljubljani pa še v Mostah in na Viču. V Ribnici na Dolenjskem so se ob priliki nastopa poklonili tudi na grobu svojega največjega dobrotnika in ustanovitelja gluhonemnice Ignacija Holzapfla.

Po zapisih iz te dobe so povsod nastopali pred polnimi dvoranami, prisostvovalo pa je tem nastopom nad 10 tisoč ljudi. Za uvod v proslavo 40-letnice ljubljanskega zavoda so gluhi igralci priredili 7. septembra 1940 svoj 25. nastop v Zagrebu pod pokroviteljstvom zagrebškega župana (M. Starčevića). Pri tej prireditvi je sodelovalo z govorom in revijo zagrebško društvo gluhonemih "Dobrotvor". Poleg uglednih gostov se je udeležil prireditve tudi režiser zagrebškega gledališča Hinko Nušić ter učiteljstvo zagrebške gluhonemnice in številni novinarji.

● tej svojevrstni in zanimivi prireditvi so obširno pisali zagrebški dnevnik. Oglejmo si samo najznačilnejša mesta teh kritik. "Jutranji list" je prinesel pod velikim naslovom "Nemi so spregovorili" med drugim tole: "Kako velike uspehe je lahko doseči s šolanjem, se je pokazalo sinoči v Frančiškanski dvorani na Kaptolu, kjer so gluhonemi pred zelo polno dvorano izvedli dva mala gledališka komada kakor pravi igralci, čeprav niso nikdar v svojem življenju slišali svojega lastnega glasu. Ti ljudje, ki so od rojstva brez daru govora in brez sluha, so se v posebnih zavodih za gluhoneme naučili govoriti, osnovali so celo igralsko družino ter pod vodstvom svojih učiteljev pripravili dva mala igrokaza, ki so ju izvedli v veliko zadovoljstvo publike." Potem obravnava poročilo posamezne točke nastopa ter svojo kritiko zaključuje z besedami: "Poleg govora je bila tudi odrska igra na višini igre najboljših diletantskih društev in so celo nekatere scene, zlasti tiste, v katerih se prikazuje tragedija človeka, ki je v vojni izgubil sluh, uspele privabiti pri mnogih prisotnih solze v oči. Vsaka prisotnost teh nemih igralcev, ki so se naučili izgovarjati besede in z njimi, sicer bolj trdo, vendar jasno in čisto izražati svoja čustva in misli, je bila od gledalcev srčno pozdravljena z vidnim sočustvovanjem z njihovo težko usodo, proti kateri se morajo boriti vse svoje življenje".

"Hrvatski dnevnik" je zapisal pod naslovom "Uspela prireditev gluhonemih" med drugim tudi tole: "Sinoči je bila v Kaptolski dvorani prireditev Društva gluhonemih, ki je hotelo s tem seznaniti mnogoštevilno občinstvo z življenjem in delom gluhonemih ter prikazati uspeh njihovega šolanja po zavodih. Ta cilj je bil popolnoma dosežen." Dalje: Oba gledališka komada sta bila dobro izvedena. Igralci so dobro igrali. Njihova mimika je bila nadvse zanimiva in do podrobnosti izdelana. Prireditev je gmotno in moralno uspela. S propagandnega stališča je bil dosežen dober rezultat in bi se lahko že sedaj reklo, da bi bil pogoste prireditve gluhonemih naletete pri občinstvu na odličен odziv. Tudi "Zagrebški list" izraža o prireditvi zelo pohvalno mnenje. Med drugim je zapisal tudi tole: "Društvo gluhonemih je priredilo zelo zanimivo in neobičajno prireditev. Na tej prireditvi so sodelovali gluhonemi iz Zagreba in Ljubljane. Predstava je bila polna neke neobičajne atmosfere, bolesti in trpke človeške usode. Vsa bol in borba gluhonemih za svoje pravice se najbolje izražata iz govora gluhega predavatelja. Nato citira časopis govor gluhega predavatelja skoraj v celoti; omenja še

s posebno pohvalo odlično igro, ki jo je številno občinstvo priskrbeno in iskreno pozdravilo, ter zaključuje z besedami: "Ta prireditev gluhtonemih je bila neke vrste manifestacija gluhtonemih za pravice - kot ljudi, ki jih mora družba pravilno razumeti ter jim pomagati v stremeljenjih, da bi tudi oni v današnji družbi zavzeli položaj, ki jim po značaju in sposobnostih pripada."

Grupa nastopajočih gluhih se je v letih 1936 - 1940 30-krat predstavila slišči javnosti v vseh večjih krajih Slovenije. Dvorane so bile, kot smo že omenili, vedno polne poslušalcev, ki so nemo spremljali dogajanje na odru in se zamislili nad krivicami in zapostavljanjem gluhih v javnem življenju. Ledeni zid izolacije je bil prebit in vzpostavljen most med sliščimi in gluhih. Zanimiv je tudi podatek, da je gluhi Ciril Sitar govoril marca 1937. leta na ljubljanskem radiu. Precej verjetno je, da je bil Ciril Sitar med prvimi glušci, ki so sploh kdaj govorili po radiu. Jugoslovansko časopisje, npr. "Politika" je zapisala: "Prvi gluhtonemi je govoril preko radia." To je bil, lahko rečemo, lep začetek za naše slovensko slušno in govorno prizadete, ki so na ta način vse bolj "zavpili" v svet o svojem družbenem položaju. Po drugi svetovni vojni, 14. 10. 1945, je bila v Zagrebu ustanovljena Zveza gluhih Jugoslavije, njen prvi predsednik pa je bil pokojni Ciril Sitar. Na podlagi statuta zvezne organizacije so 20. 4. 1947 ponovno ustanovili Društvo gluhih Slovenije. Tako se je tudi po vojni zelo uspešno nadaljevala kulturna dejavnost v okviru tega društva in danes nastop gluhih na odru ali celo v radiu ni tako osamljena stvar kot nekdanj, niti ni gluhih več potrebna taka oblika borbe za svoje osnovne življenjske pravice.

LITERATURA:

1. Štirideset let gluhtonemnice v Ljubljani, Lj. 1940, str. 30, 108, 154 - 168
2. Sedemdeset let Zavoda slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, Lj., 1970, str. 10, 11
3. Kronika Učnih delavnic (1948 - 1973), Lj. 1973, str. 12, 13
4. Jubilejni zbornik centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, Lj. 1975, str. 24, 58
5. Emil Ulaga: Vinko Rupnik (in memoriam), Prosvetni delavec 1975, št. 12, str. 8
6. Nada Terglec: Vinko Rupnik (in memoriam), Spec. škola XXIV 5 - 6, 1975, str. 482 in 483.